

Редакційна колегія:

СЕНИЦЬ П.М. (голова)
 ВОРОНОВА Л.В.
 ГАЙДАР Є.Т.
 ГАЛЬ В.М.
 ГЕСЦЬ В.М.
 ГРЕБЕНИК Н.І.
 ГРУШКО В.І.

ДОМБРОВСЬКІ Марек

ІЛАРІОНОВ А.М.

КАНДИБКА О.М.

КІРЕЄВ О.І.

КРАВЕЦЬ В.М.

КРОТЮК В.Л.

ЛИСИЦЬКИЙ В.І.

МАТВІЄНКО В.П.

МОРОЗ А.М.

ОСАДЕЦЬ С.С.

ПАСІЧНИК В.В.

ПАТРИКАЦЬ Л.М.

РАЄВСЬКИЙ К.Є.

САВЛУК М.І.

САВЧЕНКО А.С.

СМОВЖЕНКО Т.С.

СМОЛІЙ Я.В.

СОЛТИС Я.Ф.

СОРОКІН О.М.

СТЕПАНЕНКО А.І.

ФЕДОСОВ В.М.

ЧЕРНИК І.П.

ШАПОВАЛОВ А.В.

ШАРОВ О.М.

ЮЩЕНКО В.А.

Номер підготовлено редакцією

періодичних видань НБУ

Головний редактор

ПАТРИКАЦЬ Л.М.

Заступник головного редактора

КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики

та банківського нагляду

Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків

та інформаційно-програмного забезпечення

Редактор відділу **КОМПАНИЄЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання

та міжнародних банківських зв'язків

Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого

забезпечення та комерційних банків

Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**Дизайнер **ПЛАТОНОВА Н.Г.**Коректор **СІЛЬВЕРСТОВА А.І.**Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:

ГРЕБІШКОВ В.І., ФЕСЕНКО Н.М.Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С.,****КРИВЕНКА В.Н.**

Черговий редактор

ПАПУША А.В.**Четверта сторінка обкладинки:**фото **ХМАРИ В.П.****Адреса редакції:**

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна

тел./факс: (044) 264-96-25

тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України

09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного

економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною

комісією України визнано фаховими

Передплатний індекс "Вісника НБУ"

та додатка "Законодавчі і нормативні акти

з банківської діяльності" 74132

Дизайн**Редакція періодичних видань НБУ****Надруковано з готового оригінал-макета****департаментом організації виробництва і****господарської діяльності НБУ**

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.7

При передруку матеріалів, опублікованих у

журналі, посилання на "Вісник Національного

банку України" обов'язкове. Редакція може

публікувати матеріали в порядку обговорення,

не поділяючи думку автора. Відповідальність

за точність викладених фактів несе автор,

а за зміст рекламних матеріалів —

рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2003

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 4 (86) ♦ Квітень 2003

ЗМІСТ

Номер підписано до друку 08.04.2003 р.

БАНКИ УКРАЇНИ

С.Тігіпко Сучасна Україна: шляхи, форми, проблеми реформування банківської системи.....2**Ігор Францкевич** — "Фінансист року".....7**І.Фомін** Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки.....8**К.Раєвський, М.Зубок** Ліквідація банків. Організація процедури.....11**Д.Гладких** Аналіз структури доходів і витрат банків України за підсумками 2002 року.....15

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2003 р.20

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2003 р.21

І.Бушусва, В.Галіцин, О.Пахомов Модельні дослідження організаційної структури комерційного банку при реструктуризації менеджменту.....22**Т.Богдановська** Виставки як дієвий засіб маркетингу.....25**Р.Гриценко** Економічна безпека банківської системи України.....27

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

"Зручні перекази" Приватбанку.....28

В.Харченко Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2002 році.....29

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2003 року.....38

МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

С.Юргелевич, О.Савельєв Правове регулювання створення та діяльності філій іноземних банків: досвід країн Центральної та Східної Європи.....39

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Загальний зовнішній довгостроковий борг України (за станом на 31.12.2002 р.).....41

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за лютий 2003 року).....42

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2003 року).....44

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

І.Івченко, Д.Лук'янов Побудова онлайн-підсистеми управління криптографічними ключами для внутрішньої інформаційної мережі НБУ.....44

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Парнюк Активізація лізингу — запорука структурних зрушень в економіці.....49

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2003 року.....53

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

В.Майборода Роль банківського сектору Німеччини у сприянні розвитку малих і середніх підприємств.....54

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Міцніють зв'язки з діловою Європою.....57

Експеримент Національного банку України в Харкові.....58

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Шедєвр банківської архітектури Харкова.....59

ПЕРСОНАЛІ

Л.Патрикац Дух, наука, думка, воля — основа всіх на світі перемог.....60

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Пам'ятна екскурсія для журналістів.....64

Про введення в обіг ювілейної монети "Володимир Вернадський".....65

ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ

В.Беденко Чи може банк, визнаний кредитором банкрута, відмовити в наданні інформації? ...66

НОВІ КНИГИ

Т.Смолженко, В.Гладунський Новий підручник львівських авторів з основ менеджменту.....70

АНОТАЦІ

.....71

Сергій Тігіпко

Голова Національного банку України

Сучасна Україна: шляхи, форми, проблеми реформування банківської системи

2 квітня 2003 року у Верховній Раді вперше за роки державної незалежності України відбулися парламентські слухання з проблем розвитку вітчизняної банківської системи. Виступивши перед депутатами, Голова Національного банку України Сергій Леонідович Тігіпко обґрунтував необхідність поглиблення реформ у банківській сфері, проаналізував ключові проблеми законодавчого забезпечення її оптимального функціонування, визначив стратегічні напрями подальшого розвитку. Основні тези виступу головного банкіра країни викладено у пропонованій вашій увазі статті, яку підготовлено напередодні парламентських слухань — з нагоди перших 100 днів роботи С.Л.Тігіпка на посаді Голови НБУ.

Поглиблення реформ у банківській сфері сучасної України зумовлене цілою низкою об'єктивних причин.

Насамперед змінилися умови, в яких ми живемо і працюємо. Вже четвертий рік посилюється тенденція до економічного піднесення, а отже — поліпшилися макроекономічні засади розвитку банківської системи.

Безперечно, економічному зростанню значною мірою сприяв розвиток банківської системи.

Як відомо, гривня зберігає внутрішню та зовнішню стабільність. Ціком контрольованими стали й інфляційні процеси. Сукупність лише цих двох факторів позитивно впливає на інвестиційну активність підприємств та розширення можливостей внутрішнього кредитування.

У результаті зростає довіра громадян до банків, що проявляється у збільшенні обсягів банківських вкладів населення.

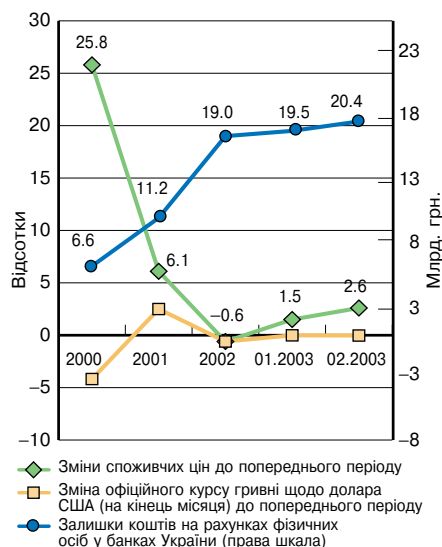
Показово, що останнім часом найшвидше зростали депозити саме в національній валюті.

Таблиця 1. Макроекономічні засади розвитку банківської системи України у 2000—2003 роках

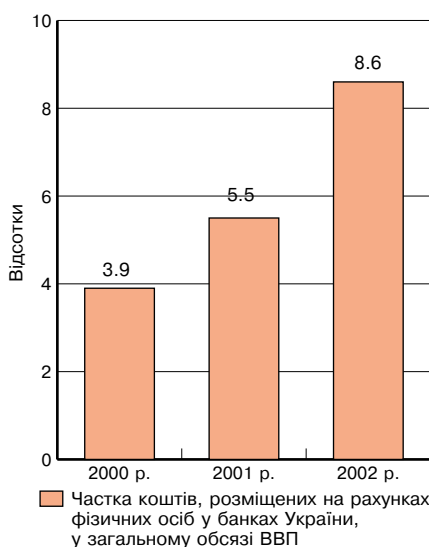
Показники	Темпи приросту, %		
	За 3 роки (2000—2002 рр.)	За 2002 р.	За січень — лютий 2003 р.
Валовий внутрішній продукт	21.0	4.6	7.2
Обсяг промислової продукції	38.3	7.0	10.8
Обсяг продукції сільського господарства	23.3	1.9	4.3
Реальні доходи населення	46.0	21.2	17.0 ¹
Інвестиції в основний капітал	38.2 ²	—	—
Індекс споживчих цін (приріст)	32.7	-0.6	2.6
Індекс цін виробників промислової продукції (приріст)	28.8	5.7	1.2
Експорт товарів і послуг	42.9	10.7	18.1 ¹

¹За січень 2003 р.
²За 2 роки (2000—2001 рр.)

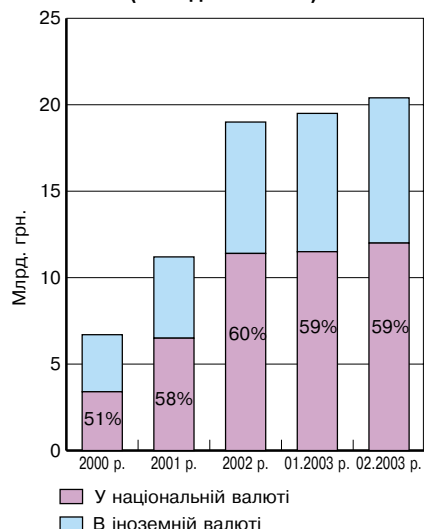
Графік 1. Динаміка індикаторів довіри до банків

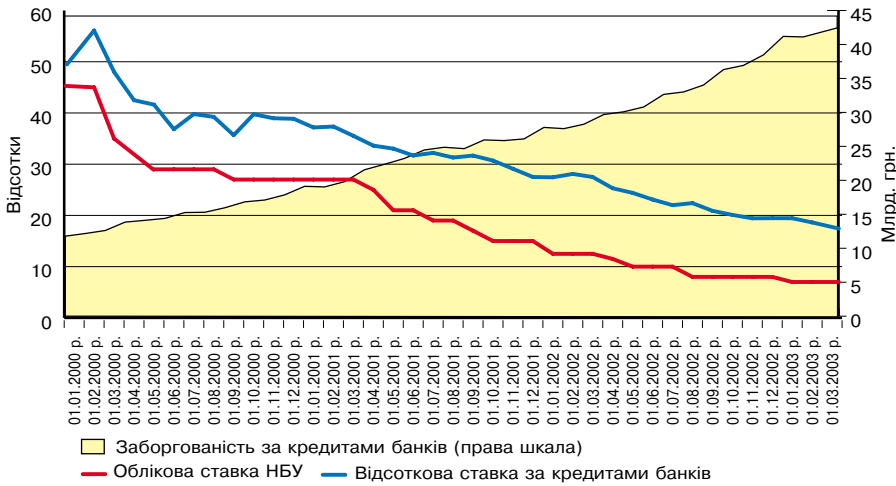
Графік 2. Вклади населення у національній валюті в банках України

Графік 3. Залишки коштів, розміщених на рахунках фізичних осіб у банках України (за видами валют)

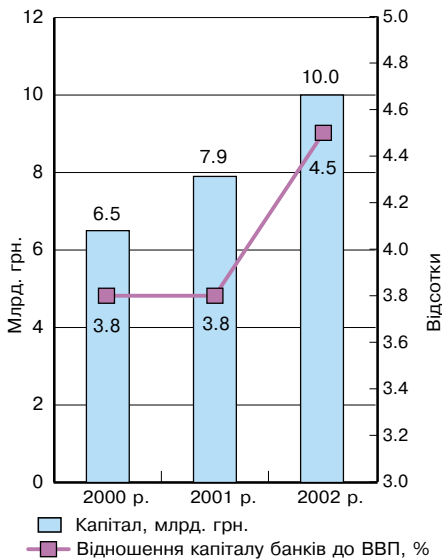

Графік 4. Обсяги кредитних вкладень в економіку України

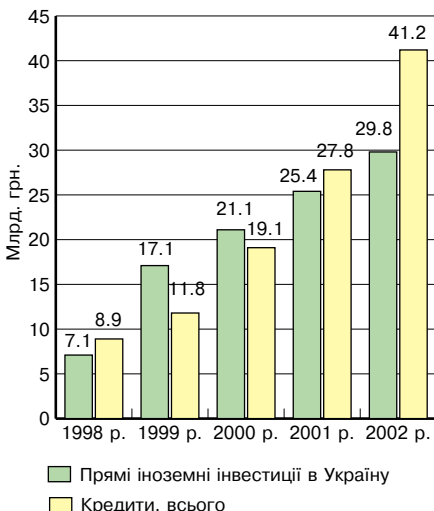

Збільшення обсягів залучених коштів сприяло значному зростанню обсягів наданих кредитів. За підсумками 2002

Графік 5. Капіталізація банків України

Графік 6. Внутрішнє кредитування і зовнішнє інвестування в Україні

року цей показник сягнув 17.5% від ВВП.

Приємно відзначити, що за перший квартал нинішнього року всі позитивні тенденції попередніх трьох років значно посилюються.

Про що це свідчить? Насамперед про те, що **значно зростає вплив банківської системи держави на реальний сектор економіки**, що саме вона значною мірою **визначає швидкість, якість і широту економічного піднесення**.

Є ще один фактор, який спонукає нас прискорити проведення реформи, — **банківська система суттєво скута рішеннями, прийнятими за часів кризи 1998 року**. Що маю на увазі? Формування правового каркасу розвитку банківської сфери відбулося наприкінці 2000 року. Тобто в період, коли жорстка регуляція була необхідною, а отже — виправданною. Нині ж вона багато в чому гальмує наш поступ. Через це погіршуються насамперед перспективи внутрішнього інвестування та кредитування економіки.

Але й практика останніх років, і доволі оптимістичні прогнози на майбутнє засвідчують: важливим джере-

лом економічного зростання були і залишатимуться надані вітчизняними банками кредити. Тому настав час проведення реформи, аби вийти на якісно нові рубежі розвитку.

Що стримує розвиток банківської системи? Які основні ризики та перешкоди?

Насамперед *неготовність банківської системи забезпечити економічне зростання необхідними ресурсами, прийнятними за ціною і термінами*.

Чинники зазначеного вектора підживлюються в основному глибинними проблемами вітчизняної економіки. Які підстави для такого висновку?

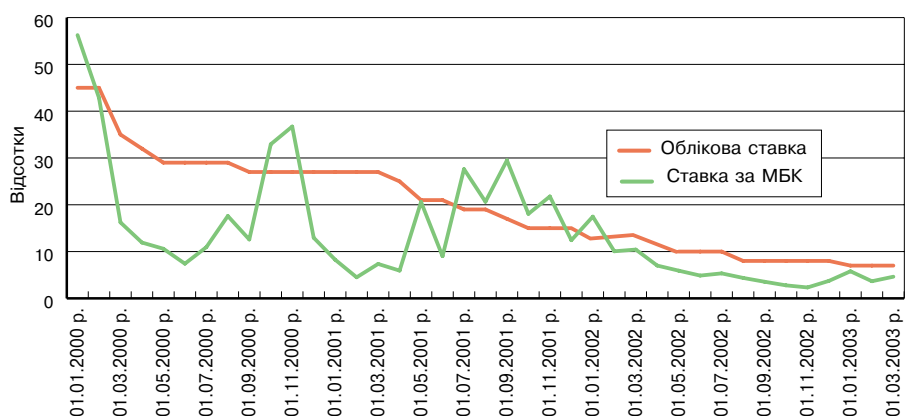
По-перше, Національний банк енергійно застосовує всі доступні інструменти фінансового впливу на здешевлення кредитів. Зокрема, впродовж останніх трьох років облікова ставка знизилась у 6.4 раза (із 45 до 7%), а середній норматив обов'язкового резервування — у 2.2 раза (із 17 до 7.9%). Проте адекватного зниження вартості кредитів для реального сектору економіки не відбулося — кредитна ставка скоротилася лише у 2.9 раза (із 51.9 до 17.6%). Одна з причин цього — висока вартість залучених від населення коштів та надто великі ризики неповернення банкам кредитів.

По-друге, ми протягом доволі тривалого часу вже **пропонуємо економіці дешеві гроші**. Нині Національний банк надає комбанкам кредитні кошти вартістю не більше 8 відсотків річних, а на міжбанківському ринку ресурси можна придбати під 5 — 6%. Це — гарні пропозиції.

Досягнутий рівень ліквідності банківської системи дає змогу насичувати економіку короткостроковими та середньостроковими ресурсами в достатніх обсягах.

Тепер для нас головне трансформувати ці кошти у довготермінові. І важливий крок до цього вже зроблено. Нещодавно запропоновано нову схе-

Графік 7. Динаміка кредитної ставки на міжбанківському ринку

му отримання довгих грошей. Йдеться про значно поліпшений механізм рефінансування банків, які здійснюють довгострокове кредитування.

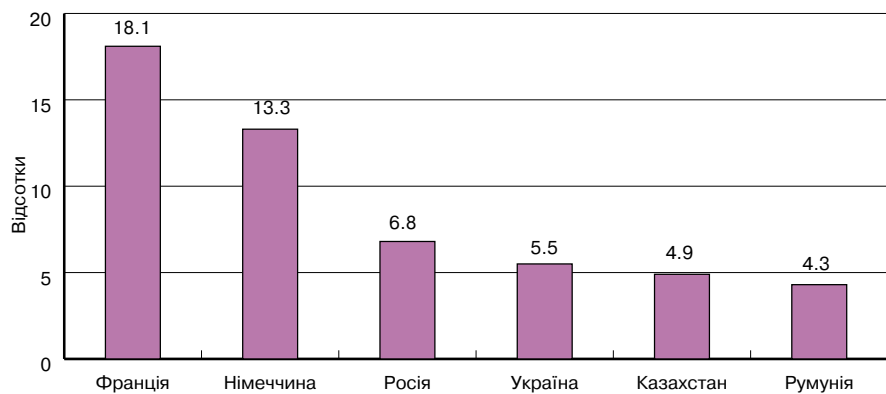
Буду відвертим. Міжнародні експерти категорично заперечують проти активного втручання Національного банку в систему довготермінового кредитування. Оскільки вважають, що це призведе до розкручування інфляційної спіралі. Усвідомлюючи всі ризики, що випливають із нашої пропозиції щодо рефінансування банків, ми все ж наполягатимемо на підтримці банків, які готові надавати своїм клієнтам довгі і дешеві позики. А щодо інфляції, то в нашому портфелі достатньо фінансових інстру-

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

Графік 8. Частка капіталу банків у ВВП в окремих країнах світу в 2001 році

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

Серед найважливіших проблем, що стримують розвиток банківської системи:

- ◆ неготовність банківської системи забезпечити економічне зростання прийнятними за ціною та термінами ресурсами;
- ◆ занижений рівень капіталізації банків;
- ◆ недостатня прозорість та надійність банківської системи

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

ментів контролю за монетарними показниками. Ми спроможні миттєво зв'язати зайву ліквідність. Це і депозити Нацбанку, і система резервування. Але поспішати з їх застосуванням не будемо, поки що економіка добре реагує на збільшення кредитування і демонструє зростання.

Таблиця 2. Макроекономічні підвалини розвитку банківської системи України в 2003 році

Показники	Темпи приросту, %	
	Прогнозні дані	Фактичні дані за січень — лютий 2003 р.
Валовий внутрішній продукт	4.0	7.2
Обсяг промислової продукції	4.5	10.8
Обсяг продукції сільського господарства	3.5	4.3
Реальні доходи населення	—	17.0 ¹
Індекс споживчих цін (приріст)	6.0	2.6
Індекс цін виробників промислової продукції (приріст)	5.7	1.2

¹За січень 2003 р.

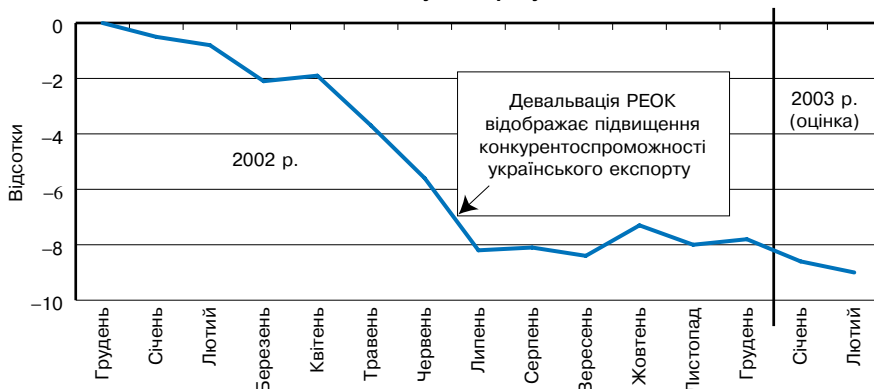
ку (див. таблицю 2). Є всі підстави сподіватися, що економічне зростання триватиме.

По-друге, ми уважно стежимо за ціновою ситуацією не лише в Україні, а й у країнах — головних торговельних партнерах. Адже українська економіка надзвичайно відкрита: вітчизняний експорт сягає 56% від ВВП, імпорт — 52%.

Тому вивчаємо динаміку реально-го ефективного обмінного курсу, який сигналізує про зміни конкурентних позицій українських товарів на зовнішніх ринках. Рух цього показника, відображений на графіку 9, нас цілком задовольняє. Адже збереження другий рік поспіль девальваційних тенденцій реального ефективного обмінного курсу свідчить про підвищення конкурентоспроможності українського експорту.

По-третє, курсова та цінова ста-

Графік 9. Реальний ефективний обмінний курс гривні (РЕОК) — процентна зміна до початку 2002 року

більність позитивно впливають на поповнення ресурсної бази банківської системи. 31 відсоток пасивів і 70 відсотків строкових коштів вітчизняних банків становлять вклади населення. Не забуваймо, наші люди, на жаль, навчені гірким досвідом. Варто лише похитнути стабільність гривні, і довіра вкладників зникне. А відтак утратимо важливий ресурс кредитування за умови браку інвестицій. Тож політика Національного банку чітка — гривня має бути стабільною і прогнозованою.

Звідси випливає завдання — **стабільність ціи**. Між першим і другим є тісний зв'язок. Стрибає курс — невдовзі підвищуються ціни. Як наслідок, падає довіра громадян до банків і вкладники поспішають до них за своїми грошми. В результаті згортається внутрішній ринок, звужується база кредитування і економіки, і населення. Тому Національний банк контролює й контролюватиме, аби інфляція перебувала у визна-

чених і затверджених межах.

Окремо хочу сказати про **довіру до банківської системи**. Без неї важко рухатися вперед. Закономірність чітка: немає довіри — немає клієнта — немає економічного зростання — немає достойного життя.

Отже, мусимо утримати і **наростити стабільність і прозорість банківської системи**. Бо це — одна з найважливіших засад високої довіри співвітчизників до банків.

Не забезпечивши прискореного економічного зростання, не досягнемо й необхідного життєвого рівня людей. Тому серед наших найнагальніших завдань — **максимально сприяти піднесенню економіки та підвищенню добробуту населення**.

Шлях зрозумілий — **забезпечити економіку необхідними ресурсами**. Отже, будемо нарощувати обсяги кредитування реального сектору економіки

й населення, знижуючи водночас кредитні ставки та збільшуючи терміни надання кредитів.

Мусимо, нарешті, задіяти величезні джерела збільшення обсягів кредитування. Це гроші, що є в населення. А також гроші, які ще не потрапили до банківської системи й обертаються в "тіні". Це гроші, що отримуємо від підвищення доходів банків. Тому ми повинні:

- ◆ по-перше, знизити ризики, пов'язані з кредитуванням;
- ◆ по-друге, розвивати ринки використання цього ресурсу (іпотеку, лізинг, кредитування фізичних осіб);
- ◆ по-третє, скоротити витрати банків.

Здешевлення кредитних вкладень прямо залежить від зниження ризиків їх надання.

Щоб знизити ризики, **потрібно законодавчо захистити права кредиторів**.

Діючий нині механізм застави — неефективний, процедура стягнення та реалізації закладеного майна —

ускладнена. Цим порушуються фундаментальні принципи ринкової економіки — конкуренція. Зокрема, банки не мають змоги вчасно (у максимально стислі терміни після закінчення дії договору) повертати належні їм кошти.

Працівники банківської системи з надією очікують на розгляд і прийняття Верховною Радою України законопроектів "Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно", "Про внесення змін до Закону України "Про заставу", "Про іпотеку" та інших.

Прийняття Закону "Про іпотеку", як кажуть, розв'язало б банкірам руки, оскільки це сприяло б значному збільшенню кількості бажаючих взяти іпотечні кредити. Наведу лиш один приклад: 2000 року мешканці Києва купили в кредит кожен десяту квартиру, 2002-го — кожен третю. Зрозуміло, що це не межа.

Економіка також виграє. Скажімо, будівельна галузь — найкращий мультиплікатор економічного зростання. І саме їй вигідні іпотечні кредити, бо є що віддавати у заставу. Кожна ж гривня, вкладена в будівництво, дає 2.5—3 гривні приросту ВВП. А кожне додаткове робоче місце у житловому будівництві забезпечує роботою 5—6 працівників в інших галузях.

Вважаю, що настав час добре вивчити позитивні сторони досвіду банку "Аркада". Слід залучити інші банки до іпотечного кредитування.

Подібна ситуація з **лізингом**, насамперед фінансовим. До речі, останній — один із найефективніших інструментів інвестиційної діяльності.

Здешевлення та збільшення термінів кредитування перешкоджають:

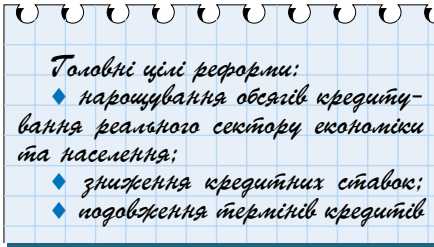
- ◆ великі ризики неповернення позичок банкам;
- ◆ висока вартість залучених від населення коштів;
- ◆ дефіцит платоспроможних позичальників, привабливих привабливих проектів

І цю проблему теж потрібно розв'язати законодавчо.

Окрема тема — **кредитування фізичних осіб**.

В усьому світі банки працюють на конкретну людину. І весь світ живе кредитами. В економічно розвинутих країнах кредитування фізичних осіб становить приблизно 50% від загального обсягу наданих кредитів. До цього прямуємо й ми. Щоправда в Україні зазна-

чений показник поки що дорівнює лише 8,6%. Реалізація комплексної програми розвитку банківської системи має виправити становище. Адже це й економічне, й соціальне завдання. Чому? З одного боку, ми стимулюватимемо **розширення внутрішнього ринку держави**, зокрема шляхом нарощуван-

ня платоспроможного попиту, збільшування кількості платоспроможних позичальників. З іншого, зможемо **поліпшити життя наших співвітчизників**, зокрема, спрямувавши кредити, наприклад, на відновлення механізму розстрочки, яка має стати звичним і поширеним явищем. За сучасних невисоких заробітків значної частини населення вона здатна підвищити купівельну спроможність, а отже, й соціальний захист людини.

Національний банк розробив комплекс заходів, у результаті впровадження яких кредитування громадян стане доступнішим і вигіднішим. Більшість змін, прямо залежних від нас, уже ухвалено, і вони діють.

Це тільки деякі конкретні кроки, здійснені Національним банком за останні сто днів, для поліпшення кредитування населення. Терміни ж розв'язання решти проблем залежать як від нас, так і від представників різних гілок влади, передусім — законодавчої. Йдеться насамперед про створення ефективної системи захисту прав кредиторів, урегулювання питань прозорості позичальників банків та інших фінансових установ, унормування питань щодо заснування реєстру нерухомого майна.

Ми повинні **створити сприятливі умови добросовісним комерційним банкам для розвитку їх бізнесу**. Розширити можливості таких банків працювати прибутково, підвищувати рівень капіталізації.

Тому нині працюємо над розширенням спектра та інструментарію банківських послуг.

Відзначу, що все задумане прагнемо робити вчасно. Зокрема, вже зроблено кілька кроків у напрямі **лібералізації валютного ринку та ринку банківських металів**. Вжиті заходи, з одного боку, сприятимуть позитивній динаміці нарощування валютних ре-

зервів, а з іншого — розширенню прав підприємств і населення в процесі проведення валютних операцій.

До сфери законодавчого врегулювання належить і **проблема оподаткування** як комерційних банків, так і громадян.

Насамперед ми наполягаємо на введенні мораторію на податок на доходи громадян за депозитними вкладками. За відсутності відповідних компенсаційних механізмів додаткове податкове навантаження, з одного боку, призведе до зниження пасивної бази банків (що лише зашкодить державі, адже скоротяться ресурси кредитування), а з другого, — втратять насамперед люди, котрі, судячи з розмірів вкладів, мають невисокий достаток і тримають заощаджені гроші на “чорний” день (учителі, лікарі, пенсіонери). Зважте, що сьогодні в Україні 87 відсотків вкладів населення — це вклади до півтори тисячі гривень.

Надзвичайно жорстко будемо ставитися до порушників етики банківської справи, до тих, хто своїми діями ганьбить усю банківську систему країни.

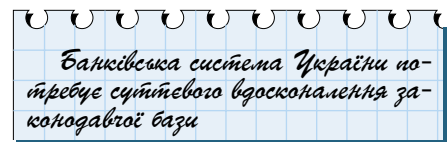
Наш головний принцип — діяти лише в межах законів. Жодних винятків — жодному банку. Порушив закон — відповідай.

Як відомо, з нашої ініціативи закрито дві схеми вивезення капіталу за кордон. Завдяки цьому величезні кошти залишилися в Україні. І це лише початок справи.

Ми розгорнули **боротьбу із брудними грошима**. На виконання відомих законів, які стосуються цієї проблематики, завершили підготовку відповідної нормативної бази.

Тепер коротко про ще один пріоритет — **зміцнення банківської системи, підвищення її стійкості до криз**.

Відповідно до завдань реформи Національний банк удосконалює і посилює нагляд за банківською системою. Головними акцентами є **перорієнтація на засоби превентивного контролю** за банківською діяльністю

та раннього виявлення і попередження ризиків. А також — **здійснення нагляду на консолідованій основі**, тобто контролю за спорідненими установами банку. Нам потрібна (і ми це вже робимо) система управління ризиками. Лише на такій основі розроблятимемо стратегію нагляду за конкретни-

ми банками. Розпочато роботу з **удосконалення корпоративного банківського управління**. Зокрема, посилюються вимоги щодо оцінки ефективності роботи спостережних рад і служб внутрішнього аудиту.

Ці чотири елементи сприятимуть чіткішому дотриманню Базельських принципів банківського нагляду. А це своєрідна гарантія забезпечення прозорості й надійності банківської системи. Крім того, від цього залежить і успіх інтеграції вітчизняної банківської системи у світовий фінансовий простір.

Ще одна суттєвість. До кінця року маємо **перейти на міжнародні стандарти аудиту**, що сприятиме поліпшенню інвестиційної привабливості вітчизняної економіки. Прозорість діяльності особливо привертає увагу західних партнерів.

Аби аудиторські звіти були повними та якісними, слід ухвалити відповідні зміни до законів “Про банки і банківську діяльність” та “Про аудиторську діяльність”. Тобто знову на перший план виходить законодавче забезпечення банківської діяльності.

На жаль, обсяг журнальної публікації не дає змоги розглянути ще низку важливих питань. Проте з уже викладеного випливає однозначний висновок — запорукою успішного реформування банківського сектору в Україні є тісна взаємодія законодавців, урядовців та банкірів.

Переконаний, консолідовані зусилля парламенту, уряду та банків здатні створити потужну банківську систему, яка б відповідала європейським взірцям. І ми спільно закладемо фінансово-банківські підвалини європейської інтеграції України. □

СЬОМА
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА
«ЛЮДИНА РОКУ-2002»

Ігор Францкевич — “Фінансист року”

Ігор Францкевич —
“Фінансист року-2002”.

У березні 2003 року в Національному палаці “Україна” відбулася урочиста церемонія вшанування переможців і лауреатів сьомої загальнонаціональної програми “Людина року-2002”.

У номінації “Фінансист року” кращим визнано голову правління АКБ “Райффайзенбанк Україна” Ігоря Францкевича.

Ця програма впродовж семи років викликає незмінно високий інтерес. 600 авторитетних експертів брали участь у висуненні претендентів на звання лауреатів та володарів премій “Прометей-престиж”. Протягом 2002 року було названо понад тисячу імен. Серед переможців і лауреатів — відомі політики, вчені, фінансисти, менеджери, підприємці, митці, спортсмени — цвіт і гордість нації, ті, хто професійною майстерністю, активною громадянською позицією, яскравим талантом, відповідальним ставленням до своєї справи здобув широке визнання та авторитет серед співвітчизників. Цьогорічне свято вирізнялося зростанням ролі представників регіонів: вшановано регіонального лідера року та міського голову року.

А серед фінансистів, як завжди, тривало яскраве суперництво кращих із кращих. Втім, до фіналу дійшли лише троє. Це — голова правління Першого українського міжнародного банку Микола Виноградов, президент ВАТ КБ “Надра” Ігор Гіленко та голова правління АКБ “Райффайзенбанк Україна” Ігор Францкевич. Фінансистом 2002 року Вища академічна рада програми визнала Ігоря Францкевича.

Сам переможець наголошує, що його успіх — це заслуга всього колективу, згуртованого, ініціативного, результат правильної політики материнського банку, спрямованої на розвиток і підтримку успішного бізнесу.

2 березня 2003 року АКБ “Райффайзенбанк Україна” відсвяткував свій 5-літній ювілей. П’ятиріччя ознаменувалося відкриттям у лютому — березні двох нових філій — у Миколаєві та Одесі. Це підтверджує стратегію банку й надалі розвивати в Україні бізнес однойменної австрійської банківської групи. Зазначимо, торік Райффайзенбанк відкрив філії у Дніпропетровську, Донецьку і Запоріжжі, а також Бесарабське й Михайлівське відділення в центрі Києва.

У поточному році банк планує відкрити філії у Львові й Харкові та ще 2—3 відділення у Києві. До кінця ж 2006 року кількість філій і відділень Райффайзенбанку в Україні сягне двадцяти.

Цю переконливу статистику можна доповнити не менш вагомими фінансовими показниками банку за підсумками 2002 року. Його керівництво та працівники упевнені, що результати роботи у 2003 році будуть ще кращими, оскільки Райффайзенбанк, прагнучи надавати банківський сервіс найвищої якості, постійно розширює перелік послуг, як того вимагає ринок.

Присяднувшись до численних привітань, отриманих “Фінансистом року” Ігорем Францкевичем, зичимо йому наснаги і завзяття на шляху до високої мети.

Голова правління Першого українського міжнародного банку Микола Виноградов.

Президент ВАТ КБ
“Надра” Ігор Гіленко.

Фото Владислава Негребецького.

Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки

У статті аналізується сутність економічної категорії “конкурентна позиція” суб’єкта ринку, розглядаються методологічні проблеми визначення конкурентоспроможності банківських послуг та конкурентної позиції банку за різних варіантів конфігурації її елементів.

Ефективність використання конкурентоспроможності як ринкової характеристики значною мірою залежить від теоретичної обґрунтованості цього показника та досконалості методики його визначення. У сучасних умовах недостатньо лише кількісної оцінки конкурентоспроможності. Важливого значення набуває ступінь її практичного використання та раціональність авансованих витрат на формування конкурентної позиції банку.

Використання досягнутої конкурентоспроможності зумовлюється характером обраної банком стратегії. Вона може бути активною (що свідчить про наміри подальшого посилення досягнутої конкурентоспроможності) або пасивною (тобто пов’язаною з прагненням зберегти завойовані позиції). Володіти інформацією про особливості стратегії банку дуже важливо для конкурентів. Адже банк із відносно невисоким рівнем конкурентоспроможності, проте з активними ринковими амбіціями (до того ж підкріпленими відповідними потенційними можливостями) може виявитися небезпечнішим конкурентом, ніж банк із вищим рівнем конкурентоспроможності, який, однак, прагне лише зберегти завойовані конкурентні позиції.

Складна й важлива проблема для практиків банківської справи — сама методика оцінки ефективності використання досягнутої конкурентоспроможності.

Як відомо, для кожного банку бажаною є ефективна конкурентна позиція, що передбачає максимізацію співвідношення між конкурентоспроможністю та авансованими коштами (капіталом) банку, використаними з метою її досягнення.

Посилення конкурентоспроможності не варто розглядати як основну цільову характеристику суб’єкта ринку. Адже це — передусім засіб досягнення економічних цілей, узагальненим проявом яких є зростання економічних ресурсів

відносно авансованих коштів. Оцінка конкурентної позиції банку базується на аналізі його конкурентоспроможності, характеру конкурентної стратегії та ефективності використання досягнутої конкурентоспроможності.

У контексті визначення конкурентної позиції банку головним предметом уваги має бути досягнута конкурентоспроможність, відповідно виражена в маркетинговій і фінансовій сферах.

Маркетинговий аспект відображає ступінь значимості впливу банку на ринкову ситуацію і характеризується часткою банку на ринку банківських послуг.

Фінансовий аспект реалізованої конкурентоспроможності є свідченням досягнення певних фінансових результатів, які відображають ступінь конкурентного успіху банку.

Узагальнена кількісна оцінка фінансового аспекту конкурентоспроможності базується на добірці основних показників фінансової діяльності банку з подальшим їх ранжуванням на основі відомого підходу рейтингової оцінки банків.

У площині маркетингового аспекту конкурентоспроможності виникає низка проблем, обумовлених особливостями банку як багатопрофільного суб’єкта, що здійснює свою діяльність на різних ринках. Одна із цих проблем пов’язана з визначенням меж конкретного конкурентного ринку та складу конкуруючих банків.

Оскільки умови конкуренції на кожному з ринків банківських послуг мають свою специфіку (та й склад основних конкурентів, як правило, неоднорідний), у практичній діяльності предметом особливої уваги стає поточна конкурентоспроможність банку на певних ринках, яка знаходить своє концентроване відображення у з’ясуванні конкурентоспроможності окремих послуг, що надаються клієнтам.

Зауважимо, що поточну конкурен-

тоспроможність неможливо визначити на основі об’єктивних результативних показників, адже її призначення полягає у відображенні поточних конкурентних зусиль банку, диференційовану оцінку яких можуть дати лише клієнти.

Поточна конкурентоспроможність банку на ринках окремих послуг залежить від їх якості та сервісного рівня обслуговування клієнтів.

Перелічимо головні критерії якості послуг банку.

1. **Економічна вигідність.** Кожна послуга має ціну, рівень якої водночас із якісними характеристиками визначає ступінь її вигідності для клієнта. За умов високої еластичності попиту на банківські послуги цей критерій відіграє вирішальну роль у виборі клієнтом обслуговуючого банку.

2. **Гарантованість здійснення та повнота виконання.** Зазначений критерій базується на фінансовій стабільності і стійкості банку, надійності його технологій. Під рівнем стабільності слід розуміти максимальний (граничний) рівень непередбачених витрат, за якого комерційний банк зберігає нормальне функціонування. Ступінь стійкості — це швидкість подолання банком негативних наслідків непередбачених факторів, які можуть призвести до фінансових втрат.

Зауважимо, що даний критерій є пріоритетним при визначенні конкурентних переваг послуг, які передбачають майнову відповідальність банку. Це передусім депозитні послуги, від яких клієнт очікує не лише економічної вигоди у формі відсотків за вкладом, а й обов’язкового його повернення у визначений строк.

3. **Багатоваріантність форм.** Умови надання банківських послуг мають бути максимально адаптованими до потреб кожного клієнта. Це спонукає до розробки альтернативних форм їх надання, умов оформлення та оплати.

4. **Доступність.** Цей критерій передбачає територіальну близькість головного банку та мережі його філій до клієнтів. Хоча доступність і визначається ступенем розвитку зазначеної мережі, вона не має лінійного зв’язку з кількістю філій банку. Критерій доступності можна відобразити певними залежностями, розробленими на основі методу експертних оцінок.

5. **Комплексність.** Переважна більшість клієнтів (передусім — юридичних осіб) зацікавлена в отриманні всіх необхідних послуг в одному банку. Відсутність ліцензій на виконання певних операцій суттєво погіршує його конкурентну позицію на ринку.

6. **Дотримання банківської таємниці.** Всі клієнти банку зацікавлені у збереженні банківської таємниці, однак — різною мірою. Найбільшою — малі та

середні підприємства, а особливо — фізичні особи, рівень захищеності яких від кримінальних проявів нині найнижчий.

Критерії *якості обслуговування* клієнтів загальновідомі. Нехтування ними може призвести до обмеження клієнтської бази. Передусім ідеться про так званих разових клієнтів, або тих, які вперше звертаються до того чи іншого банку за послугою. Через низьку якість обслуговування перспективний клієнт може відмовитися від подальшого співробітництва з банком.

Головні чинники, від яких залежить якість обслуговування, — це майстерність обслуговуючого персоналу і стан матеріально-технічної бази. Вони й визначають загальні критерії конкурентоспроможності банку в сфері надання послуг. Виділимо основні з них.

Раціональність витрат часу на обслуговування. Вони мають бути мінімізовані з урахуванням вимог самого клієнта. Це зумовлено неоднозначністю оцінки витрат часу: тривала змістовна консультація банківського спеціаліста оцінюється клієнтом позитивно, втрата часу на очікування в черзі — негативно.

Зручність для клієнта режиму роботи банку. Цей критерій також пов'язаний із часовим фактором. Обмеженість режиму надання послуг спричиняє нерациональні витрати часу клієнтом. А іноді (наприклад, у випадку перерахування коштів кредиторами) — може навіть призвести до прямих фінансових втрат.

Культура обслуговування. Значною мірою вона визначається майстерністю обслуговуючого персоналу, його вмінням враховувати індивідуальні запити і вимоги клієнтів.

Комфортність умов обслуговування. Це не лише зручності для клієнта, а й одна із суттєвих характеристик, які формують імідж банку.

На основі зазначених критеріїв конкурентоспроможності банківських послуг можна сформулювати систему оцінних показників. Формуючи її, слід дотримуватися певних принципів. Головні серед них такі:

1. **Порівнюваність.** Характеристики послуг, від яких залежить конкурентоспроможність, мають бути порівнюваними (з аналогічними послугами, що надаються конкурентами);

2. **Ринкосприйняття.** Кожна послуга, що реалізується на ринку, має певний рівень конкурентоспроможності. Неконкурентоспроможна послуга не знайде споживача. Отже, показники конкурентоспроможності повинні мати лише позитивні значення;

3. **Об'єктивність.** Показники, що відображають наявні кількісні конкурентні параметри послуги, повинні

Таблиця 1. Умовна система оцінних показників конкурентоспроможності банківської послуги			
Якість послуги	Коефіцієнт значимості показника	Якість обслуговування	Коефіцієнт значимості показника
<i>Основні показники</i>			
1. Коефіцієнт економічної вигідності	Z_1	1. Коефіцієнт оперативності надання послуги	Z_5
2. Коефіцієнт ризику невиконання послуги	Z_2	2. Компетентність персоналу	Z_6
		3. Коефіцієнт комплексності обслуговування	Z_7
		4. Ввічливість персоналу	Z_8
<i>Додаткові показники</i>			
1. Коефіцієнт варіативності послуги	Z_3	1. Комфортність умов обслуговування	Z_9
2. Коефіцієнт асортиментної різноманітності супутніх послуг	Z_4	2. Якість і естетичність банківських документів	Z_{10}

об'єктивно і точно характеризувати рівень їх конкурентної переваги на досліджуваному ринку.

4. **Споживча зіставність.** Певні послуги не мають чітких кількісних ознак, а їх характеристики базуються на суб'єктивних відчуттях клієнтів. У процесі оцінки таких послуг важливого значення набуває їх зіставність з аналогічними послугами інших банків, а також репрезентативні експертні висновки клієнтів.

5. **Дезагрегація.** Перш ніж провести оцінку конкурентоспроможності послуги, слід визначити її можливі конкурентні переваги, які можуть бути оцінені.

6. **Пріоритетність.** Конкурентні переваги послуги мають для клієнта різний ступінь пріоритетності. Його врахування дає змогу всебічно і повно відображати реальну конкурентоспроможність тієї чи іншої послуги на ринку.

Дотримуючись перелічених принципів, можна розробити ефективну систему оцінних показників конкурентоспроможності банківських послуг. Її бажано доповнити також деякими спеціальними показниками, які відображають особливості певних видів послуг та відповідних ринків збуту. Наприклад, для оцінки конкурентоспроможності розрахунково-касових послуг важливим показником є ступінь забезпеченості клієнтів банкоматами, зручність їх розташування.

Ряд показників конкурентоспроможності послуг має кількісну оцінку, яку можна розрахувати за допомогою наведених нижче формул.

1. **Економічна вигідність для клієнта** (K_{Eo}):

$$K_{Eo} = \frac{P_{min}}{P_i},$$

де P_i — ціна послуги i -го банку;

P_{min} — мінімальна ціна аналогічної послуги банків-конкурентів.

2. **Ризик невиконання послуги** (K_p):

$$K_p = \frac{P_{min}}{P_i},$$

де P_i — ризик невиконання послуги i -м банком;

P_{min} — мінімальний ризик невиконання послуги банками-конкурентами.

3. **Варіативність послуги** (K_B):

$$K_B = \frac{B_i}{B_{max}},$$

де B_i — кількість варіантів надання послуги, пропонованих i -м банком;

B_{max} — максимальна кількість варіантів послуги, пропонованих банками-конкурентами.

4. **Асортиментна різноманітність супутніх послуг** (K_A):

$$K_A = \frac{A_i}{A_{max}},$$

де A_i — кількість супутніх послуг i -го банку, які посилюють значимість для клієнта основної послуги;

A_{max} — максимальна кількість супутніх послуг, пропонованих банками-конкурентами.

5. **Оперативність надання послуги** (K_O):

$$K_O = \frac{T_{min}}{T_i},$$

де T_i — витрати часу на надання послуги клієнту i -м банком;

T_{min} — мінімальні витрати часу на надання послуги банками-конкурентами.

6. **Комплексність обслуговування** (K_K):

$$K_K = \frac{n_i}{n_{max}},$$

де n_i — кількість послуг фізичним (юридичним) особам, що пропонує i -й банк;

n_{max} — максимальна кількість послуг фізичним (юридичним) особам, пропонованих банками-конкурентами.

Для зручності обчислень щодо показників якості послуг та обслуговування застосовують єдиний критерій максимізації. Це дає змогу забезпечувати їх кількісну порівнюваність у межах спільного інтервалу:

$$0 < K_i < 1,$$

де K_i — i -й коефіцієнт якості.

Інші показники (компетентність, ввічливість персоналу, комфортність умов обслуговування, якість і естетичність банківських документів) не мають об'єктивно-кількісних характери-

Таблиця 2. Конкурентна позиція банку за різних варіантів конфігурації її елементів

Конфігурація елементів конкурентної позиції	Характеристика конкурентної позиції банку
$K_B E_B C_H$	Висока конкурентоспроможність у поєднанні з високим рівнем ефективності авансованих для цього коштів дали змогу банку обрати наступальну стратегію з метою подальшого підвищення ефективності конкурентної позиції
$K_B E_B C_O$	Досягнута висока конкурентоспроможність за високої ефективності авансованих коштів цілком влаштовує банк. З метою мінімізації ризиків ним обрано стратегію, спрямовану на збереження завойованих позицій
$K_B E_H C_H$	Високої конкурентоспроможності досягнуто завдяки неадекватно великим авансованим коштам. Обрання банком наступальної стратегії свідчить про те, що його пріоритетною ціллю є подальше нарощування ринкової частки, тобто він має намір нарощувати фінансові результати шляхом збільшення обсягів, а не підвищення ефективності діяльності
$K_B E_H C_O$	Висока конкурентоспроможність за низької ефективності авансованих коштів і оборонної стратегії є свідченням недалекогогляду банку. За умови збереження такої конкурентної позиції виникне тенденція до зниження рівня конкурентоспроможності
$K_H E_B C_H$	Банк прагне підвищити власну конкурентоспроможність, однак необхідні для цього ресурсні можливості обмежені
$K_H E_B C_O$	Оборонна стратегія банку є достатньо виваженою, оскільки низька конкурентоспроможність компенсується високим рівнем ефективності конкурентної позиції банку. Така конкурентна позиція характерна для невеликого за розмірами, обережного й ефективно працюючого банку
$K_H E_H C_H$	Банк застосовує наступальну стратегію з метою підвищення власної конкурентоспроможності. Причиною тому — неефективне використання наявного капіталу. Банку слід звернути увагу на якість менеджменту
$K_H E_H C_O$	Низька конкурентоспроможність за наявності резервів підвищення ефективності конкурентної позиції та обраної оборонної стратегії свідчить про невпевненість керівництва банку в кваліфікації персоналу або про його неспроможність прийняти відповідальне рішення щодо активізації стратегії конкуренції
Умовні позначення:	E_B — ефективність конкурентної позиції E_H — ефективність конкурентної позиції
K_H — конкурентоспроможність низька; K_B — конкурентоспроможність висока;	низька; C_H — стратегія наступальна; C_O — стратегія оборонна.

стик, тому вони визначаються експертним шляхом у тому ж інтервалі, що й коефіцієнти якості.

Зауважимо, що відносити розглянуті вище показники до групи основних чи додаткових слід з урахуванням особливостей ринку конкретної послуги. Показники однієї групи теж можуть мати різну вагу з точки зору їх значимості для суб'єкта оцінки. Тому доцільно коригувати кожен показник конкурентоспроможності на відповідний коефіцієнт значимості, який визначається експертним шляхом в інтервалі від 0 до 1.

Інструментарій оцінки конкурентоспроможності формується з урахуванням таких факторів:

- ♦ зміст і характер конкретної послуги;
- ♦ цілі визначення її конкурентоспроможності;
- ♦ суб'єкти оцінки, зацікавлені у визначенні конкурентоспроможності послуги;
- ♦ доступність потрібної інформації та її достовірність;
- ♦ компетентність експертів та інші людські фактори.

Визначення конкурентоспроможності банку є основою для оцінки його конкурентної позиції — агрегованої характеристики становища, яке він займає на ринку. Ця характеристика особливо важлива насамперед для основних акціонерів, які не можуть повністю покладатися на такий показник, як конкурентоспроможність, адже однакового її рівня можуть досягти банки з різними обсягами капіталу. За своєю сутністю

конкурентна позиція банку є класичним показником ефективності, який базується на співвідношенні результатів діяльності (конкурентоспроможності) та авансованих ресурсів (капіталу банку).

Зрозуміло, що результативність діяльності може характеризуватися лише реалізованою (досягнутою) конкурентоспроможністю:

$$E_{kn} = \frac{K_d}{K_o},$$

де E_{kn} — ефективність конкурентної позиції;

K_d — досягнута конкурентоспроможність;

K_o — капітал банку.

Завершальним етапом оцінки конкурентної позиції банку є визначення характеру конкурентної стратегії (у своїх крайніх проявах він може бути агресивним або оборонним).

Наступальний чи оборонний характер стратегії суттєво впливає на формування відносин з основними конкурентами і зумовлює тактику поточної діяльності банку.

Отже, повне уявлення про конкурентну позицію банку може дати комплексний аналіз конкурентоспроможності, ефективності та характеру стратегії, диференційованих за принципом "більше — менше".

Можливі конфігурації зазначених елементів конкурентної позиції є основою для визначення їх імовірного сукупного впливу на конкурентне становище банку та прогнозування можливої

поведінки конкурентів.

Зрозуміло, в таблиці 2 подано узагальнені характеристики конкурентної позиції. На практиці вони детальніші й персоніфіковані. Їх ретельний аналіз дає банку змогу конкретизувати як власну позицію, так і позицію конкурентів, що є основою для визначення раціональних шляхів до підвищення ефективності досягнутої конкурентної позиції, реалізації стратегічних цілей у площині конкурентної боротьби.

Ігор Фомін,

голова правління АКБ "Прем'єрбанк".

Операційний зал Національного банку України.

Костянтин Раєвський

Заступник директора генерального департаменту банківського нагляду, ліквідатор Банку "Україна". Кандидат економічних наук, професор

Микола Зубок

Член виконавчої ради ліквідатора Банку "Україна". Кандидат воєнних наук, професор

Ліквідація банків. Організація процедури

Становлення ринкових відносин у державі характеризується не тільки створенням і розвитком підприємницьких структур, активною конкурентною боротьбою, а й численними випадками їх розорення, банкрутства та ліквідації. Це притаманно і банківській системі, яка функціонує переважно на комерційних засадах. Пропонованою читачам публікацією відкриваємо цикл статей, присвячених практиці виконання процедури ліквідації банків, особливостям роботи ліквідатора на різних етапах ліквідаційної процедури.

повністю перебуває в компетенції ліквідатора. Актуальність же такого захисту зумовлюється передусім значним обсягом кредиторської заборгованості банків, які перебувають у процедурі ліквідації. Так, кредиторська заборгованість 31 зазначеного вище банку становила 2 521 268 тис. грн. За цих умов уміння ефективно здійснювати процедуру ліквідації є чи не єдиною гарантією захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. А проте, незважаючи на значну кількість ліквідованих банків, досвід проведення такої процедури ще незначний. Мало того, він не узагальнений і головне — не має наукового, правового, економічного обґрунтування. У результаті кожна ліквідаційна процедура хоч і здійснюється з дотриманням певних норм та порядку, але щодо організації та методики проведення заходів проводиться по-своєму. Аналіз діяльності органів, які здійснюють ліквідацію банків, свідчить, що ефективність ліквідаційної процедури не завжди задовольняє вимоги Національного банку України та кредиторів — у роботі таких органів мають місце суттєві недоліки та помилки.

Так, банками, які ліквідовано й вилучено з Державного реєстру банків у першому півріччі 2002 року, вимоги кредиторів задоволено лише на 9.9%. У значній кількості банків процедура ліквідації триває понад три роки. Серед причин, які впливають на її ефективність та повернення коштів кредиторам, на одному з перших місць — незадовільна робота ліквідаційних комісій.

Автори цієї статті на прикладі ліквідації банку "Україна" мали нагоду отримати практичний досвід виконання ліквідаційної процедури, з'ясувати причини й умови, які впливають на

ефективність роботи ліквідатора, сформулювати власні погляди на організацію, форми та методи проведення процедури ліквідації банку. Маючи розгалужену структуру та значні обсяги активів, банк став своєрідним полігоном для нагромадження всебічного досвіду проведення процедури ліквідації, впровадження різноманітних методик і заходів її організації, практичного застосування чинних норм банківського права, інших законодавчих і нормативних актів. Це й спонукало авторів виступити на сторінках журналу зі своїми спостереженнями, думками й пропозиціями.

Один із основних висновків, який автори зробили в процесі проведення ліквідації банку "Україна", — це залежність ефективності процедури ліквідації від якості її організації. Умовно ліквідаційну процедуру можна розділити на три етапи: організація, проведення і завершення процедури. Враховуючи, що загальний термін ліквідації банку не повинен перевищувати трьох років, найоптимальнішим терміном проведення заходів організації процедури ліквідації має бути 1 місяць від початку її відкриття. Такий термін обумовлюється тим, що з часом переважна частина заходів організації втрачає актуальність, оскільки процедура ліквідації набуває рис важкокерованого, непередбачуваного та безповоротного процесу, в якому дії ліквідатора здебільшого залежатимуть від умов, що формуватимуться навколо процедури ліквідації. Вплив ліквідатора на формування цих умов буде мінімальним, а отже, й виконання завдань ліквідації буде недостатньо ефективним, що й засвідчує практика ліквідації банків.

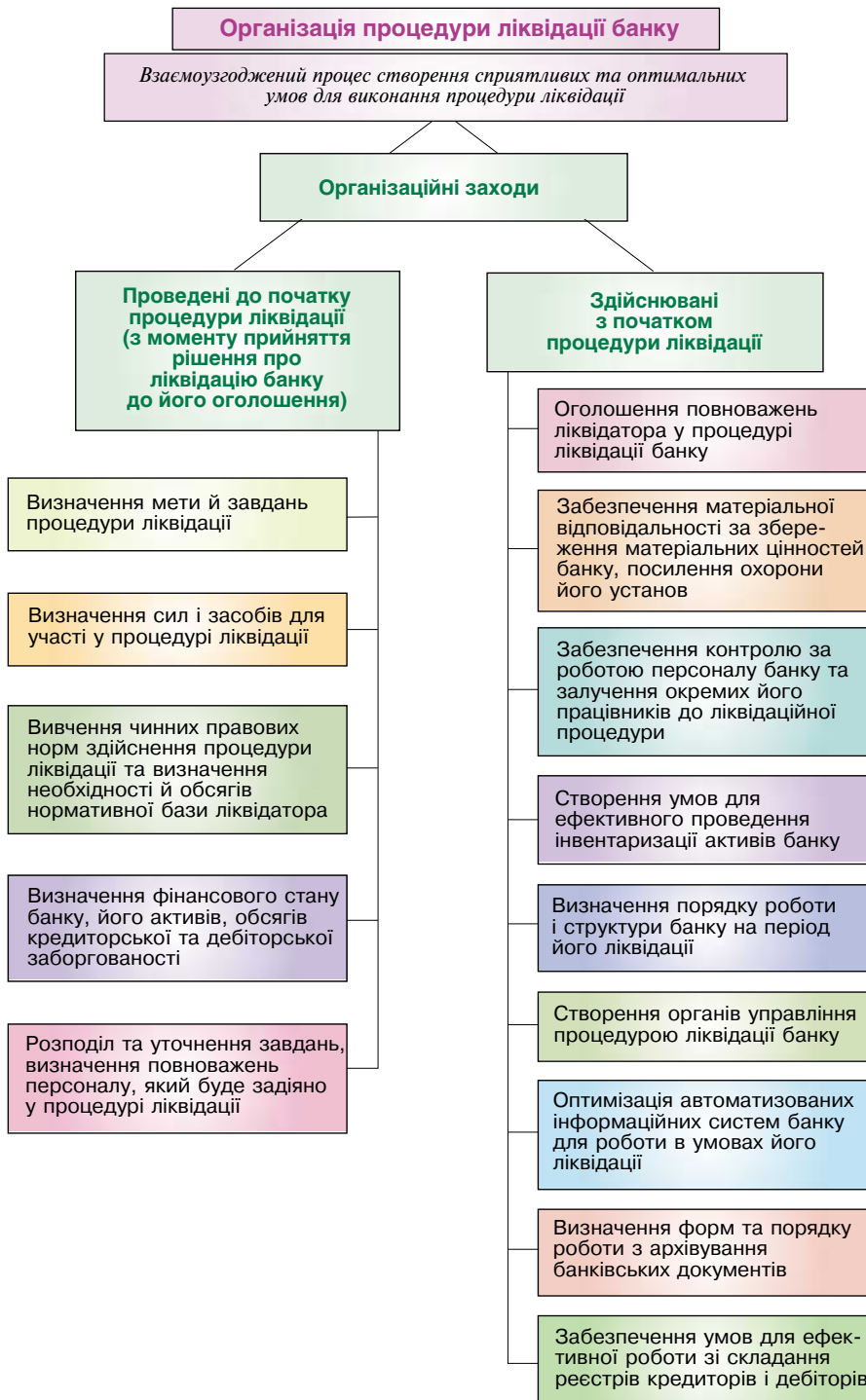
Загалом структуру заходів організації

За більш як десятилітню історію свого існування банківська система України втратила майже сто банків. І нині чимало банківських установ перебувають у стадії ліквідації. На 01.07.2002 р. в стадії ліквідації перебував 31 комерційний банк (16.8% від кількості банків, включених до Державного реєстру), на 01.01.2003 р. — 24 банки (13.6% від кількості включених до реєстру).

Як свідчить практика, від банкрутства не застрахований жоден банк незалежно від обсягів його капіталу, організаційної структури чи належності до певної сфери економіки. Сумно, але це реальна наша історія.

Одним із найголовніших завдань як у діяльності банків, так і в процесі їх ліквідації є захист клієнтів і вкладників банку. Але якщо процедура заходів захисту в діючих банках певним чином відпрацьована, то у випадках із ліквідацією банків вона тільки задекларована чинним законодавством. В реальності захист вкладників і клієнтів банку, який знаходиться у стані ліквідації,

Організація процедури ліквідації банку

ліквідаційної процедури можна відобразити такою схемою (див. схему).

Процедуру ліквідації банків визначено у главі 16 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, розділі 6 Положення “Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства”, затвердженого постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 369, та інших законодавчих і нормативних актах, дія яких поширюється на окремі заходи процедури ліквідації.

Як свідчить досвід, чинні правові норми не в повному обсязі забезпечують регулювання процедури ліквідації та не завжди створюють правові умови для ефективної роботи ліквідатора. Тому, приступаючи до виконання своїх обов’язків, він повинен чітко засвоїти та усвідомити основні положення законодавчих і нормативних актів, що визначають зміст процедури ліквідації, аби передбачити проблеми, що можуть виникати внаслідок недостатнього правового регулюван-

ня ліквідаційної процедури. Це дасть змогу ліквідатору своєчасно вжити заходів щодо створення власної нормативної бази, яка певною мірою заповнить наявні правові прогалини та забезпечить кращі умови для роботи. Практичну значущість і корисність такої бази ліквідатор відчуватиме протягом усієї ліквідаційної процедури.

Оскільки для організації необхідних заходів ліквідатор потребує відповідних кадрів, він повинен мати змогу відбрати потрібних йому фахівців — передусім для створення органу управління процедурою ліквідації, а також для забезпечення ліквідації філій банку. Досвід свідчить, що до цієї роботи наперед слід залучати юристів, фахівців із бухгалтерської справи, валютних операцій та операцій із цінними паперами, спеціалістів, обізнаних із роботою щодо повернення банківських кредитів, організації оцінки та продажу майна банку.

Важливо, щоб усі працівники, які беруть участь у ліквідації, мали єдине розуміння порядку та правил її проведення, особливо коли до ліквідації залучаються фахівці з різних установ та організацій або підрозділів Національного банку України. Лише професійними знаннями фахівців тут не обійтися — ці знання потребують певного спрямування та відповідної концентрації. Тому доцільно перед початком процедури ліквідації (ще до оголошення рішення про ліквідацію) провести засідання осіб, що будуть залучені до ліквідації, на якому ліквідатор висловив би своє бачення порядку та методики виконання процедури ліквідації. На такому засіданні слід обговорити план ліквідації, тобто основні її заходи і терміни. Як свідчить досвід, основне завдання ліквідатора в ході організації процедури ліквідації банку — зробити ліквідацію керованою за всіх умов, які можуть виникнути у процесі її здійснення. Без єдиного розуміння всіма учасниками процедури порядку, правил і термінів проведення процедури ліквідації досягти такої керованості майже неможливо.

Щоб забезпечити ефективне управління процедурою ліквідації, необхідно чітко визначити повноваження залучених до неї осіб. Повноваження слід затвердити відповідним нормативним документом (наказом, розпорядженням, положенням тощо). Особливо це актуально, коли йдеться про системний банк і процедуру ліквідації його регіональних установ здійснюють уповноважені представники ліквідатора. Такі заходи необхідно вжити ще й

для встановлення відповідальності залучених до процедури ліквідації осіб, передусім за дії, пов'язані з виконанням завдань і заходів ліквідації.

Одночасно із врученням уповноваженому представникові банку, який ліквідується, копії постанови Національного банку України про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора останній вручає також наказ про вступ до виконання покладених на нього повноважень. У наказі необхідно вказати дату, з якої ліквідатор приступає до виконання своїх обов'язків, а також першочергові заходи, які належить здійснити для переходу банку в стан ліквідації. Насамперед наказ має визначити:

- ♦ порядок і терміни передачі ліквідатору бухгалтерської та іншої документації банку, печаток, штампів, матеріальних та інших цінностей безпосередньо в центральному апараті банку і в його установах;
- ♦ порядок завершення циклів банківських операцій;
- ♦ заходи з блокування засобів зв'язку з банками-кореспондентами;
- ♦ заходи, спрямовані на збереження в наявності та робочому стані майна, обладнання й інших матеріальних активів банку;
- ♦ основні засади роботи банку в умовах його ліквідації та управління ліквідаційною процедурою;
- ♦ інші заходи, необхідні для організованого початку процедури ліквідації.

Одним із важливих моментів в організації процедури ліквідації є визначення персоналу, який буде залучено ліквідатором до роботи зі складу працівників банку. Саме на цьому тлі має здійснюватися звільнення працівників банку. Як свідчить досвід, без допомоги окремих працівників банку процедура його ліквідації здійснювати досить складно, принаймні на першому етапі ліквідаційної процедури. Водночас слід усвідомлювати: якщо перспективи роботи не визначені, мало хто із кваліфікованих працівників дасть згоду на співробітництво з ліквідатором. Тому до відбору необхідних йому фахівців слід підходити виважено. Основним критерієм такого відбору має бути кваліфікація та відсутність корисливої зацікавленості в роботі щодо ліквідації банку.

Перш ніж прийняти рішення про звільнення персоналу, доцільно окреслити функції, які має виконувати ліквідатор у ході ліквідаційної процедури. Ці функції згодом трансформуються у певні види робіт, групування яких за відповідними напрямками дасть змогу визначити структуру штат-

ного розпису та коло фахівців, яких необхідно залучити до роботи.

Як свідчить практика, до процедури ліквідації не слід залучати колишніх керівників установ банку, їхніх заступників, головних бухгалтерів, керівників кредитних, валютних та інших підрозділів, які були задіяні в проведенні активних операцій. Автори неодноразово були свідками некоректної поведінки перелічених вище посадових осіб у процедурі ліквідації, їх негативного впливу на дії працівників банку, а часом і на представників ліквідатора.

Зазначимо, що згідно з існуючими правовими нормами ліквідатор із дня відкриття ліквідаційної процедури повинен повідомити працівників банку про звільнення, про що видається відповідний наказ. Повідомляють про це кожного працівника особисто — у письмовій формі, під підпис. Причому і наказ, і повідомлення мають бути підписані безпосередньо ліквідатором або його регіональними уповноваженими у філіях банку.

Якщо протягом двох місяців, визначених законом як термін попередження працівників про звільнення, когось із них буде переведено на іншу посаду, то у такому випадку його необхідно попередити про звільнення уже з нової посади. Термін звільнення у цьому разі відрховують із дня повторного попередження.

Щоб ефективно управляти ходом ліквідаційної процедури, доцільно створити виконавчі органи ліквідатора, які б організовували роботу на певних ділянках. Згідно зі статтею 92 Закону України “Про банки і банківську діяльність” ліквідатор очолює ліквідаційну комісію. Водночас у Законі України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (стаття 24) зазначено, що ліквідаційна комісія створюється за клопотанням ліквідатора, а її склад затверджується судом. Тобто створення ліквідаційної комісії є правом та ініціативою ліквідатора. Якщо за рішенням ліквідатора така комісія не створюється, він може сформулювати інші органи управління виконанням заходів процедури ліквідації.

Це може бути виконавча дирекція (виконавчий комітет, виконавча рада). Очолює такий орган ліквідатор, якщо ним є фізична особа. Якщо ж ліквідатор — юридична особа, голову такого органу управління може призначити своїм рішенням керівник юридичної особи. До складу цього органу, як правило, входять 1—2 заступники

голови виконавчої дирекції (комітету, ради), 2—3 директори дирекції з певних напрямів ліквідаційної процедури, головний бухгалтер і 2—3 радники ліквідатора. Якщо ліквідується банк, який не має у своїй структурі філій, і обсяги ліквідаційної процедури незначні, до складу такого органу управління можуть входити лише заступник та 2—3 помічники ліквідатора з певних напрямів роботи.

Повноваження та основні завдання виконавчої дирекції (комітету, ради) та її членів визначаються відповідним нормативним документом (положенням, порядком, інструкцією тощо), затвердженим ліквідатором.

Зважаючи на значні обсяги роботи при виконанні процедури ліквідації, особливо коли йдеться про ліквідацію системного банку, доцільно створити відповідні комісії, які повинні розглядати і готувати для ліквідатора обґрунтовані пропозиції з окремих питань ліквідаційної процедури. Зокрема, можуть створюватися комісії щодо роботи з дебіторською заборгованістю, з оцінки, продажу та оренди майна банку, списання майна, цінностей та бланків суворої звітності тощо. Очолюють такі комісії, як правило, члени виконавчого органу ліквідатора, а до їх складу можуть входити фахівці банку, залучені до процедури ліквідації.

На початку процедури ліквідації особливу увагу слід приділити збереженню майна та інших активів банку. Саме на цьому етапі можливі корисливі дії окремих працівників банку, особливо керівників установ. Ігноруючи наказ про припинення банківських операцій, вони можуть у перші дні ліквідаційної процедури переводити залишки коштів на рахунках клієнтів або передавати строкові кредити для обслуговування в інші банки. Як правило, це банки, до яких переходять на роботу керівники установ банку, що ліквідується. Таким чином вони прагнуть створити собі авторитет на новому місці роботи.

Трапляється, що приміщення банку, його майно можуть здавати в оренду на невідгдних для ліквідатора умовах. Причому договори оренди здебільшого оформляються датою, що передує початку процедури ліквідації. Ще один спосіб передачі майна банку (транспортних засобів, комп'ютерної техніки, меблів тощо) в тимчасове користування іншим особам — укладення договорів відповідального зберігання. Як правило, це майно використовується зберігачем для власних потреб.

У таких випадках ліквідатору треба

вживати рішучих заходів, аби перешкодити укладенню подібних договорів та згідно із чинним законодавством скасувати вже укладені.

Щоб зберегти майно банку, слід передбачити передачу всього майна, яке обліковується на балансі кожної установи банку, матеріально відповідальним особам, призначеним ліквідатором або його представниками у філіях банку. Із цими особами необхідно укласти договори про матеріальну відповідальність. Крім того, слід посилити охорону об'єктів банківської установи, пропускний режим, аби не допустити несанкціонованого виносу (вивезення) майна банку. Дозвіл на внос майна або документів за межі установи банку дає лише ліквідатор або, за його рішенням, інша особа, якій він цілковито довіряє (у філіях банку — уповноважений ліквідатора).

Як свідчить досвід ліквідації установ банку “Україна”, ігнорування питань, пов'язаних із забезпеченням схоронності майна, практично завжди обертається суттєвими втратами ліквідаційної маси.

Важливим заходом щодо збереження активів банку є проведення їх інвентаризації. Зазвичай інвентаризація вважається доволі простою справою. Однак в умовах ліквідації банку це робота складна і тривала. Як правило, двох місяців, відведених на це згідно з постановою Правління Національного банку України № 369, недостатньо, особливо, коли йдеться про системні банки. З точки зору оптимізації та ефективності інвентаризації її слід насамперед структурувати за напрямками: основні засоби, комп'ютерна техніка, швидкозношувані засоби, цінні папери та інші нематеріальні активи, кредитні вкладення, вкладення у картковий бізнес тощо. За кожним напрямком повинні працювати окремі інвентаризаційні комісії (як у центральному апараті банку, так і в його філіях). Склад і кількість комісій повинні бути такими, щоб забезпечувати ефективну та оперативну роботу. До їх складу вводять тих працівників банку, стосовно яких є певність, що вони не звільняться з роботи принаймні до кінця роботи комісії. Очолювати інвентаризаційні комісії у всіх випадках повинні представники ліквідатора.

Особливу увагу в ході проведення інвентаризації слід приділити виявленню так званих прихованих активів: майна банку, переданого в тимчасове чи довгострокове користування іншим організаціям, вкладення банку в різноманітні проекти (співучасть у будівництві житла, створенні підприємств

тощо), майна підприємств, прийнятого банком в рахунок погашення його боргових зобов'язань, капіталізованих дебіторських боргів тощо. Іноді такі активи обчислюються значними сумами.

За результатами інвентаризації ліквідатор складає перелік активів банку, які становлять ліквідаційну масу. Як свідчить практика, потреба в такому переліку зумовлюється наявністю на балансі та на позабалансових рахунках банку майна, переданого йому за договорами лізингу, термін дії яких не закінчився, сплаченої банком довгострокової оренди, інших активів, які використовуються банком, хоча права власності на них він не має. За певних обставин щодо цього можуть виникати доволі складні ситуації, пов'язані з претензіями кредиторів.

Важливою складовою в організації роботи ліквідатора є переведення інформаційних автоматизованих систем банку в режим обслуговування ліквідаційної процедури. Як довів досвід, доцільно перевести роботу банку на єдиний операційний день із централізованою базою даних. На філії банку мають покладатися лише функції обслуговування архіву даних та підтримання зв'язку. Якщо не вжити заходів щодо адаптації інформаційних автоматизованих систем банку до процедури ліквідації, можуть виникнути проблеми, пов'язані з наслідками скорочення персоналу, який їх обслуговує, вивільненням засобів автоматизації для їх подальшої реалізації та значними витратами на утримання таких систем.

Одним із важливих завдань в організації процедури ліквідації є формування переліку кредиторів банку і складання їх реєстру. Це завдання буде новим для банку, оскільки притаманне лише процедурі ліквідації. Ефективність його виконання залежить від чіткої організації роботи.

Реєстри кредиторів за обсягом інформації, як правило, досить об'ємні, тож без автоматизації процесу їх формування практично не обійтись. Цю роботу слід починати з розробки або придбання спеціального програмного забезпечення та адаптації його до автоматизованої інформаційної системи банку. Працівники, які формують реєстри кредиторів, повинні уважно перевірити, чи відповідають вимоги кредиторів даним балансу банку. Як свідчить практика, між сумами визнаних ліквідатором кредиторських вимог і балансовими даними стосовно кредиторської заборгованості банку часом виникають суттєві розбіжності. Такі помилки легко виправити в ході складан-

ня реєстру і значно складніше — коли його сформовано і затверджено Національним банком України.

Ще одним важливим завданням організації ліквідаційної процедури є проведення роботи з передачі документів банку в архів. Її слід починати зразу ж із початком ліквідаційної процедури, оскільки йдеться про велику за обсягом і вельми трудомістку роботу. Як правило, архівування банківських документів передбачає проведення інвентаризації та відсортування документів, експертизи їх цінності, визначення термінів зберігання, відбір документів за роками та економічною важливістю, складання описів відповідно до систематизованого переліку документів, знищення у встановленому порядку документів, які не підлягають передачі в архів, виконання інших дій, передбачених відповідними нормами під час здавання документів в архів Національного банку України.

Як виявилось, у багатьох банках, що ліквідуються, робота з архівування документів своєчасно не проводилася, документи з визначеними термінами зберігання у встановленому порядку не знищувалися, інвентаризація та експертиза їх цінності не здійснювалися. Тому обсяги роботи з архівування документів у ході процедури ліквідації значно зростають. Так, при проведенні архівування документів відділень банку “Україна” необхідно було в кожному з них інвентаризувати й відсортувати більше 20 тисяч документів. Отож, організовуючи архівування документів, доцільно проводити їх інвентаризацію, відсортування та знищення у встановленому порядку тієї їх частини, що не підлягає здачі в архів безпосередньо силами банківських установ. Оскільки ця робота потребує відповідних знань, для її організації слід залучати на договірних засадах відповідних фахівців, а до власне архівування банківських документів — спеціалізовані підприємства.

У договірних зобов'язаннях таких підприємств слід передбачити виконання такого обсягу робіт, який забезпечував би підготовку та передачу документів в архів Національного банку України.

Отже, організація ліквідаційної процедури є вельми копітким та трудомістким процесом, який потребує серйозної уваги, відповідної підготовки, виважених рішень. І — чіткої організації. Саме вона дає змогу ліквідатору скласти об'єктивний та обґрунтований план ліквідації банку, а згодом — якісно й ефективно виконувати завдання ліквідаційної процедури. □

Аналіз структури доходів і витрат банків України за підсумками 2002 року

Розгорнута структура активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат банків України за результатами діяльності в 2002 році, опублікована в попередньому числі журналу, як і очікувалося, викликала зацікавленість банківських аналітиків. У статті, яку пропонуємо вашій увазі, постійний позаштатний оглядач "Вісника НБУ" обґрунтовує своє бачення основних тенденцій у структурі доходів і витрат вітчизняних банків, аналізуючи найвищі та найнижчі значення окремих показників. На прохання автора наголошуємо: високі або низькі значення тих чи інших показників ще не є ознакою надійності або наявності проблем у діяльності конкретного банку. Проте вони можуть бути поважною причиною для проведення аналітиками того чи іншого банку комплексного аналізу за всіма напрямками його роботи.

Аналіз співвідношення різноманітних складових доходів і витрат банківської установи може дати уявлення про її фінансовий стан, прибутковість, рентабельність, якість кредитного портфеля, ступінь участі у формуванні податкових надходжень до бюджету та про інші характерні ознаки. Одне слово, такий аналіз відіграє важливу роль у процесі прийняття потенційними клієнтами, вкладниками, інвесторами, іншими банками рішення щодо доцільності й безпеки співпраці з тією чи іншою банківською установою.

Зауважимо: процес аналізу структури банківських доходів і витрат доволі складний, що передусім пов'язано з особливостями використання в банківській системі України запроваджених у 1998 році Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО).

Справа в тому, що *МСБО передбачають облік не фактично отриманих доходів і понесених витрат, а нарахованих*. У чому різниця?

Розглянемо приклад. Банк N надає кредити й залучає строкові депозити. Наприкінці кожного місяця нараховує проценти за позичками (це доходи, які згідно з діючим нині Планом рахунків відображаються в шостому класі балансу) та за депозитами (витрати, що обліковуються в сьомому класі). Однак трапляється, що той чи інший позичальник протягом кількох місяців не має змоги або бажання сплачувати відсотки за кредитом. *Отже, розмір нарахованих доходів на практиці може суттєво відрізнятись від обсягу реально отриманих. Водночас обсяг нарахованих витрат, як правило, відповідає фактичним*. Візьмемо це до уваги.

Для викладеного в статті аналізу за

вихідні дані взято звіти про прибутки та збитки банків України (підготовлені за формою № 2) за 1998—2001 рр., консолідовані по банківській системі (за винятком Національного банку), а також опубліковані в № 3 "Вісника НБУ" за 2003 рік звітні дані про доходи і витрати окремих банків.

У таблиці 1 відображено загальну статистику доходів, витрат і чистого прибутку банківської системи України за період із 1998 по 2002 рік включно.

Таблиця 1. Доходи, витрати, чистий прибуток банківської системи України в 1998—2002 рр.

Млн. грн.					
Показники	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Доходи	5 706	6 923	8 669	8 520	10 470
Витрати	5 258	6 410	8 699	7 990	9 785
Чистий прибуток	448	513	-30	530	685

Розгляд структури доходів банківської системи в цілому, одержаних протягом 1998—2002 рр. (див. таблицю 2), дає підстави виокремити такі основні тенденції у її динаміці:

♦ процентні доходи (на рівні від 56 до 66%) є домінуючою складовою всіх банківських доходів. Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було й залишається основним напрямком банківської діяльності;

♦ комісійні доходи (19—27%) є другим за питомою вагою джерелом при-

бутковості банків, значення якого поступово зростає за рахунок розширення переліку різноманітних банківських операцій, упровадження нових банківських технологій, збільшення кількості споживачів банківських послуг;

♦ питома вага інших видів банківських доходів (насамперед від торговельних і валютообмінних операцій) в останні роки коливається в межах від 7 до 20%; вона поступово зменшується — в основному в результаті скоро-

чення курсової маржі (різниці між курсом купівлі та продажу іноземної валюти).

Далі розглянемо структуру доходів у розрізі окремих банків. На мою думку, такий аналіз доцільно розпочати з абсолютних показників. Отже, таблиця 3 містить перелік банків, які за результатами 2002 року отримали найбільші (>100 млн. грн.) доходи.

Банки, перелічені в таблиці 3, можемо вважати (за інших незмінних умов) лідерами за показником дохід-

Таблиця 2. Структура доходів банківської системи України в 1998—2002 рр.

Показники	1998 р.		1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Процентні доходи	3 746	66	3 911	56	5 423	63	5 648	66	6 901	66
Комісійні доходи	1 100	19	1 620	23	2 029	23	2 286	27	2 599	25
Результат від торговельних операцій та інші доходи	860	15	1 393	20	1 218	14	586	7	970	9
Разом	5 706	100	6 923	100	8 669	100	8 520	100	10 470	100

Таблиця 3. Комерційні банки, які за підсумками 2002 р. отримали найбільші доходи

Назва банку	Доходи за 2002 р., тис. грн.
ПРИВАТБАНК	1 293 369
“АВАЛЬ”	1 128 526
ПРОМІНВЕСТБАНК	1 046 430
ОЩАДБАНК	648 417
УКРСОЦБАНК	531 374
УКРЕКСІМБАНК	426 612
УКРСИББАНК	270 305
“НАДРА”	213 554
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	193 321
“ПІВДЕННИЙ”	163 736
“ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ”	161 205
ПРАВЕКС-БАНК	156 997
БРОКБІЗНЕСБАНК	152 966
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	147 050
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	145 705
КРЕДИТПРОМБАНК	132 398
“БІГ ЕНЕРГІЯ”	117 569
ЕКСПРЕС-БАНК	103 654

ності. Проте, як зазначалося вище, аналітику не відомо, чи всі нараховані доходи цих банків фактично от-

Таблиця 4. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільші прибутки чи збитки

Назва банку	Чистий прибуток (збиток), тис. грн.
<i>Найприбутковіші банки (чистий прибуток > 10 млн. грн.)</i>	
ПРИВАТБАНК	150 789
ПРОМІНВЕСТБАНК	78 318
ЕКСПРЕС-БАНК	39 458
ДОНГОРБАНК	31 363
УКРСОЦБАНК	30 733
СІТБАНК (УКРАЇНА)	22 357
ІНДУСТРІАЛБАНК	21 506
МТ-БАНК	17 332
“МРІЯ”	15 662
УКРЕКСІМБАНК	13 196
“НАДРА”	12 450
УКРГАЗПРОМБАНК	12 248
“ПІВДЕННИЙ”	12 066
КРЕДИТПРОМБАНК	10 697
<i>Збиткові банки</i>	
“ПЕРСПЕКТИВА”	-80
КОРАЛ-БАНК	-129
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	-186
“ФЕБ”	-661
ІНВЕСТБАНК	-681
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	-1 027
“ГАРАНТ”	-2 599
ПІВДЕНКОМБАНК	-5 333
ТЕХНОБАНК	-6 517
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-14 572
ЕНЕРГОБАНК	-17 039

римані. До того ж високе абсолютне значення показника дохідності ще не є гарантією високого прибутку. Адже останній залежить не лише від доходів, а й від витрат. Тому важливо проаналізувати прибутки та збитки банків. Найбільші й найменші у банківській системі значення цих показників подано в таблиці 4. Як бачимо, далеко не всі банки-лідери з точки зору дохідності є першими з точки зору прибутковості, і навпаки.

Процентні доходи банківської системи країни протягом останніх років коливаються в межах 56—66% від загального обсягу отриманих доходів. На нашу думку, це пов'язано з тим, що процентні доходи формуються в основному за рахунок отриманих відсотків за наданими кредитами, які є головним видом банківської діяльності. Отже, якщо за підсумками 2002 р. питома вага процентних доходів банку N тримається на рівні 60—70%, то його можна вважати середньостатистичним. Коли ж зазначений показник дорівнює 95 чи лише 20%, це, погодьтеся, викликає якщо не занепокоєння, то принаймні запитання про причини такого відхилення від загальної тенденції.

Причин може бути кілька — як негативних, так і позитивних.

Розглянемо приклад. Питома вага процентних доходів банку X становить 40%. Нижчий від середнього показник може пояснюватися, скажімо, проблемністю кредитного портфеля, який не забезпечує надходження процентних доходів. Для банку це, безумовно, недолік, який потребує усунення. Проте занижка питома вага процентних доходів може зумовлюватися й іншими причинами. Наприклад, активним наданням банком різноманітних послуг, у зв'язку з чим питома вага процентних доходів на фоні інших доходів виявляється відносно незначною. Нічого поганого у такому зменшенні питомої ваги, звісно, немає. Навпаки, зазначене явище характеризує банк позитивно.

Розглянемо інший приклад. Питома вага процентних доходів банку Y становить 80%. Це може свідчити як про його консерватизм (банк має хороший кредитний портфель, свідомо орієнтується на отримання доходів переважно від кредитної діяльності тощо), так і про недоліки в організації роботи щодо розширення номенклатури послуг, про незадовільну тарифну політику, сповільнений розвиток мережі відділень.

За результатами 2002 року деякі українські банки мали збитки від торговельних операцій. Це також часом

обумовлює зависоке значення питомої ваги процентних доходів, яке в окремих випадках може навіть перевищувати 100%, що є своєрідним математичним парадоксом.

Перелік банків, питома вага процентних доходів яких є або високою ($\geq 90\%$), або низькою ($\leq 50\%$), подано в таблиці 5.

Як і процентні, комісійні доходи та результати від торговельних операцій, інші доходи теж із різних причин можуть суттєво відхилитися від середніх по банківській системі значень. Ці відхилення самі по собі, без урахування інших показників, не

Таблиця 5. Банки, питома вага процентних доходів яких за підсумками 2002 року перевищує 90% або не досягає 50% від загальних доходів

Назва банку	Питома вага процентних доходів, %
<i>Банки, що мають найбільшу ($\geq 90\%$) питому вагу процентних доходів</i>	
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	159
“ДІАМАНТ”	116
АГРОБАНК	100
“ПЕРСПЕКТИВА”	100
ТЕХНОБАНК	99
“АЛЛОЖ”	98
МІСТО-БАНК	97
“БУКОВИНА”	97
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	96
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	96
“ВОЛОДИМИРСЬКИЙ”	96
“СТОЛИЧНИЙ”	95
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	92
КОРАЛ-БАНК	91
“АЛЬЯНС”	91
АВТОАЗБАНК	90
<i>Банки, що мають найменшу ($< 50\%$) питому вагу процентних доходів</i>	
ІНГ БАНК УКРАЇНА	49
“ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР”	48
“ФЕБ”	41
АВТОКРАЗБАНК	40
БАНК КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА	38
“АРКАДА”	37
ДОНБІРЖБАНК	29
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТОРГОВИЙ БАНК	28
“ЮНЕКС”	28
“СТОІК”	25
“ДОНКРЕДИТІНВЕСТ”	24
“ПОРТО-ФРАНКО”	23
ФОРТУНА БАНК	14
ПІВДЕНКОМБАНК	14
“КРЕДІ СВІСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)”	2

свідчать про переваги чи негаразди конкретного банку, проте, безумовно, потребують подальшого дослідження причин їх виникнення.

Банки за найбільшою і найменшою питомою вагою комісійних доходів, доходів від торговельних операцій та інших доходів ранжовано у таблицях 6—8.

Перейдемо до розгляду банківських витрат. Загальну їх структуру по системі в цілому за період із 1998 по 2002 рік відображено в таблиці 9.

Аналіз даних, наведених у таблиці 9, дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України свідчить про такі основні

Таблиця 6. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу і найменшу питому вагу комісійних доходів	
Назва банку	Питома вага комісійних доходів, %
<i>Банки, що мають найбільшу (≥ 35%) питому вагу комісійних доходів</i>	
“ДОНКРЕДИТІНВЕСТ”	76
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТОРГОВИЙ БАНК	70
ДОНБІРЖБАНК	68
“АРКАДА”	61
ПІВДЕНКОМБАНК	55
АВТОКРАЗБАНК	47
ЕКСПРЕС-БАНК	46
УКРКОМУНБАНК	45
БАНК КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА	39
МЕГАБАНК	39
РЕГІОН БАНК	39
“ПОРТО-ФРАНКО”	38
“ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР”	36
ПРАВЕКС-БАНК	35
КООПІНВЕСТБАНК	35
<i>Банки, що мають найменшу (≤ 5%) питому вагу комісійних доходів</i>	
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	5
КЛАСИКБАНК	5
“КЛІРИНГОВИЙ ДІМ”	4
КОРАЛ-БАНК	4
“СТОЛИЧНИЙ”	3
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	3
“БУКОВИНА”	3
ТЕХНОБАНК	3
“ВОЛОДИМИРСЬКИЙ”	3
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	3
МІСТО-БАНК	2
“АЛЛОНЖ”	2
“СТОІК”	2
ФОРТУНА БАНК	1
“КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)”	0
АГРОБАНК	0
“ПЕРСПЕКТИВА”	0

Таблиця 7. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу і найменшу питому вагу доходів від торговельних операцій		
Назва банку	Питома вага доходів від торговельних операцій	
	%	Тис. грн.
<i>Банки, що мають найбільшу (≥ 15%) питому вагу доходів від торговельних операцій</i>		
ФОРТУНА БАНК	85	1 849
“СТОІК”	74	8 085
АКТИВ БАНК	40	346
БРОКБІЗНЕСБАНК	33	49 721
СІПБАНК (УКРАЇНА)	23	14 085
“СИНТЕЗ”	22	5 639
ПРЕМ'ЄРБАНК	21	10 218
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	21	13 273
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	19	13 557
БАНК КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА	19	7 099
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК	18	3 487
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	17	24 598
ІНГ БАНК УКРАЇНА	16	7 749
ОДЕСА-БАНК	16	1 177
“НАЦІОНАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ”	15	4 095
<i>Банки, що мають найменшу питому вагу доходів від торговельних операцій</i>		
“ПРИВАТІНВЕСТ”	0	36
НАШ БАНК	0	91
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	0	35
“ДОНКРЕДИТІНВЕСТ”	0	100
“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ”	0	7
КОРАЛ-БАНК	0	5
“АЛЬЯНС”	0	5
“БУКОВИНА”	0	0
“СТОЛИЧНИЙ”	0	0
АГРОБАНК	0	0
“ПЕРСПЕКТИВА”	0	0
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	0	0
“АЛЛОНЖ”	0	-7
ОЛБАНК	0	-4
ТАС-КОМЕРЦБАНК	0	-76
ТММ-БАНК	0	-4
АЛЬФА-БАНК	0	-257
ТЕХНОБАНК	-2	-125
ДОНГОРБАНК	-3	-2 354
АВТОЗАЗБАНК	-4	-1 836
“ВЕЛЕС”	-15	-218
“ДІАМАНТ”	-25	-8 985
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-64	-3 105

тенденції:

♦ питома вага процентних витрат, що коливається в межах 34—38%, є основною і найстабільнішою статтею

Таблиця 8. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу (>10%) питому вагу інших доходів

Назва банку	Питома вага інших доходів	
	%	Тис. грн.
“КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)”	96	18 676
“ЮНЕКС”	52	553
“ВЕЛЕС”	30	443
“ПОРТО-ФРАНКО”	30	3 092
“ГАРАНТ”	29	1 689
“ФЕБ”	27	589
ПІВДЕНКОМБАНК	19	1 685
“ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ”	17	27 438
ОЛБАНК	16	1 232
ТАС-ІНВЕСТБАНК	14	2 002
ТРАНСБАНК	11	2 624

банківських видатків;

♦ питома вага інших небанківських операційних витрат (до них входять витрати на утримання персоналу, основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) набула в 2001—2002 рр. тенденції до стрімкого зростання;

♦ відрахування у страхові резерви та списання сумнівних активів є третьою за значенням позицією в структурі витрат (у 2002 р. вона становила 9%) і має тенденцію до зниження (в основному завдяки оздоровленню та поліпшенню якості кредитних портфелів банків);

♦ інші банківські операційні витрати (насамперед орендні та лізингові платежі) впродовж останніх трьох років утримувалися на рівні 6%;

♦ комісійні витрати мають сталу тенденцію до скорочення (за останні чотири роки вони зменшилися з 9 до 3%);

♦ абсолютні суми і питома вага непередбачених витрат прямують до нуля.

Як уже зазначалося, окремі статті банківських доходів (найчастіше — результати торговельних операцій) можуть бути від'ємними. У такому разі аналіз структури доходів банку суттєво ускладнюється, оскільки питома вага інших дохідних статей може невіправдано зростати. Аналогічні випадки трапляються і в процесі аналізу структури витрат. Серед витратних статей найпроблемнішою для аналізу є відрахування у страхові резерви.

Справа в тім, що страхові резерви можуть збільшуватися не лише в результаті зростання кредитного портфеля (що для банку добре), а й унаслідок погіршення його якості, коли стандартні кредити або кредити “під контролем” стають субстандартними, сумнівними чи безнадійними (що для банку погано). З огляду на це, зменшення витрат на формування резервів

Таблиця 9. Структура витрат банківської системи України в 1998–2002 рр.

Показники	1998 р.		1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Процентні витрати	1 962	37	2 243	35	3 316	38	2 744	34	3 661	37
Комісійні витрати	333	6	575	9	543	6	324	4	302	3
Інші банківські операційні витрати	170	3	254	4	564	6	481	6	597	6
Інші небанківські операційні витрати	1 696	32	1 995	31	2 585	30	3 128	39	4 025	41
Відрахування в резерви та списання сумнівних активів	729	14	1 057	16	1 444	17	1 055	13	926	9
Непередбачені витрати	75	1	25	0	20	0	8	0	1	0
Податок на прибуток	293	6	261	4	226	3	249	3	273	3
Витрати разом	5 258	100	6 410	100	8 699	100	7 990	100	9 785	100

Таблиця 10. Банки, які протягом 2002 р. здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів, та банки, що отримали найбільші доходи в результаті зменшення страхових резервів

Назва банку	Сума, тис. грн.
<i>Банки, які протягом 2002 р. здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів (> 10 млн. грн.)</i>	
ПРИВАТБАНК	119 508
УКРЕКСІМБАНК	101 334
ПРОМІНВЕСТБАНК	58 682
"АВАЛЬ"	51 617
УКРСОЦБАНК	46 705
ОЩАДБАНК	44 548
"ПІВДЕННИЙ"	33 661
БРОКБІЗНЕСБАНК	24 094
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	23 232
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	22 564
ЕНЕРГОБАНК	20 845
КРЕДИТ БАНК (УКРАЇНА)	19 463
КРЕДИТПРОМБАНК	17 039
"БІГ ЕНЕРГІЯ"	16 971
"ДІАМАНТ"	16 424
ЗАХІДІНКОМБАНК	14 106
"КРЕДИТ-ДНІПРО"	13 026
"НАДРА"	10 972
<i>Банки, які протягом 2002 р. отримали найбільші доходи в результаті зменшення страхових резервів</i>	
"СТОЛИЧНИЙ"	-6
РЕГІОН БАНК	-14
СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	-93
"МЕРКУРІЙ"	-148
"ПРИВАТІНВЕСТ"	-154
ПРЕМ'ЄРБАНК	-200
ФІНБАНК	-270
"ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"	-354
"ПРИКАРПАТТЯ"	-493
"СЛАВУТИЧ"	-498
"БАЗИС"	-574
"АРКАДА"	-588
"СТОІК"	-660
"СИНТЕЗ"	-717
"ВЕЛЕС"	-853
ЕКСПОБАНК	-859
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	-1 168
МЕГАБАНК	-1 557
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	-2 091
"ЮНЕКС"	-3 238
ОДЕСА-БАНК	-3 493

може свідчити не лише про скорочення обсягу кредитного портфеля (що погано), а й про поліпшення його якості (що добре).

Перелік банків, чії витрати на формування страхових резервів у 2002 році були найбільшими, та банків, чії доходи від зменшення страхових резервів виявилися найзначнішими (якщо точніше, то це були не доходи, а зменшення витрат), подано в таблицях 10–11.

Перелік банків із найбільшою і найменшою питомою вагою процентних, комісійних витрат та інших банківських операційних витрат міститься у таблицях 12–14.

Один із найважливіших показників, які характеризують ефективність розподілу банківських видатків, — питома вага інших небанківських операційних витрат у структурі сумарних видатків. Надмірно велике його зна-

Таблиця 11. Банки з найбільшою питомою вагою витрат на формування страхових резервів (≥ 30% від валових витрат)

Назва банку	Витрати на формування страхових резервів	
	Відсоток від валових витрат	Тис. грн.
"ПЕРСПЕКТИВА"	82	80
МІСТО-БАНК	59	6 116
ТЕХНОБАНК	58	8 044
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	55	2 457
ПРАЙМ-БАНК	50	1 812
"ДІАМАНТ"	47	16 424
"ІНТЕГРАЛ"	37	6 972
ПІВДЕНКОМБАНК	37	5 234
"НРБ-УКРАЇНА"	36	8 990
ЕНЕРГОБАНК	33	20 845
"ПРИЧОРНОМОР'Я"	32	7 405
"ГАРАНТ"	32	2 714
РАДАБАНК	32	1 128
"БУКОВИНА"	31	848

Таблиця 12. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу і найменшу питому вагу процентних витрат

Назва банку	Питома вага процентних витрат, %
<i>Банки, що мають найбільшу (≥ 50%) питому вагу процентних витрат</i>	
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	70
АЛЬФА-БАНК	69
"ГРАНТ"	67
"ПРИКАРПАТТЯ"	67
"ЗОЛОТІ ВОРОТА"	66
ЕКСПОБАНК	65
БАНК ТОРГОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	64
"АЛЛОЖ"	62
БРОКБІЗНЕСБАНК	61
РОСТОК БАНК	61
ЗАХІДБУДГАЗБАНК	61
КРЕДИТПРОМБАНК	59
НАШ БАНК	59
"ЛЬВІВ"	57
"ТК КРЕДИТ"	56
ПОЛТАВА БАНК	55
"ДНІСТЕР"	54
"НОВИЙ"	54
"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	53
ІНТЕРБАНК	52
"НАДРА"	52
СТАРОКІЇВСЬКИЙ БАНК	51
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК	51
ПРЕМ'ЄРБАНК	50
<i>Банки, що мають найменшу (≤ 15%) питому вагу процентних витрат</i>	
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ"	15
МЕГАБАНК	15
"БУКОВИНА"	15
МІСТО-БАНК	14
АКТИВ БАНК	14
ІНДУСТРІАЛБАНК	14
КОРАЛ-БАНК	13
БАНК КРЕДІ ЛІОНЕ УКРАЇНА	13
ДОНБІРЖБАНК	12
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	12
КЛАСИКБАНК	12
"АРКАДА"	11
СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	11
"АНТАРЕС"	8
ФІНБАНК	8
ПРАЙМ-БАНК	8
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	7
"ПОРТО-ФРАНКО"	6
ФОРТУНА БАНК	2
"ДОНКРЕДИТІНВЕСТ"	2
"ВОЛОДИМИРСЬКИЙ"	2
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	0
"КРЕДІ СВІСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)"	0
АРТЕМ БАНК	0
АГРОБАНК	0
"ПЕРСПЕКТИВА"	0
"ЮНЕКС"	0

Таблиця 13. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу ($\geq 10\%$) питому вагу комісійних витрат

Назва банку	Питома вага комісійних витрат, %
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТОРГОВИЙ БАНК	49
"СТОЛИЧНИЙ"	36
"КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)"	34
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	29
"БІГ ЕНЕРГІЯ"	26
ОДЕСА-БАНК	24
ПРЕМ'ЄРБАНК	17
УКРКОМУНБАНК	13
ДОНБІРЖБАНК	10

Таблиця 14. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу і найменшу питому вагу інших банківських операційних витрат

Назва банку	Питома вага інших банківських операційних витрат	
	Відсоток	Тис. грн.
Банки, що мають найбільшу ($\geq 20\%$) питому вагу інших банківських операційних витрат		
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	45	8 747
МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТНИЙ БАНК	40	26 325
АГРОБАНК	32	57
"СИНТЕЗ"	29	7 373
ОДЕСА-БАНК	29	901
МЕГАБАНК	26	11 283
ТАС-КОМЕРЦБАНК	24	9 520
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	23	409
ФІНБАНК	23	740
АКТИВ БАНК	22	178
"БАЗИС"	22	3 849
УКРКОМУНБАНК	21	5 149
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРИАЛЬНИЙ БАНК	21	1 691
КОРАЛ-БАНК	21	858
ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВИЙ БАНК	20	1 852
"ВЕЛЕС"	20	288
Банки, що мають найменшу ($\leq 1\%$) питому вагу інших банківських операційних витрат		
"МЕРКУРІЙ"	1	218
БРОКБІЗНЕСБАНК	1	1 922
ЗАХІДБУДГАЗБАНК	1	63
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТОРГОВИЙ БАНК	1	156
"ГАРАНТ"	1	100
УКРЕКСІМБАНК	1	4 677
ДОНГОРБАНК	1	654
"ЛЬВІВ"	1	71
СІТБАНК (УКРАЇНА)	1	371
КООПІНВЕСТБАНК	1	73
СТАРОКІЇВСЬКИЙ БАНК	1	53
"БУКОВИНА"	1	15
"ДОНКРЕДИТІНВЕСТ"	0	137
"ЮНЕКС"	-3	34

Таблиця 15. Банки, які за підсумками 2002 року мають найбільшу і найменшу питому вагу інших небанківських операційних витрат

Назва банку	Питома вага інших небанківських операційних витрат	
	Відсоток	Тис. грн.
Банки, що мають найбільшу ($\geq 60\%$) питому вагу інших небанківських операційних витрат		
"ВЕЛЕС"	108	1 586
БАНК ПЕКАО (УКРАЇНА)	87	6 132
ОДЕСА-БАНК	83	2 615
ТММ-БАНК	80	1 288
АРТЕМ БАНК	76	116
"ВОЛОДИМИРСЬКИЙ"	75	1 967
"ДОНКРЕДИТІНВЕСТ"	72	25 803
ФІНБАНК	70	2 263
"АРКАДА"	69	19 985
"ПОРТО-ФРАНКО"	66	6 582
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	65	15 858
АГРОБАНК	65	117
СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	64	2 000
"АЖІО"	64	19 186
РЕГІОН БАНК	62	5 201
Банки, що мають найменшу ($\leq 20\%$) питому вагу інших небанківських операційних витрат		
"СТОЛИЧНИЙ"	20	709
МІСТО-БАНК	20	2 056
АЛЬФА-БАНК	19	10 715
УКРГАЗПРОМБАНК	19	6 558
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	19	13 328
БРОКБІЗНЕСБАНК	18	26 762
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	17	3 390
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТОРГОВИЙ БАНК	16	2 090
УНІВЕРСАЛЬНИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА ПАРТНЕРСТВА	15	2 230
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	15	20 006
ТЕХНОБАНК	13	1 823
"ПЕРСПЕКТИВА"	1	1

кий рівень оплати праці персоналу, що є потужним стимулом мотивації працівників, адже висока зарплата сповільнює плинність кадрів, підвищує зацікавленість персоналу в ефективності роботи банку й опосередковано сприяє зростанню прибутковості та надійності банку в майбутньому.

А ще велика питома вага інших небанківських операційних витрат може бути наслідком скрутного фінансового становища банку, який втратив майже всіх своїх клієнтів та вкладників і витрачає кошти не на сплату відсотків за розрахунковими й депозитними рахунками, а переважно — на утримання основних засобів і персоналу.

Мале значення показника, про який ідеться, є прямим свідченням проведення банком політики економії небанківських витрат. Щоправда, без деталізації цієї статті видатків з'ясувати, за рахунок чого досягається економія, неможливо.

Таблиця 15 містить перелік банків, які витрачають відносно багато й відносно мало (порівняно з іншими видатками) в межах статті "інші небанківські операційні витрати".

Розглянувши в загальних рисах структуру доходів і видатків банківської системи як на макрорівні, так і на рівні окремих банків, показники яких відхиляються від середніх, ми підійшли до аналізу одного з ключових факторів банківської діяльності — відношення чистого прибутку до валових витрат.

У 1998 р. воно становило 8,5, у 1999 р. — 8,0%. Через сумарні збитки вітчизняних банків показник рентабельності системи в 2000 р. набув від'ємного значення. Проте в 2001 і 2002 рр. у результаті оздоровлення системи відношення чистого прибутку до валових витрат банків України знову стало додатним і дорівнювало відповідно 6,6% та 7,0% (див. таблицю 16).

Таблиця 16. Відношення чистого прибутку до валових витрат банків України і питома вага заробітної плати в ціні банківських послуг

Показники	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Питома вага зарплати (враховуючи матеріальну допомогу) в ціні, %	8.9	8.1	9.0	14.2	Дані відсутні
Відношення чистого прибутку до валових витрат, %	8.5	8.0	Від'ємна величина	6.6	7.0

чення може свідчити як про неекономне використання ресурсів на різноманітні витрати, що прямо не пов'язані з банківською діяльністю (транспортні, господарські, будівельно-ремонтні тощо), так і про висо-

Дмитро Гладких,

заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АПБ "Аваль", постійний позаштатний оглядач кредитного ринку "Вісника НБУ".
Кандидат економічних наук.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій¹, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2003 р.

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний банк "Київська Русь"	ЗАТ	22 330 000	30.05.1996 р.	258	м. Київ, вул. Хорива, 11-а
Акціонерний банк "Укоопспілка"	ВАТ	22 398 400	25.10.1993 р.	204	м. Київ, вул. Хрещатик, 7/11
Товариство з обмеженою відповідальністю "Комерційний банк "Актив-банк"	ТОВ	28 000 000	06.08.2002 р.	281	м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 93
Відкрите акціонерне товариство "Український кредитно-торговий банк" (колишня назва — Акціонерний комерційний банк "Український кредитно-торговий банк")	ВАТ	18 095 700	10.12.1992 р.	133	м. Київ, вул. Щербакова, 35
Товариство з обмеженою відповідальністю "Український промисловий банк"	ТОВ	45 000 000	21.04.1993 р.	164	м. Київ, вул. Солом'янська, 5
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Експобанк"	ТОВ	35 693 600	26.12.1991 р.	75	м. Київ, вул. Золотоустівська, 2/4
Відкрите акціонерне товариство "Державний ощадний банк України"	ВАТ	200 000 000	31.12.1991 р.	4	м. Київ, вул. Госпітальна, 12
Запорізька область					
Акціонерний банк "Металург"	ЗАТ	10 850 580	12.07.1993 р.	182	м. Запоріжжя, просп. Металургів, 30

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Державно-акціонерний спеціалізований імпортно-експортний банк України "УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК"	м. Київ, вул. Ярославів Вал, 36-а	136	16.01.2002 р.	136-1	16.01.2002 р.	1*,2*,5*,7*,14*,15*,18*,19*,20*	Див. примітку ³
Акціонерний комерційний банк "ОЛБанк"	м. Київ, вул. М.Раскової, 19	11	05.01.2002 р.	11-1	05.01.2002 р.	1*,2*,3*,4*,5*,6*,7*,8*,11*,12*,13*,14*,15*,17,18,19,20,21*	Припинено здійснення банківських операцій з усіма клієнтами, крім операцій з акціонерами банку; зупинено до 01.09.2003 р.: 1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,21; 1Н,2Н,5Н,6Н; 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) юридичних осіб; 2Л у частині відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів

¹Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, а також "Нумерацію операцій, на які Національний банк України надає банкам банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2 за 2003 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод" викладено відповідно до рішень комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

²Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

³Припинено здійснення філіями банку банківських операцій; зупинено до 01.02.2004 р. здійснення операцій з юридичними та фізичними особами, дозволивши здійснення таких операцій лише з акціонерами банку: 3Л,1,2,5,7,15,19,20; зупинено з 01.01.2003 р. до 20.07.2003 р.: 1Н, 14,18; операції з валютними цінностями в частині купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України; зупинено з 01.01.2003 р. до 01.07.2003 р. 1Л у частині залучення вкладів (депозитів) фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті; 2Л зупинено з 01.03.2003 р. до 20.07.2003 р.; обмежено до 01.06.2003 р. 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) юридичних осіб, які не є власниками істотної участі банку.

БАНКИ УКРАЇНИ

1	2	3	4	5	6	7	8
							з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них
Акціонерний комерційний банк "Юнекс"	м. Київ, вул. Почайнинська, 38/44	56	25.02.2002 р.	56-1	25.02.2002 р.	1,2,3,4*,5,6,7,8,11*,13,14,18,19,20,21	Операцію 4 зупинено до 17.04.2003 р.; 11 зупинено до 01.02.2004 р.; зупинено з 25.01.2003 р. по 01.02.2004 р. приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті; припинено здійснення філією банку, розташованою у м. Миколаєві, банківських операцій
Товариство з обмеженою відповідальністю "АРТЕМ-БАНК"	м. Київ, вул. Артема, 103	203	17.02.2003 р.	203-1	17.02.2003 р.	1,2,5,7	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
Донецька область							
Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк "Південкомбанк"	м. Донецьк, просп. Ватутіна, 33-а	44	17.02.2003 р.	44-2	17.02.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22,23	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
Відкрите акціонерне товариство комерційний банк з іноземним капіталом "Промекономбанк"	м. Донецьк, просп. Ленінський, 4	182	11.02.2003 р.	182-1	11.02.2003 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,18,19,20,21	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
Івано-Франківська область							
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "Західбудгазбанк"	м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 93-а	101	17.02.2003 р.	101-1	17.02.2003 р.	1,2,3,4*,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21	Операцію 4 зупинено до 01.01.2007 р. Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено у зв'язку зі зміною назви банку
Луганська область							
Акціонерний банк "Український комунальний банк"	м. Луганськ, вул. Шевченка В.В., 18-а	149	03.01.2002 р.	149-3	13.02.2003 р.	1,2,+3,+4,5,+6,7,8,12,13,14,+15,+16,17,18,19,20,21,+22,23	
Харківська область							
Акціонерний комерційний банк "Європейський"	м. Харків, Червоношкільна Набережна, 24	90	25.12.2001 р.	90-1	25.12.2001 р.	1,2,3*,4*,5,6*,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21	Див. примітку ⁴

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2003 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Комерційний банк "АМАСКО"	161	01.04.1993 р.	25.02.2003 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 25.02.2003 р. №56

⁴ Обмежено здійснення банківських операцій, крім операцій з акціонерами банку, до виконання банком ліцензійних вимог щодо розміру капіталу; зупинено до 15.01.2004 р.: 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб; 3Л у частині операцій з фізичними особами; обмежено до 15.01.2004 р.: 2Л для клієнтів — фізичних осіб; неторговельні операції в частині виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками в межах залишку за балансом за станом на 15.01.2003 р.; ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) у іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України без права відкриття нових поточних рахунків у іноземній валюті фізичним особам; випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використання цих карток у межах залишку за балансом за станом на 15.01.2003 р. без права відкриття нових карткових рахунків фізичним особам у національній валюті; 3,4,6 зупинено до 15.01.2004 р.; закрити у строк, визначений угодою з банком-кореспондентом, але не пізніше 20.03.2003 р., прямих коррахунків у доларах США, відкритий у Комерцбанку (Commerzbank, Німеччина).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків НБУ Олена Сілецька.

Моделні дослідження організаційної структури комерційного банку при реструктуризації менеджменту

У статті розглядаються проблеми побудови організаційної структури комерційного банку при реструктуризації його менеджменту. Сформульовано передумови і основні принципи побудови менеджменту. Запропоновано модель процесу обґрунтування організаційної структури менеджменту комерційного банку та формалізовано модель вибору структури.

Під організаційною структурою розуміють сукупність організаційних елементів (підрозділів) і взаємозв'язків між ними та зовнішнім середовищем, упорядкованих відповідно до їх ролі у процесі реалізації цілей системи, що становлять єдине ціле для виконання функцій управління і зорієнтовані на забезпечення ефективного функціонування системи. Розглянемо основні загальносистемні принципи створення ефективних систем управління [2].

На початковому етапі побудови моделі організаційної структури менеджменту комерційного банку (МКБ) потрібно визначитися з такими питаннями:

1. Принципи побудови менеджменту:

- спрямованість дій суб'єкта управління на реалізацію місії фірми;
- єдність цілей, результату і засобів його досягнення;
- комплексність процесу управління, що охоплює планування, аналіз, регулювання та контроль;
- поєднання перспективного і поточного планування, його безперервність;
- контроль за виконанням прийнятих управлінських рішень;
- індивідуальний підхід до кожного працівника, максимальне використання його потенціалу, стимулювання до підвищення рівня знань і кваліфікації;
- забезпечення здорового психологічного клімату в колективі;
- гнучкість організаційної структури управління, що дає змогу вирішувати функціональні та управлінські завдання й адаптуватися до зовнішнього середовища.

2. Особливості банківського ме-

неджменту (визначаються за результатами аналізу діяльності комерційного банку [4, 6—8]):

- поєднання приватних і колективних інтересів;
- комплексне вирішення виробничих, комерційних і соціальних проблем банку;
- зосередженість на питанні забезпечення ліквідності;
- широта сфери обслуговування, змінність контингенту клієнтів;
- робота в умовах підвищеного ризику;
- високий ступінь регулювання діяльності комерційних банків з боку держави;
- необхідність використання сучасних інформаційних технологій;
- невизначеність меж між об'єктом управління та системою управління, оскільки функції менеджменту і виробничі функції важко розділити.

Багато виробничих функцій комерційного банку (КБ), наприклад, кредитна діяльність, виконуються у рамках менеджменту. Це обов'язково враховують, розробляючи банківський менеджмент та формулюючи його функціональні задачі. Зазначені вище особливості банківського менеджменту слід відображати не лише у схемі організаційної структури менеджменту (ОСМ), а й у моделі процесу вибору (МПВ) структури.

3. Особливості постановки і вирішення задачі вибору та обґрунтування структури МКБ. Вони не тільки складні, а й можуть мати неоднозначні рішення, що проявляється в різноманітності структур діючих банків. Вибрати тип структури можна за допомогою моделювання. Слід розрізнити модель процесу вибору структури (МПВ) і модель структури МКБ.

Головна мета побудови МПВ — формування інструментарію для вирішення основних проблем, що постають при виборі й обґрунтуванні ОСМ КБ, а саме:

- відповідність ОСМ дереву цілей КБ і побудові об'єкта управління;
- формування переліку та класифікація функцій управління і бізнес-процесів банку;
- визначення рівня формалізації у процесі реалізації сучасних інформаційних технологій виконання бізнес-процесів КБ;
- вибір типу ОСМ за допомогою МПВ;
- обґрунтування кількості рівнів управління МКБ;
- алгоритмізація правил формування елементів МКБ.

Перелічені проблеми визначають склад і схему побудови МПВ (див. схему 1).

Розглянемо зміст блоків моделі.

Блок 1. Цей блок визначає дерево цілей, побудова якого значною мірою залежить від суб'єктивного підходу керівництва. Тому доцільно говорити про варіанти побудови; один із них базується на результатах аналізу матеріалів [4, 6—8, 13] (див. схему 2).

Поняття об'єкта управління безпосередньо пов'язане з визначенням об'єкта виробничо-господарської діяльності (ВГД) банку. З урахуванням останньої із зазначених вище особливостей банківського менеджменту під об'єктом ВГД КБ розуміють перелік основних бізнес-процесів, спрямованих на задоволення попиту клієнтів на банківські послуги, оскільки саме вони забезпечують банку отримання доходу [12]. Відповідність ОСМ дереву цілей означає наявність у складі МКБ підрозділів управління та реалізацію всіх основних

Схема 1. Модель процесу вибору структури комерційного банку

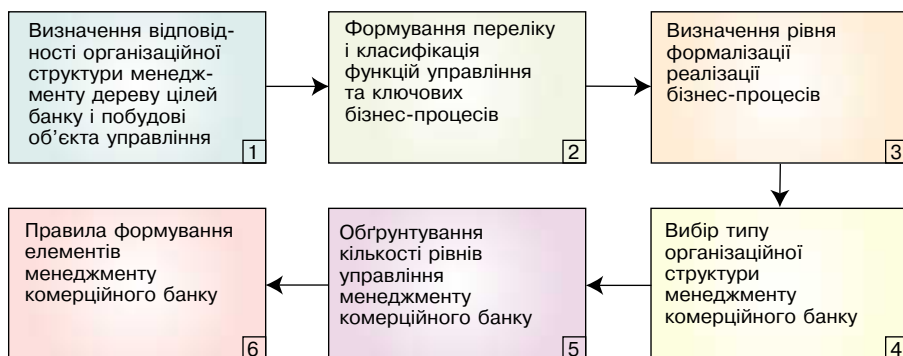
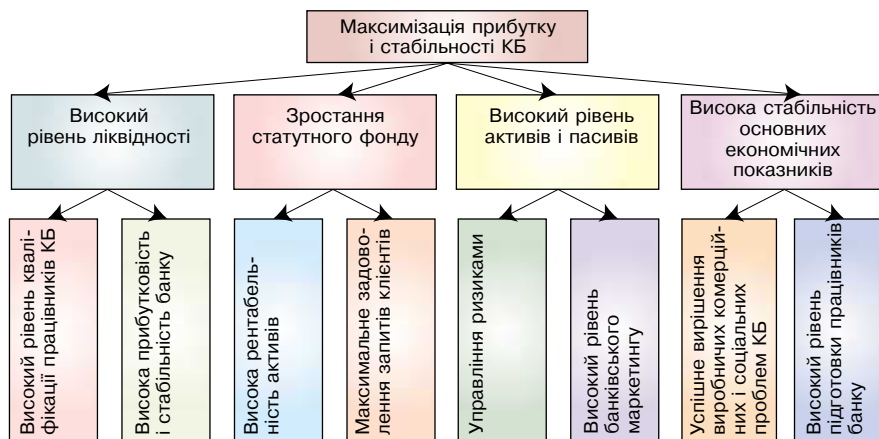

Схема 2. Варіант побудови дерева цілей комерційного банку

бізнес-процесів.

Блок 2. Перелік БП КБ міститься у [18]. Він охоплює основні та допоміжні процеси. Як зазначено у [13], даний перелік можна розширити. Зокрема до нього слід внести допоміжний БП “Стратегічне планування діяльності КБ”, який має регулювати розподіл наявних ресурсів банку за видами діяльності.

При остаточному виборі ОСМ і переліку БП останній можна суттєво розширити за рахунок додаткових БП. При вирішенні цієї проблеми радимо скористатися результатами дослідження Д.Гладких [14].

Порівнюючи варіант побудови дерева цілей (див. схему 2) і переліки основних та допоміжних БП, зазначимо їх відповідність між собою: будь-яка гілка дерева цілей забезпечується відповідним БП. Через основні бізнес-процеси безпосередньо реалізується діяльність банку, і кожен варіант БП розпочинається з моменту укладення угоди з клієнтом. Через допоміжні процеси реалізується управлінська діяльність МКБ; вони здійснюються в інтересах усього банку в ході обслуговування його клієнтів. При цьому слід забезпечити вплив допоміжних БП на укладення кожної конкретної угоди. Так, дія допоміжного БП “Диверсифікація” поширюється на портфель

кредитних угод, але перед укладенням кожної нової угоди перевіряється виконання умов із позицій диверсифікації. Результатом виконання БП “Стратегічне планування” є регламентація ресурсів банку за різними видами діяльності та в часі. Цей регламент необхідно враховувати при укладенні чергової угоди під час реалізації основних БП.

Блок 3. Головна складова будь-якої системи організаційного управління — люди [3].

Тенденція до автоматизації процесів управління і впровадження сучасних інформаційних технологій (СІТ) відіграє важливу роль у вдосконаленні менеджменту, проте деякі види робіт (прийняття остаточного рішення, надання йому юридичної чинності, вирішення конфліктних ситуацій) неможливо автоматизувати. Крім того, при управлінні часто виникають несподівані ситуації, не передбачені протоколом, які наявне інформаційне та програмне забезпечення підтримати не в змозі — тут без участі людей не обійтись. У банківській діяльності подібні ситуації слід передбачати. Так, при визначенні рівня кредитного ризику за допомогою експертної системи може виникнути необхідність у визначенні рейтингу “нестандартного” клієнта, реквізити якого не вкладаються у звичні рамки. В

такому разі навіть високоавтоматизована експертна система неспроможна прийняти рішення — потрібен людський ресурс [15].

Блок 4. Різні типи ОСМ, розглянуті в [4, 5], свідчать, що в комерційних банках найчастіше застосовують функціональні, дивізіональні та структури спеціальних видів. Перспективними є процесні ОСМ. Спеціальні види структур (у тому числі структури банків, які діють на міжнародних ринках) та регіональні структури використовуються в особливих випадках. Функціональні структури не знайшли широкого застосування, мало того — функціональний принцип гостро критикують [9—13]. Зокрема зауважують, що розбивання процесу на окремі функціональні елементи не лише ускладнює реалізацію процесу, а й значно його затягує.

Дослідимо цю ситуацію на моделі. Припустимо, що бізнес-процес розбито на N складових. Кожна робота у складі БП характеризується складністю C_i ($i = 1, 2, \dots, N$), і на її виконання витрачається час τ_i . Для спрощення візьмемо:

$$C_{БП} = C_0 + \sum_{i=1}^N C_i,$$

де $C_{БП}$ — складність виконання БП; C_0 — складність управління (збирання) БП із N робіт.

У разі, коли БП розбивається на складові, виконавці робіт мають вищу, але вужчу кваліфікацію, користуються специфічним обладнанням. Це забезпечує вищу продуктивність (меншу вартість) виконання окремих робіт C_i , ніж їх виконання у складі БП. Нехай тоді у найпростішому варіанті

$$\sum_{i=1}^N C_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^N C_i.$$

Порівняємо складність і час виконання БП при функціональній (позначимо характеристики індексом “ ϕ ”) і процесній організації (з індексом “ p ”). При цьому враховуватимемо [15, 17], що $C_0 = kN^2$.

Порівняємо $C_{БП}^{\phi}$ та $C_{БП}^p$, для чого визначимо

$$C_{БП}^{\phi} = kN^2 + \sum_{i=1}^N C_i; \quad C_{БП}^p = \sum_{i=1}^N C_i.$$

Підставивши у цей вираз $C = \frac{1}{n} C_i$, отримаємо:

$$C_{БП}^{\phi} = kN^2 + \frac{1}{n} \sum_{i=1}^N C_i; \quad C_{БП}^p = \sum_{i=1}^N C_i.$$

При цьому $C_{БП}^{\phi} = kN^2 + \frac{C_{БП}^p}{n}$. Порівняння $C_{БП}^{\phi}$ і $C_{БП}^p$ свідчить,

що розбивка БП на функції зменшує його складність у n разів, проте призводить до зростання складності збирання БП пропорційно N^2 .

У літературі із реінжинірингу бізнес-процесів (РБП) [9—13] зазначено, що таке співвідношення виявляється не на користь розбивки БП. Порівняємо час реалізації БП:

$$T^{\phi}_{БП} = \sum_{i=1}^N (\tau_i + \tau_i^{\phi}); \quad T^p_{БП} = \sum_{i=1}^N \tau_i.$$

Звідси:

$$T^{\phi}_{БП} = T^p_{БП} + \sum_{i=1}^N \tau_i^{\phi},$$

де τ_i^{ϕ} — час передачі i -ї роботи i -му функціональному підрозділу.

Приклади застосування реінжинірингу БП засвідчують, що

$$\sum_{i=1}^N \tau_i^{\phi} = M T^p_{БП},$$

причому M досягає значення кількох одиниць, а $T^{\phi}_{БП}$ перевищує $T^p_{БП}$ в $(M+1)$ разів.

Отже, і за складністю, і за тривалістю виконання робіт процесні структури мають перевагу.

Блок 5. Обґрунтування кількості рівнів управління. Вирішенням цієї задачі є визначення кількості рівнів ОСМ. Розглянемо це питання у найзагальнішому вигляді, використовуючи результати [15].

Вважатимемо, що у складі ОСМ КБ задіяно n підрозділів (відділів), котрі розглядаються як об'єкти управління. Тоді складність S системи управління при її однорівневій структурі ($N=1$) визначатиметься співвідношенням $S = \kappa \cdot m^2$.

Розглянемо також варіант, коли використовується дворівнева система управління. При цьому перший керівник розподіляє n підрозділів ОСМ між своїми заступниками і начальниками управлінь. Нехай їх загальна кількість дорівнює N . У такому разі під управлінням першого керівника знаходяться N об'єктів і $N < m$.

Складність верхнього рівня управління S_{ϕ} становить $S_{\phi} = \kappa_{\phi} N^2$, нижнього рівня S_n —

$$S_n = \kappa_n \left(\frac{m}{N} \right)^2.$$

Сумарна складність управління S_{κ} визначається співвідношенням:

$$S_{\kappa} = S_{\phi} + N S_n = \kappa_{\phi} N^2 + \kappa_n \frac{m^2}{N}.$$

Величини m і N — одного порядку, тому повністю виправдане припущення: $\kappa_{\phi} = \kappa_n = \kappa$, при цьому

$$S_{\kappa} = \kappa (N^2 + \frac{m^2}{N}).$$

Величина N — дискретна; формально для знаходження її екстремального значення вважатимемо її безперервною величиною і звичайним методом визначимо екстремальне значення N :

$$\frac{\partial S_{\kappa}}{\partial N} = 2\kappa N - \frac{m^2}{N^2} = 0.$$

$$\text{Звідси:} \\ N_{\text{екстр.}} = \sqrt[3]{\frac{m^2}{2}}.$$

Визначимо другу похідну:

$$\frac{\partial^2 S_{\kappa}}{(\partial N)^2} = 2\kappa - 2\kappa \frac{m^2}{N^3} > 0,$$

тому $N_{\text{екстр.}} = N_{\text{min}}$.

У невеликих комерційних банків зазвичай $m = 15-20$. У такому випадку $N_{\text{min}} = 4.83 - 5.85$.

Оскільки N цілочисельне, візьмемо цілі значення $N = 4-5$. З огляду на те, що заробітна плата у заступника і начальника управління вища, ніж у начальника відділів, доцільно перейти до нерівності $N < 4-5$.

При дворівневій ОСМ перший керівник виявляється менше завантаженим, а загальне число його заступників та управлінь визначається наведеною нерівністю.

Блок 6. У цьому блоці працівники МКБ розподіляються за підрозділами. При виконанні реінжинірингу за рахунок інтенсивного впровадження СІТ і перепроєктування БП загальне число працівників має зменшуватися. Природно, всі співробітники, які забезпечують виконання певного бізнес-процесу, повинні бути у складі одного підрозділу. Проте число БП КБ може перевищувати число підрозділів, відтак не виключена можливість виконання кількох бізнес-процесів силами одного підрозділу. У такому разі необхідно визначити зв'язність БП, які є основними елементами МКБ. Об'єднання в одному підрозділі кількох бізнес-процесів із високим показником зв'язності дає змогу:

— використати одних і тих же працівників для обслуговування зв'язних БП, а отже, зменшити чисельність працівників менеджменту;

— при використанні елементів СІТ у пов'язаних БП застосувати у різних бізнес-процесах одні й ті ж інформаційні процедури в електронному виконанні.

Для визначення зв'язності БП використовуємо результати [3, 18]. Міру зв'язності, що задовольняє враховуваним змістовним умовам двох БП i та j ($i, j = 1, 2, \dots, M$), де M — загальне число в переліку БП, визначатимемо додатною дійсною функцією $C(x_i, x_j) =$

$= C_{ij}$, яка задовольняє умовам:

$$0 \leq C_{ij} < 1 \text{ при } i \neq j;$$

$$C_{ii} = 1;$$

$$C_{ij} = C_{ji}.$$

В основі розрахунку значень C_{ij} лежить поняття векторів ознак. Кожному БП відповідає вектор ознак, який визначається за таблицею, наведеною в [13]. Вектор має розмірність $n = 9$. Перші 8 координат відображають зв'язок БП із ключовими факторами успіху (КФУ). Якщо в таблиці [13], стоїть “*”, то $x_i = 1$, у протилежному разі $x_i = 0$. Остання координата має значення, рівне числу КФУ, пов'язаних з i -м БП. Так, процесу Р3 ($i = 3$) відповідає вектор $x_3 = (1, 1, 0, 1, 0, 1, 1, 1, 6)$, процесу Р8 ($i = 8$) — вектор $x_8 = (0, 1, 0, 0, 0, 1, 1, 1, 4)$.

На кожній парі векторів x_i та x_j можна визначити числа R . Координати векторів, яким відповідають числа $0 \leq R < 1$, відображають якісні ознаки; остання координата векторів x_i ($i = 1, 2, \dots, M$) відображає кількісну ознаку.

Щодо якісних ознак числа R визначаються так:

$R_{i,j}$ — число ознак, які одночасно дорівнюють одиниці у векторах x_i та x_j .

$R_{i,j}$ — число ознак, рівних нулю в x_i і 1 в x_j ;

$R_{i,j}$ — число ознак, рівних нулю в x_j і 1 в x_i ;

$R_{i,j}$ — число ознак, які одночасно дорівнюють нулю у x_i і x_j ;

$R_I = R_{II} + R_{Ij}$ — число одиничних елементів вектора x_i ;

$R_j = R_{ij} + R_{Ij}$ — число нульових елементів вектора x_i .

Різні автори в дослідженнях використовують різні функції C_{ij} (R_{II} , R_{ij} , $R_{i,j}$, R_j , R_j , n).

Ми використовуватимемо як коефіцієнт зв'язності функцію

$$C_{ij} = \frac{R_{II}}{R_I + R_j}.$$

$$\text{Так, } C_{3,8} = \frac{4}{6+4} = 0.4.$$

Коефіцієнт (функція) зв'язності C_{ij} визначає зв'язність БП i і БП j за числом якісних ознак.

Щоб з'ясувати зв'язність за кількісними ознаками, слід увести міру, яка визначається евклідовою відстанню між значеннями кількісних ознак. Якщо позначити буквою κ номери кількісних ознак серед координат-векторів, то евклідова відстань d між векторами x_i та x_j , що визначає міру їх зв'язності за кількісними ознаками визначається зі співвідношення:

$$d_{ij} = \left(\sum_{\kappa=1}^n (x_{\kappa i} - x_{\kappa j})^2 \right)^{\frac{1}{2}}.$$

Коефіцієнт зв'язності C_{ij} за кількісними ознаками БП i та j розрахову-

ється за формулою: $C_{ij} = \frac{1}{1 + d_{ij}}$.

Для даних БП застосовується лиш одна кількісна ознака ($\kappa = 9$), тому формула розрахунку d_{ij} спрощується: $d_{ij} = |\bar{x}_i - \bar{x}_j|$, де $\bar{x}_i = x_{9i}$, $\bar{x}_j = x_{9j}$.

Так, для наведеного прикладу $d_{3,8} = 2$;

$$C_{3,8} = \frac{1}{1 + 2} = \frac{1}{3} = 0.33.$$

Спосіб одночасного врахування якісних і кількісних ознак типу згортки описано в [1]. Коефіцієнт зв'язності C_{ij} , який враховує одночасно кількісні та якісні ознаки, визначається за формулою:

$$C_{ij} = \frac{n - n_1}{n} C_{ij} + \frac{n_1}{n} \bar{C}_{ij},$$

де n — загальне число ознак (розмірність вектора x);

n_1 — число кількісних ознак;

$C_{ij}(\bar{C}_{ij})$ — коефіцієнти зв'язності, зумовлені якісними (кількісними) ознаками.

Застосування запропонованої моделі дає змогу визначити організаційну структуру менеджменту конкретного банку.

Література

1. Байрієв Б.С., Лагоша А.Б. *Оптимизация структур управления*. — Ашхабад: Ыльм, 1985. — 312 с.

2. Лагоша Б.А. *Экономико-организационные основы отраслевого управления*. — М.: Наука, 1981. — 373 с.

3. Лагоша Б.А., Шаркович В.Г., Дегтярева Т.Д. *Методы и модели совершенствования организационных структур*. — М.: Наука, 1988. — 189 с.

4. Спицын И.О., Спицын Я.О. *Маркетинг в банке*. — Киев: Писпайп, 1993. — 648 с.

5. Зубенко Ю.Д., Носач А.К. *Менеджмент на базе системного анализа / Под редакцией проф. А.Д.Шарапова*. — Донецк — Киев: ДГТУ, 1998. — 415 с.

6. Батракова Л.Г. *Экономический анализ деятельности коммерческого банка*. — М.: Логос, 1998. — 344 с.

7. Жуков Е.Ф., Максимова Л.М., Макарова О.М. *Банки и банковские операции*. — М.: ЮНИТИ, 1997. — 471 с.

8. Коцовська Р., Ричаківська В., Табачук Г., Вознюк М. *Операції комерційних банків*. — Львів: Центр Європи, 1997. — 282 с.

9. Мединский В.Г., Ильдеменов С.В. *Реинжиниринг инновационного предпринимательства*. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 414 с.

10. Ойхман Е.Г., Попов Э.В. *Реинжиниринг бизнеса*. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 336 с.

11. Робсон М., Уллах Ф. *Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов*. — М.: Аудит, 1997. — 224 с.

12. Hammer M., Champy J. *Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution*. — New York: Harper Collins, 1993. — 332 p.

13. Бушуєва І., Лісовенко Г. *Реінжи-*

ніринг бізнес-процесів діяльності комерційного банку // Вісник УАДУ при Президентіві України. — 2000. — №2. — С. 143—149.

14. Гладких Д. *Типова структура та основні функції підрозділів банківської установи // Вісник НБУ*. — 2000. — № 11. — С. 20—22.

15. Лавинский Г.В. *Построение и функционирование сложных систем управления*. — К. Вища школа, 1989. — 336 с.

16. Солодов А.В. *Теория информации и ее применение к задачам автоматического управления и контроля*. — М.: Наука, 1967. — 392 с.

17. Глушков В.М. *Основы безбумажной информатики*. — М.: Наука, 1982. — 552 с.

18. Браверман Э.М., Мучник И.Б. *Структурные методы обработки эмпирических данных*. — М.: Наука, 1983. — 253 с.

Ірина Бушуєва,

голова правління АКБ "ТК Кредит".
Кандидат економічних наук.

Володимир Галіцин,

завідувач кафедри інформаційного менеджменту Київського національного економічного університету.
Доктор економічних наук.

Олексій Пахомов,

аспірант Київського національного економічного університету.

Слово — регіонам /

Виставки як дієвий засіб маркетингу

Ви хочете розширити коло своїх клієнтів, мрієте, щоб про ваші послуги дізналися ще більше потенційних партнерів, прагнете ознайомитися з найновішими банківськими продуктами та послугами? Тоді неодмінно завітайте на тематичну виставку. Мінімум — як відвідувач. Краще — як учасник.

Сучасна банківська політика спрямована на залучення і формування клієнтури, яка активно працює на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для її здійснення банки використовують численні маркетингові прийоми та інструменти. Конкурентна боротьба на ринку дедалі більше загострюється, а отже, потребує професійного володіння маркетингом як ефективним засобом залучення клієнтів.

Одним із найдієвіших засобів маркетингу є виставка. Вміло використовуючи цей інструмент, можна мати не тільки позитивний, а й наперед розра-

хований, прогнозований результат.

У практиці європейського бізнесу участь у виставці — поширена форма власної презентації, засіб просування банківських продуктів і послуг, залучення нових клієнтів. Перевагою цього заходу є те, що копітку підготовчу роботу проводять не самі банки, а організатори виставок.

Насамперед організатори забезпечують рекламу учасників. Добре знаючи кон'юнктуру ринку, вони розсилають персональні запрошення тим фірмам, компаніям, приватним особам, які зацікавлені в даній продукції чи послу-

гах і можуть стати в майбутньому бізнес-партнерами. Персональне спрямування реклами підвищує її ефективність і результативність. Потому використовуються засоби масової інформації — ділові видання, радіо, телебачення тощо, — аби залучити на виставку якомога більше відвідувачів, а отже, й ширше інформувати громадськість про представлені на ній фірми та установи, їх діяльність, продукцію, послуги. Як мовиться у відомій приказці: "Краще один раз побачити, ніж сто разів почути". Це безпосередньо стосується такого маркетингового заходу,

як виставка, підсумковим етапом якої є укладення контрактів і налагодження нових ділових зв'язків.

Виставки проводяться в експозиційних центрах, спеціалізованих павільйонах, а також у залах музеїв, приміщеннях організацій, установ. Приймаючи рішення про участь у виставках, слід насамперед визначитися, які з них найбільше влаштовують даний банк і будуть для нього корисними, відповідатимуть його цілям і завданням. Основними мотивами участі у виставці є дослідження ринку, забезпечення іміджу, просування послуг.

Виставки розрізняються за масштабами експозиції, чисельністю учасників, профілем тощо. У багатопрофільних беруть участь фірми найрізноманітніших спеціалізацій, у спеціалізованих — підприємства певних галузей.

Варто враховувати також дані соціологічних опитувань, які свідчать, що 50% відвідувачів багатопрофільних виставок приходять, аби ознайомитися з новими продуктами, послугами, розробками; 57% — щоб придбати той чи інший продукт, скористатися пропонованою послугою; 45% — це, так би мовити, “штатні” відвідувачі; 16% цікавляться експозицією як професіонали. Спеціалізовані (професійні) виставки 16% публіки відвідує у прагненні ознайомитися з конкретним продуктом; 65% — це ділова аудиторія — ті, хто безпосередньо приймає рішення про укладення контрактів, придбання продукції, або їх компетентні радники. Чим вужча спеціалізація виставки, тим зацікавленіша й компетентніша її аудиторія.

Приймаючи рішення про участь у виставці, банк має визначити цілі, яких він прагне досягти, експонуючи власну продукцію. Такими цілями можуть бути:

- 1) вивчення попиту на послугу;
- 2) вивчення потенційного ринку з метою поширення власних послуг — як давно освоєних, так і тільки-но впроваджуваних банком;
- 3) вихід на новий для банку ринок — іногородній, регіональний, зарубіжний;
- 4) налагодження ділових зв'язків із великими виробниками і торговими агентами даної галузі;
- 5) просування послуг банку;
- 6) формування (підтримка, зміцнення) іміджу банку.

Важливо також визначити, що матиме банк від участі у виставці. У переліку вірогідних результатів:

- ◆ підвищення авторитету банку в очах наявних і потенційних клієнтів;

- ◆ докладне інформування про певну послугу банку;

- ◆ поширення маркетингового повідомлення серед великої кількості людей;

- ◆ можливість безпосереднього спілкування із зацікавленими відвідувачами;

- ◆ тестування нової послуги учасниками виставки тощо.

Щоб участь банку у виставці була успішною, слід також знати цілі її відвідувачів. Вони можуть керуватися прагненням:

- ◆ ознайомитися з новими методами роботи у сфері, яка становить для них інтерес;

- ◆ знаходити розв'язання власних проблем;

- ◆ зустрітися з експертами, консультантами, які можуть детально пояснити сутність банківської новації, за

короткий час і за сприятливих обставин познайомитися з багатьма потрібними їм людьми, фахівцями тощо;

- ◆ укласти договір про надання банком однієї або низки послуг безпосередньо на виставці.

Крім того, слід враховувати також таку річ.

Якщо виставки проходять у формі торгових показів, то учасниками можуть бути далеко не всі компанії і фірми. Тут є певні закономірності.

1. Чим більша компанія, тим у більшій кількості виставок вона бере участь протягом року і тим більша ймовірність того, що така компанія або фірма може бути потенційним клієнтом банку.

2. Зазвичай компанії, що виставляють на торговий показ складні ринкові продукти, ведуть бізнес у галузях із високими обсягами продажу, встановлюють преміальні ціни за свої продукти і продають їх фірмам, у яких велика кількість людей залучена до процесу прийняття рішень. Це також свідчить про те, що такі компанії та фірми потребують банківського обслуговування.

3. Існує прямий зв'язок між ринковою часткою та участю в торгових показах: фірми з часткою понад 20% бе-

руть участь у торгових показах протягом року вдвічі частіше, ніж фірми з часткою 5 і менше відсотків.

Значимо: участь у виставці може мати для установи не тільки позитивні результати, а й негативні наслідки. Слід враховувати, що, по-перше, на виставку приходять чимало випадкових відвідувачів, які не збираються скористатися пропонованими послугами, а по-друге, ціни на виставочні площі, зокрема в експоцентрах, повсякчас зростають.

Невдала участь в експозиції, як правило, пояснюється:

- ◆ браком досвіду участі у виставках;
- ◆ недостатньою цільовою орієнтацією експозиції;
- ◆ слабкою підготовкою персоналу;
- ◆ некваліфікованим аналізом результатів участі у виставці;
- ◆ непоінформованістю потенційних відвідувачів про виставку.

Щоб уникнути невдачі, необхідно враховувати такі чинники:

1. Витрати на відвідувачів, які розраховуються шляхом поділу загальних витрат на участь у виставці на число осіб, що відвідали експозиційний модуль банку.

2. Кількість встановлених у ході виставки перспективних контактів (один перспективний контакт — це дані, залишені відвідувачем, — візитка, адреса, номер телефону фірми).

3. Кількість згодом укладених договорів про банківське обслуговування.

4. Відсоток аудиторії, зацікавленої послугами, які пропонує банк.

5. Відсоток відвідувачів (учасників), які мають намір скористатися послугами банку.

Участь у виставці потребує не тільки серйозної аналітичної, організаційної роботи, а й належного інформаційного забезпечення. Інформація про банк має регулярно з'являтися у пресі, на радіо, телебаченні, і не лише напередодні виставки. Доцільно провести відповідні конференції, брифінги, запросивши на них представників ЗМІ. Добре було б, якби на виставці працював прес-центр, за допомогою якого учасники отримували б прес-релізи. Матеріали преси, фотографії, зроблені в ході виставки, доцільно використовувати для подальшої реклами банку та його послуг.

Тетяна Богдановська,

провідний фахівець зі зв'язків із громадськістю та пресою Управління Національного банку України в Донецькій області.

Руслан Гриценко

Економічний радник Голови Національного банку України.

Кандидат економічних наук

Економічна безпека банківської системи України

Гарантування економічної безпеки є важливою передумовою розвитку будь-яких економічних відносин, особливо – фінансових, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Несвоєчасне усунення проблем у функціонуванні однієї з ланок банківської системи може спричинитися до негативних наслідків у масштабах усієї системи. Від яких факторів залежить економічна безпека банківської сфери? Яких заходів слід насамперед вживати у разі її послаблення? Ці та інші аспекти проблеми висвітлюються у статті Руслана Гриценка.

Спеціальна література трактує економічну безпеку як “стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальної спрямованості політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів” [1, с. 12]. У концепції економічної безпеки України, розробленій Інститутом економічного прогнозування при Національній академії наук України, під фінансовою безпекою розуміється захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин. Поняття економічної безпеки банківської системи, на нашу думку, слід розуміти як стан, за якого фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені через цілеспрямовані дії певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також — через негативні макроекономічні та політичні чинники.

Як відомо, до основних критеріїв фінансової безпеки загалом належать стабільність і збалансований розвиток фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної та фондової систем. Тож економічну безпеку банківської системи слід розглядати як окрему складову фінансової безпеки країни в цілому.

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Економічна безпека банківської системи залежить від ряду чинників.

1. Політичної й економічної стабільності як усередині держави, так і в сусідніх країнах та в державах, з якими підтримуються тісні економічні

й політичні відносини.

2. Ступеня залежності банківської системи країни від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

3. Рівня концентрації активів вітчизняних банків у інших державах.

4. Рівня концентрації активів банків за галузями економіки або фінансово-промисловими групами.

5. Структури власності банківських установ.

На думку вчених, у сучасних умовах найбільшу загрозу банківському сектору становлять такі негативні явища:

- ◆ низька якість капіталів банків;
- ◆ ризикова кредитна політика;
- ◆ недосконала система страхування депозитів;
- ◆ недостатня ліквідність банківських активів;
- ◆ низький рівень кредитоспроможності підприємств реального сектору економіки;
- ◆ невідповідність діяльності банківських установ міжнародним стандартам [1, с. 174].

До *опосередкованих факторів* впливу на стан економічної безпеки належать:

- рівень конкуренції між банківськими установами;
- якість банківського нагляду;
- економічний стан галузей промисловості;
- стабільність національної валюти та економічної політики.

Проаналізувавши міжнародний і вітчизняний досвід, виділимо найпоширеніші фактори, які можуть спричинити погіршення економічної банківської безпеки, та першочергові заходи, яких слід вживати для обмеження їх негативного впливу (див. таблицю).

З огляду на основні фактори послаблення економічної безпеки банківської системи слід чітко визначити пріоритетні напрями своєї діяльності, обачно обирати стратегічних партнерів, постійно проводити моніторинг їх фінансової та політичної діяльності.

Підвищення рівня економічної безпеки банківської системи в цілому потребує постійного поліпшення якості контролю за банківськими установами [2, с. 345]. Окрім того, важливе значення має постійний аналіз службами банківського нагляду інформації щодо:

- ◆ обсягів коштів підприємств і фінансово-промислових груп, розміщених у банках; міри залежності останніх від зазначених джерел фінансування;
- ◆ характеру банківських активів, розміщених у фінансових установах інших держав, їх репутації та підконтрольності;
- ◆ концентрації фінансових потоків та їх проходження через банки, які мають монопольне становище на ринку певних банківських послуг.

Зауважимо, що зонами банківської небезпеки можуть бути як певні країни, регіони, так і деякі операції. Скажімо, інвестування чи кредитування окремих фінансово-промислових груп і галузей.

Один зі шляхів запобігання негативному впливу на фінансову стабільність банківської системи — *аналіз і прогнозування* службами банківського нагляду внутрішнього й зовнішнього політичного та економічного середовища. Метою такого аналізу є визначення:

- ◆ міри впливу окремих політичних груп на банківську сферу та ступеня

Фактори послаблення економічної банківської безпеки та заходи щодо обмеження їх негативного впливу	
Фактори	Заходи обмеження негативного впливу
Сплановане швидке вилучення значного обсягу коштів із банківської установи, що призводить до погіршення її платоспроможності	Обережне ставлення до джерел фінансування, поведінка яких є непередбачуваною
Блокування іншими фінансовими установами активів банку	Розміщення коррахунків в авторитетних, надійних фінансових установах
Доведення до банкрутства позичальників банку, обсяги заборгованості яких перед ним можуть негативно вплинути на фінансовий стан банку	Введення в керівні колегіальні органи значних підприємств-позичальників представників банку
Використання засобів масової інформації для дискредитації банківської установи	Проведення постійної іміджевої рекламної кампанії, посилення прозорості фінансового стану банку
Політичний вплив на рух капіталу	Уникнення залежності від "політичних" капіталів, ретельне дотримання вимог законодавства у процесі банківської діяльності
Витіснення з окремих ринків банківських послуг	Проведення вираженої цінової політики, інтеграція банку в регіональні економічні проекти
Демпінгування на ринку послуг	Підвищення ефективності та зниження собівартості банківських послуг
Втрата кваліфікованого персоналу, перехід кращих спеціалістів до інших банків	Проведення вираженої кадрової політики, зокрема у сфері оплати праці та соціального захисту працівників

залежності банківської системи від певних галузей народного господарства, контрольованих тими чи іншими фінансово-промисловими групами;

- ♦ схильності суб'єктів банківської системи піддаватися впливу політичних та економічних сил інших держав, які можуть вдатися до заходів, спрямованих на послаблення національної банківської системи.

Результати аналізу є підставою для проведення *своєчасних попереджувальних заходів*, а саме:

- ♦ висунення вимог щодо диверсифікації джерел фінансування комерційних банків (у разі значної залежності банківської установи від пев-

ної фінансово-промислової групи);

- ♦ встановлення лімітів максимальних залишків на коррахунках банків у деяких країнах чи в окремих банках (при виявленні загрози економічній безпеці банківської системи внаслідок упереджених дій певних політичних, економічних сил чи зарубіжних банків).

Коли та чи інша банківська установа за якихось обставин стає монополістом із обслуговування певних фінансових операцій, органи нагляду мають вживати заходів щодо запобігання концентрації фінансових потоків.

Банківському нагляду слід також ініціювати введення низки законодавчих норм з метою посилення відпо-

відальності засобів масової інформації за опублікування недостовірної інформації, яка може призвести до фінансової і банківської кризи. Ще одним засобом обмеження негативного впливу недостовірної інформації, поширюваної ЗМІ, є створення незалежних рейтингових агенцій, які б давали альтернативні оцінки фінансового стану банків.

Стабільності банківської системи сприятимуть і заходи Кабінету Міністрів та Національного банку України щодо поліпшення макроекономічних факторів:

1. Підвищення загальної довіри до банківської системи, а відтак активніше залучення коштів населення.

2. Повернення грошей у банківську систему з тіньового сектору економіки.

3. Підвищення стабільності й довіри до національної валюти.

4. Послаблення податкового тиску.

Отже, економічна безпека банківської системи України має підтримуватися шляхом упровадження комплексу аналітичних, регулятивних та макроекономічних заходів, здійснюваних як Національним банком України в межах банківської системи, так і урядом у межах цілої країни.

Література

1. *Економіческая безопасность: Производство — Финансы — Банки / Под ред. В.К.Сенчагова* — М.: ЗАО "Финстатинформ", 1998. — 621 с.

2. *Мунтян В.І. Економічна безпека України. Монографія. Наукове видання. Видавництво КВІЦ, 1999. — 463 с.*

3. *Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. — К.: Фенікс, 1999. — 338 с.*

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Нова послуга/

"Зручні перекази" Приватбанку

Так називається нова послуга — спільний проект лідера українського ринку пластикових карток Приватбанку та міжнародної платіжної системи VISA.

У березні нинішнього року в нашій країні розпочато реалізацію пілотного міжнародного проекту з надання нової послуги "Зручні перекази". Україна першою серед країн СНД освоїла нову технологію грошових переказів. Відтепер клієнти Приватбанку можуть пересилати гроші на картки VISA по всьому світу в будь-якому з

більш як 1 400 відділень Приватбанку як зі свого рахунку, пластикової картки, так і готівкою. Гроші за кордон надійдуть за 3—5 днів, а в межах України — ще швидше.

Про це йшлося на прес-конференції у Другій київській філії Приватбанку, де перед представниками засобів масової інформації виступили голова

правління банку Олександр Дубілет, виконавчий віце-президент міжнародної платіжної системи VISA Брайан Хакетт, керівник Центру електронного бізнесу Приватбанку Олександр Витязь та менеджер проекту Ніл Альфонсо. Вони висловили впевненість, що нова послуга стане популярною серед населення завдяки її зручності та порівняно невисокій вартості.

Переказ на пластикову картку поки що можна здійснити лише з України. Про можливість надсилання грошей у нашу країну з-за рубежу ще тривають переговори між українськими та європейськими банкірами.

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2002 році

Фінансова стійкість і ефективність діяльності банків значною мірою залежать від якості, стабільності їх ресурсної бази, оптимального співвідношення між такими її складовими як капітал і зобов'язання банків. Одне з основних джерел формування ресурсної бази банків протягом останніх кількох років становлять вклади населення. Фінансові результати минулого року доводять, що населення України є і залишатиметься основним інвестором вітчизняної економіки. Все більше банків звертає увагу на клієнтів — фізичних осіб. У країні майже не лишилося банків, які працювали б тільки з юридичними та фізичними особами — підприємцями. Нині найпривабливішим для населення і найтехнологічнішим інструментом безготівкових розрахунків у сфері торгівлі та послуг, а також отримання готівки є платіжна картка. Вигідний і для банківських установ, і для клієнтів картковий бізнес розвивається динамічніше, ніж інші сегменти ринку фінансових послуг.

Загальні тенденції розвитку карткового ринку України в 2002 році в цілому були позитивними. Зокрема, спостерігалось стійке зростання обсягів безготівкових платежів із використанням карток і знятих із карткових рахунків готівкових коштів, збільшувалась кількість активних (діючих) карток і термінального обладнання. Дедалі більше банків стають учасниками карткових програм, нарощують обсяги діючих карток.

Створені останніми роками платіжні системи або їх групи остаточно сформовані й набули виразності. На нашу думку, вони здатні проіснувати багато років без кардинальних змін. Отже, закладено основи карткового ринку України, визначилися його учасники.

Внутрішньодержавні платіжні системи:

- Національна система масових електронних платежів (НСМЕП);
- Укркарт;
- локальні однемітентні платіжні системи (СБОН, ПІБ, МТ-Карт, Металкарт та інші);

Міжнародні платіжні системи:

- MasterCard;
- VISA;
- небанківські платіжні системи (American Express, Diners Club, JCB);
- інші платіжні системи (“Золота корона”, UnionCard, СТБ тощо).

Слід зазначити, що з появою на українському ринку міжнародних платіжних систем і запровадженням внутрішньодержавних — НСМЕП та Укркарт — банки практично припи-

нили створення локальних однемітентних систем. Протягом двох останніх років Національний банк зареєстрував лише впроваджену ОЛбанком внутрішньобанківську платіжну систему ОЛкарт.

Основний приріст карток відбувається завдяки зарплатним проектам. Оскільки міжнародні картки потребують негайних і доволі значних інвестицій, банкам економічно вигідніше втілювати зарплатні проекти з використанням локальних карток, призначених для видачі готівки співробітникам підприємств та організацій через банкомати й оплати покупок у місцевих закладах торгівлі.

Внутрішньодержавні локальні однемітентні платіжні системи нині є швидше системами доступу до рахунку, а не платіжними, бо ці картки як платіжні використовуються в основному у своїх же відомчих ідальнях та магазинах. У той же час об'єднати локальні банківські системи проблематично через технічні та організаційні труднощі (бракує загальних правил, принципів організації тощо). Мало того, часто ці системи не можуть працювати навіть на міжфілійному рівні. Тому згодом їх, вірогідно, замінять НСМЕП, Укркарт або міжнародні платіжні системи. Банки, що вирішили мігрувати до останніх, одразу матимуть змогу займатися еквайрингом міжнародних карток. Окрім того, основні розробники діючих систем уже здійснили або закінчують реалізацію їх нових версій, що дає можливість підтримувати і старі свої технології, і нові

Володимир Харченко

Завідуючий сектором методології та організації безготівкових платежів населення департаменту платіжних систем НБУ

за міжнародними стандартами. А це значно полегшує міграцію: банк може варіювати платіжними інструментами, отримуючи найбільшу вигоду.

Проаналізуємо розвиток ринку платіжних карток в Україні протягом 2002 року за такими напрямками: емісія, інфраструктура приймання карток, їх використання. Аналіз базуватиметься в основному на відповідній звітності банків, що надається Національному банку.

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Деякі українські банкіри, що займаються платіжними картками, давали досить-таки стриманий прогноз стосовно обсягу можливої емісії карток 2002 року, сумніваючись у тому, що банкам вдасться зберегти темпи емісії, досягнуті в 2001-му. Ці сумніви породжувалися тим, що всі “ласі шматочки” у вигляді великих зарплатних проектів уже були розібрані лідерами цього сегмента фінансових послуг, і в 2002 році банки чекала важка й копітка повсякденна робота щодо просування карткових продуктів. Утім, висловлювалися й інші думки. Так, старший віцепрезидент VISA Іван Ремшик на пресконференції, присвяченій випуску в Україні одного мільйона платіжних карток цієї системи, оптимістично заявив, що, на його думку, в 2002 році кількість карток VISA в нашій країні може подвоїтися.

Результати емісії платіжних карток у минулому році виявилися досить-таки втішними. За станом на 01.01.2003 р. 77 зі 157 українських банків, які мають відповідну ліцензію, були емітентами або еквайрами платіжних карток. Рік тому на ринку фінансових послуг із картками працювало лише 58 банків.

Із 1 січня 2002 р. по 1 січня 2003 р. число карток, емітованих українськими банками, майже подвоїлося — із 3.251 млн. до 6.325 млн. штук (див. таблицю 1). Зазначимо, що в другому кварталі 2002 року Національний банк шляхом внесення уточнень до порядку складання звітності зобов'язав банки вказувати у відповідних формах лише реально діючі платіжні картки.

локальні одноемітентні платіжні системи (1 455 тис. штук).

Зазначимо, що на початок 2002 року частка карток VISA становила 39% (1 265 тис. штук), MasterCard — 28% (925 тис. штук), внутрішньодержавних платіжних систем — 31% (1 001 тис. штук), інших систем — 2% (59 тис. штук).

Протягом минулого року простежу-

почали поступово переходити на НСМЕП.

Загалом минулий рік можна назвати роком становлення внутрішньодержавних міжбанківських платіжних систем — НСМЕП і Укркарт. Протягом року вони зайняли свою нішу на ринку: десятки банків, ставши їх членами, почали досить швидко нарощувати обсяги емісії карток цих систем і розвивати інфраструктуру їх приймання. Йдеться поки що здебільшого про невеликі банки, які прагнуть реалізувати для своїх клієнтів зарплатні проекти, однак не готові платити навіть за асоційоване членство в міжнародних платіжних системах. Показовим щодо цього є досвід Актив-банку, зареєстрованого Національним банком лише наприкінці 2002 року. Вирішивши працювати з платіжними картками, банк не став винаходити велосипед, а зупинив вибір на міжбанківській системі Укркарт.

Що ж до діяльності конкретних банків, то за результатами 2002 року лідерство з випуску карток залишається за Приватбанком, який на 1 січня 2003 року емітував майже 2 310 тис. штук карток (тоді як на 01.01.2002 року — 925 тис. шт.) міжнародних платіжних систем MasterCard і VISA.

Далі з великим відривом іде група з п'яти банків, що емітувала від 300 тис. до 1 млн. штук карток. Це — Промінвестбанк (1 094 тис.), "Аваль" (630 тис.), Ощадбанк (391 тис.), "Надра" (369 тис.) і ПУМБ (335 тис.). Усі банки цієї групи, за винятком Ощадбанку, емітували понад 300 тис. карток міжнародних платіжних систем MasterCard і VISA.

Лідерами емісії карток системи MasterCard серед банків "великої шістки" є Приватбанк (704 тис. штук), Промінвестбанк (278 тис. штук), ПУМБ (231 тис. штук), а карток VISA — Приватбанк (1 605 тис. штук), "Аваль" — (434 тис. штук) і "Надра" (200 тис. штук).

Група банків перейшла 50-тисячний поріг: на 01.01.2003 року дев'ять банків мали обсяги емісії карток у межах 50—150 тис. штук (див. таблицю 2).

Серед банків, які випустили менше як 50 тис. штук карток, можна виділити МТ-банк (35 тис.), Кредитбанк (30 тис.), Укргазбанк (27 тис.), Імексбанк (26 тис.), Кредитпромбанк і ВАБанк (по 25 тис. штук).

За рахунок яких же чинників українським банкам вдалося практично подвоїти емісію своїх платіжних карток? Насамперед завдяки запровадженню тих же традиційних зарплатних проектів, низки нових продуктів і реалізації спільних (у тому числі бо-

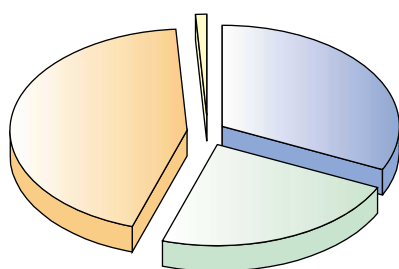
Таблиця 1. Кількість емітованих карток

№ п/п	Платіжні системи	Штук				
		01.01. 2002 р.	01.04. 2002 р.	01.07. 2002 р.	01.10. 2002 р.	01.01. 2003 р.
1	Усього	3 251 209	4 052 489	4 244 388	4 962 950	6 325 219
У тому числі						
2	Внутрішньодержавні	1 001 273	1 082 311	1 183 150	1 313 552	1 455 273
2.1	НСМЕП	16 258	28 238	47 070	84 142	132 870
2.2	Інші багатоемітентні (міжбанківські)	2 699	4 317	5 392	8 998	11 461
2.3	Одноемітентні (внутрішньобанківські)	982 316	1 049 756	1 130 688	1 220 412	1 310 942
3	Міжнародні	2 249 936	2 970 178	3 061 238	3 649 398	4 869 946
3.1	MasterCard	925 473	1 179 198	1 137 645	1 311 882	2 038 442
3.2	VISA	1 265 461	1 724 478	1 861 108	2 268 137	2 748 469
3.3	Інші банківські	58 872	66 370	62 352	69 237	82 894
3.4	Небанківські	130	132	133	142	141

Найбільшу питому вагу на українському картковому ринку (44% від загального обсягу карток) за станом на 01.01.2003 р. становить міжнародна платіжна система VISA — 2 748 тис. штук (див. графік 1). Друге місце за кількістю емітованих карток посідає MasterCard — 32% (2 038 тис. штук). Частка карток внутрішньодержавних платіжних систем становить 23% (1 455 тис. штук), карток інших міжнародних систем — 1% (84 тис. штук). Внутрішньодержавні платіжні системи охоплюють: міжбанківські багатоемітентні платіжні системи — НСМЕП (133 тис. штук) та Укркарт (80 тис. штук, у тому числі co-brand картки Укркарт/Maestro)¹, а також

валася виразна тенденція до зменшення питомої ваги карток одноемітентних внутрішньодержавних платіжних систем і водночас збільшення частки систем міжнародних, а також НСМЕП та Укркарт. Скорочення частки одноемітентних систем відбувається внаслідок їх міграції на міжбанківські платіжні системи шляхом паралельного функціонування або заміни цих систем на НСМЕП, Укркарт і міжнародні. Досвід свідчить, щойно витрати банку на модернізацію власної системи сягають обсягів, вкладених в участь у міжнародних або національних міжбанківських платіжних системах, він мігрує з однієї системи в іншу. Стимулює до цього те, що в разі продовження розвитку власної одноемітентної системи банк самостійно несе більшість витрат (оскільки має вузьке поле дії для емісії карток і обмежені можливості для отримання додаткових прибутків від еквайрингу), а беручи участь у міжбанківських системах, він користується результатами колективних фінансових та інтелектуальних вкладень. Щодо цього яскравим прикладом є показники Промінвестбанку та Ощадбанку, які мали значну частку локальних карток, а нині, розвиваючи власні платіжні системи, паралельно нарощують темпи емісії карток міжнародних систем. Деякі банки, локальні проекти яких базувалися на смарт-картках, припинили їх емісію і

Графік 1. Частки платіжних систем в емісії карток за станом на 01.01.2003 р.

- VISA (44 %)
- Внутрішньодержавні (23%)
- MasterCard (32%)
- Інші міжнародні (1%)

¹ За даними АТ Укркарт.

Таблиця 2. Банки — лідери з емісії платіжних карток за станом на 01.01.2003 р.

№ п/п	Назва банку	На 01.01.2002 р.	На 01.01.2003 р.				Штук
			Внутрішньо-державні	Master-Card	VISA	Небанківські платіжні системи	
1	Приватбанк	924 686	—	704 415	1 605 170	—	2 309 585
2	Промінвестбанк	737 564	794 103	277 973	22 030	—	1 094 106
3	"Аваль"	379 257	41 170	154 164	434 925	—	630 259
4	Ощадбанк	254 330	248 178	132 668	9 741	—	390 587
5	"Надра"	117 913	—	169 540	199 599	60	369 199
6	ПУМБ	252 711	—	231 374	103 288	—	334 662
7	Правекс-банк	71 213	—	26 512	113 872	14	140 398
8	"Фінанси та кредит"	64 373	—	28 880	90 381	—	119 261
9	Укресімбанк	60 389	—	41 794	58 407	—	100 201
10	Укрсіббанк	43 219	69 960	28 099	—	36	98 095
11	Укрсоцбанк	24 249	—	44 149	53 373	—	97 522
12	Експрес-банк	1 855	73 745	—	—	—	73 745
13	"Кредит-Дніпро"	39 593	46 943	17 377	2 300	—	66 620
14	"Металург"	55 019	60 785	—	—	—	60 785
15	Морський транспортний банк	19 716	49 321	1 120	—	—	50 441

нусних) програм із різними компаніями. Якщо раніше добровільно-примусово вчилися користуватися картою в основному виробничники, то особливістю 2002 року було залучення до цього процесу працівників бюджетної сфери, а також студентів і пенсіонерів.

Другим чинником є тенденція до поступового переведення на картки всієї роботи банку. Якщо до установи, котра є емітентом платіжних карток або агентом з їх розповсюдження, зайшов клієнт — відкрити звичайний поточний рахунок, депозит або отримати кредит, — будьте певні: клієнту обов'язково запропонують у доповнення до основної послуги відкрити ще й картковий рахунок і отримати за пільговими тарифами платіжну картку.

Сприяла збільшенню обсягів випуску платіжних карток і започаткована деякими банками емісія наперед оплачених карток. Як правило, у такому разі для обліку грошей держателів карток банк відкриває лише консолідований рахунок, причому самі картки можуть видавати клієнтам без укладання з ними письмового договору, без нанесення на картку персональних даних клієнта, без страхового депозиту і щомісячної (щорічної) плати за користування картою. До сучасних платіжних інструментів такого типу можна віднести електронні гаманці НСМЕП і картки Maestro Prepaid. Спрощений порядок їх випуску та розповсюдження дає банкам змогу збільшити темпи емісії карток шляхом різних акцій і програм.

У цьому сенсі варто згадати проведе-

ну Приватбанком із 16 грудня по 31 грудня 2002 року унікальну акцію "Відкрий третій мільйон". Клієнти, що отримали у спеціальному новорічному конверті картку Cirrus-Maestro Direct та інструкцію до неї, мали шанс стати власником двохмільйонної пластикової картки Приватбанку, а отже — виграти головний приз акції. Обов'язковими умовами участі в ній були активація і зарахування коштів на картку до 31 грудня 2002 року. Зі слів представників банку, картки, що брали участь в

Платіжна картка Приватбанку Cirrus-Maestro Direct

акції, були випущені обмеженим тиражем — 100 000 штук.

Втілюючи проект у життя, у Приватбанку застосували нові технології активації карток за допомогою SMS-повідомлення, а також управління картковим рахунком і купівлі електронних послуг по мобільному телефону. Унікальними для України були не стільки нова технологія активації картки і додаткові можливості карток, як методи їх розповсюдження.

Тож закономірно, що, постійно пропонуючи все нові й нові продукти і технології, Приватбанк, як і раніше, зали-

шається найдинамічнішим банком на ринку карткових послуг. Приріст випущених ним платіжних карток у 2002 році становив понад 1 385 тис. штук. Його частка на цьому ринку перевищує 37%, причому понад 58% карток VISA і майже 35% MasterCard, випущених в Україні, є продуктами цього банку. Слід зазначити, що в загальному обсязі емітованих Приватбанком карток частка MasterCard зростає більш як на 10%.

У другого великого емітента міжнародних платіжних карток — банку "Аваль" протягом 2002 року акценти змістилися у бік емісії карток VISA. Якщо за станом на 01.01.2002 р. у банку був приблизний паритет щодо емісії карток систем VISA і MasterCard, із незначною перевагою останньої, то до кінця року кількість випущених ним карток VISA перевищила емісію карток MasterCard мало не вдвічі.

Найдинамічніше нарощували емісію карток у 2002 році банки "Надра" (більш як утричі), Укрсоцбанк (більш ніж у 4 рази), Експрес-банк (майже в 40 разів). За таких темпів емісії банк "Надра" перемістився на 5 місце в загальному рейтингу емітентів платіжних карток, а за картками міжнародних платіжних систем вийшов на 3 місце. Результати Експрес-банку в цьому сенсі взагалі є унікальними. Маючи на початок року менше 2 тисяч діючих карток, він протягом року емітував ще понад 72 тисячі. Причому слід врахувати, що банк у таких обсягах здійснив емісію смарт-карток НСМЕП як учасник пілотного проекту цієї досить технологічно складної системи.

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ КАРТОК

Темпи зростання емісії платіжних карток вимагають не менш динамічного збільшення пунктів їх приймання. Сьогодні можна з упевненістю говорити про значне розширення термінальних мереж банків. Це пов'язано не тільки зі зростанням числа зарплатних проектів та активним нарощуванням емісії платіжних карток багатьма українськими банками, а й з економічною стабільністю банківської системи, що дає їм змогу знаходити кошти на розвиток еквайрингового бізнесу. За таких умов розвинена інфраструктура приймання карток є необхідною умовою подальшого розвитку карткових програм банків і отримання ними прибутку від обслуговування платіжних карток.

Тому темпи встановлення банками термінального обладнання повсякчас зростають: до кінця 2002 року кількість банкоматів, які приймають платіжні

картки, порівняно з 2001-м збільшилася на 1 063 одиниці (тобто на 68.3%) — до 2 619 одиниць, платіжних терміналів — на 10.2 тисячі (або на 81.8%) — до 22.6 тис. одиниць, імпринтерів — на 6.4 тисячі (або на 28.5%) — до 29 тисяч одиниць. Загалом на 1 січня 2003 року держателів внутрішньодержавних платіжних карток обслуговували 459 банкоматів і 1 137 платіжних терміналів, а держателів міжнародних карток — 2 269 банкоматів, більш як 21.5 тисячі платіжних терміналів та понад 29 тисяч імпринтерів (див. таблицю 3).

які функціонують на території України, слід зазначити, що різниця стає дедалі більше умовною. Рішення, запропоновані фірмами-розробниками програмного забезпечення і технічних засобів, нині дають змогу використовувати один багатофункціональний банкомат або платіжний термінал для приймання карток різних платіжних систем.

Мовиться, зокрема, про унікальне для українського карткового ринку програмне й технічне рішення для банкомату компанії “Техноконсалтинг” і про-

них завдань до правової проблеми рівня участі банків у тих або інших платіжних системах.

Український ринок банкоматів ще на стадії становлення, і збільшення кількості пристроїв та деяке зростання обсягів операцій не завжди означає автоматичне поліпшення якості їх роботи. Держателі карток нерідко скаржаться на недіючі банкомати, збої у їх роботі чи відсутність готівки. Це свідчить про недостатній рівень організації і сервісної підтримки деякими банками відповідних мереж.

Якщо ж розглядати число банкоматів на мільйон чоловік населення, то щільність їх мережі в Україні за станом на 01.01.2003 року становить 54 одиниці. Для порівняння: на кінець 2001 року, за даними компанії Retail Banking Research, у першу п'ятірку ввійшли Японія, де відповідний показник становив 1 243 одиниці, США (1 241), Іспанія (1 174), Канада (1 128) і Південна Корея (1 073). У країнах Західної Європи щільність банкоматних мереж у середньому дорівнює 553, а загалом у світі — близько 200 банкоматів на мільйон чоловік населення. Як впливає з наведених даних, Україні, щоб довести зазначений показник хоча б до середньосвітових значень, необхідно збільшити кількість банкоматів у 4 рази.

Утім, показник щільності банкоматних мереж без прив'язки до загальної кількості емітованих карток дає лише загальне уявлення про рівень розвитку інфраструктури видачі готівки в країні. Якщо порівнювати кількість банкоматів із кількістю емітованих платіжних карток, то, за станом на 01.01.2003 року, 2 619 встановлених в Україні банкоматів обслуговували 6.325 млн. емітованих карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 2 415 карток.

За кількістю банкоматів лідером серед банків є Промінвестбанк, частка якого на 01.01.2003 р. становила 20.2% (528 одиниць, із них 205 обслуговують локальні внутрішньобанківські картки); за ним ідуть Приватбанк 18.6% (486) і “Аваль” 11.4% (298). Ці три банки встановили більше половини всіх банкоматів. Темпи приросту їх кількості у цих банків у 2002 році становили: у Промінвестбанку 41.6% (155 банкоматів), у Приватбанку 42.5% (145), у “Авалі” 69.3% (122).

Велика група банків, які встановили на початок поточного року від 20 до 60 банкоматів, практично більш ніж подвоїла власні показники, а Ощадбанк збільшив кількість функціонуючих банкоматів у 3.5 рази (до 63 одиниць). Най-

Таблиця 3. Інфраструктура приймання карток у розрізі платіжних систем

№ п/п	Платіжні системи	Одиниць					
		Банкомати		Платіжні термінали		Імпринтери	
		01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.
1	Усього	1 556	2 619	12 424	22 586	22 631	29 081
У тому числі							
2	Внутрішньодержавні	318	459	719	1 137	2	2
2.1	НСМЕП	19	63	116	361	—	—
2.2	Багатоємні (міжбанківські)	26	64	34	97	—	—
2.3	Одноємні (внутрішньобанківські)	297	380	601	750	2	2
3	Міжнародні	1 262	2 269	11 733	21 544	25 178	29 079
3.1	MasterCard	1 144	2 083	11 275	21 043	24 472	28 441
3.2	VISA	981	1 764	10 904	20 369	23 852	27 582
3.3	Інші банківські	29	54	94	187	153	135
3.4	Небанківські	—	—	19	37	38	47

Порівняння інфраструктури приймання карток у розрізі платіжних систем показує практично однакову динаміку збільшення кількості встановленого термінального обладнання міжнародних систем. Так, число банкоматів, які обслуговують картки MasterCard, зросло на 82.1%, VISA — на 79.8%; платіжних терміналів відповідно на 86.6 і 86.8%, імпринтерів — на 16.2 і 15.6%. Незначну кількісну перевагу встановленого термінального обладнання платіжної системи MasterCard можна пояснити тим, що на сьогодні еквайрингом її карток займається більше банків.

Швидкими темпами розвивається інфраструктура приймання карток НСМЕП: за минулий рік число банкоматів і платіжних терміналів більш ніж потроїлася. Динаміка зростання кількості встановленого термінального обладнання одноємних внутрішньодержавних платіжних систем відповідає загалом динаміці збільшення обсягу емітованих карток. Банкоматів у цих локальних системах встановлено на 27.9% більше, платіжних терміналів — на 24.8%.

Порівнюючи рівні оснащення банкоматами і термінальним обладнанням окремих платіжних систем,

грамне забезпечення, розроблене фахівцями АТ “Банкомзв’язок” для терміналу Ingenico Elite, які уможливають обслуговування на одному термінальному пристрої одночасно карток НСМЕП і міжнародних платіжних систем.

Із запровадженням цих новинок істотно скоротяться витрати банків — учасників НСМЕП і міжнародних систем — на придбання термінального обладнання. Практичну реалізацію запропонованих рішень уже розпочали деякі банки — члени НСМЕП (Мегабанк, Імексбанк та інші), які водночас є агентами з видачі готівки банків — членів міжнародних платіжних систем. Банки, що обслуговують лише картки міжнародних платіжних систем і використовують відповідне термінальне обладнання, зможуть отримувати додаткові прибутки від еквайрингу карток НСМЕП, встановивши за символічну ціну нове програмне забезпечення на наявне в банках термінальне обладнання.

Отже, проблема оснащення й сумісності термінальних пристроїв різних платіжних систем поступово переходить у площину практичної реалізації та впровадження нових програмних рішень, від вирішення техніч-

динамічніше серед банків, які встановили понад 30 банкоматів, у 2002 році розвивав власну банкоматну мережу Експрес-банк (див. таблицю 4). Тут кількість банкоматів збільшено майже в 7 разів(до 40 шт.)

необхідними для здійснення безготівкових платежів пристроями. Коштує таке обладнання значно менше.

Прикладом запровадження нових технологій дистанційного банківського обслуговування в Україні є розпочатий

процесорних карток "ГЕО" можуть, не відвідуючи банк, у будь-який час отримати потрібну їм інформацію, самостійно переказати абонентську плату за телефон, розрахуватися за електроенергією, комунальне обслуговування.

Досвід просування подібних послуг на розвинутих ринках засвідчує їх перспективність. Обслуговування держателів платіжних карток через зазначені термінали самообслуговування сприяє зростанню залишків на карткових рахунках, збільшенню частки безготівкових розрахунків і зниженню собівартості фінансових операцій.

Сьогодні на ринку еквайрингу безсумнівним лідером за числом встановлених платіжних терміналів є Приватбанк, частка якого на 01.01.2003 р. становила 63.4% (частка "Авалі" — 9.1%, Ощадбанку — 4.5%). Інші банки до кінця 2002 року встановили менш ніж по 800 платіжних терміналів, отож їх частка в загальному обсязі незначна.

3-поміж банків, які минулого року встановили понад 100 платіжних терміналів, найдинамічніше працював у цьому напрямі одеський Імексбанк — він більш як учетверо збільшив їх кількість — до 119 одиниць (усі термінали — НСМЕП). Більш ніж удвічі зросла чисельність платіжних терміналів Приватбанку та Укрсиббанку, які до кінця року мали відповідно 14 320 і 268 таких пристроїв. Активно розвивали термінальну мережу також Правекс-банк, "Надра", Укрсоцбанк, "Фінанси та кредит" (див. таблицю 5).

Зростання емісії карток, у тому числі й унаслідок реалізації зарплатних проектів, стимулює розвиток рин-

Таблиця 4. Банки — лідери за кількістю встановлених банкоматів за станом на 01.01.2003 р.

Одиниць				
№ п/п	Назва банку	01.01.2002 р.	01.01.2003 р.	Частка в загальному обсязі на 01.01.2003 р. (%)
1	Промінвестбанк	373	528	20.2
2	Приватбанк	341	486	18.6
3	"Аваль"	176	298	11.4
4	ПУМБ	150	220	8.4
5	"Надра"	61	155	5.9
6	Укресімбанк	57	120	4.6
7	Правекс-банк	33	74	2.8
8	Ощадбанк	18	63	2.4
9	Укрсиббанк	26	56	2.1
10	Укрсоцбанк	24	51	1.9
11	"Фінанси та кредит"	20	50	1.9
12	МТ-банк	25	41	1.6
13	Експрес-банк	6	40	1.5
14	Морський транспортний банк	25	37	1.4
15	Укргазбанк	21	34	1.3

Останнім часом багато українських банків почали надавати на своїх банкоматних мережах широкий комплекс додаткових послуг для держателів платіжних карток. Це, зокрема, оплата комунальних платежів, послуг операторів мобільного зв'язку, інтернет-провайдерів, попередня оплата послуг операторів міжнародного зв'язку, послуг страхування тощо.

Однак використання банкоматів не за основним призначенням спричиняється до утворення черги, в якій одні клієнти прагнуть отримати готівку, інші — здійснити безготівкові платежі. Стимує швидке і широкомасштабне впровадження безготівкових платежів через банкомати також висока вартість цього оснащення.

Деякі банки намагаються вирішити це питання, використовуючи звичайні платіжні термінали. Але їх обмежені функціональні характеристики не дають змоги організувати повноцінне обслуговування держателів платіжних карток. Ідеться насамперед про відсутність у платіжних терміналах повноцінних засобів діалогу з людиною, обмежені можливості програмного забезпечення тощо.

Вихід із цієї ситуації — у використанні банківських універсальних терміналів самообслуговування. На відміну від банкоматів, вони не видають готівки, але оснащені іншими,

Укрсиббанком спільно з компанією "СРС" пілотний проект організації мережі банківських терміналів самообслуговування у Черкасах. У місті вже встановлено 12 таких терміналів. Вони принципово відрізняються від пристроїв, які почали з'являтися у банківських та інших установах і надають лише інформаційні послуги. Використовуючи мережу банківських терміналів самообслуговування, власники мікро-

Таблиця 5. Банки — лідери за кількістю встановлених платіжних терміналів за станом на 01.01.2003 р.

Одиниць				
№ п/п	Назва банку	01.01.2002 р.	01.01.2003 р.	Частка в загальному обсязі на 01.01.2003 р. (%)
1	Приватбанк	6 633	14 320	63.4
2	"Аваль"	1 700	2 057	9.1
3	Ощадбанк	674	1 018	4.5
4	Промінвестбанк	551	768	3.4
5	"Фінанси та кредит"	453	638	2.8
6	"Надра"	310	556	2.5
7	Укресімбанк	334	389	1.7
8	Укрсоцбанк	233	347	1.5
9	ПУМБ	351	292	1.3
10	Правекс-банк	156	291	1.3
11	Укрсиббанк	124	268	1.2
12	МТ-банк	145	209	1.0
13	"БІГ Енергія"	165	174	0.8
14	Морський транспортний банк	98	126	0.6
15	Імексбанк	27	119	0.5

ку платіжних терміналів. Чим більше людей володіє картками, тим ширші потреби їх обслуговування. У нас же маємо парадокс: карток мало, тому що їх неохоче обслуговують, а обслуговують неохоче, бо карток дуже мало. Досвід багатьох країн свідчить, що змінити ситуацію можна, лише провадячи централізовану політику розвитку інфраструктури приймання карток — або на рівні держави чи окремих її регіонів, або на рівні платіжних систем.

На рівні держави поки що зроблено лиш перший крок: ухвалено Закон “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”, який дозволив займатися еквайрингом не тільки банкам, а й іншим юридичним особам. Але, на жаль, за час, що минув після його прийняття, реально функціонуючі еквайрингові компанії так і не з’явилися, не залучено й додаткових інвестицій небанківських установ для розвитку інфраструктури приймання карток. Певну організаційну підтримку стосовно впровадження НСМЕП і розв’язання питань, пов’язаних із розрахунками за комунальні послуги, надавали хіба що владні органи Одеської та Харківської областей.

Але для побудови повноцінної інфраструктури приймання карток лише правових і організаційних рішень замало. Ринок почне реально зростати, коли з’являться економічні стимули.

Централізована політика платіжних систем (насамперед міжнародних) із питань розвитку термінальної інфраструктури обмежується в основному допомогою, пов’язаною з міграцією міжнародних платіжних систем на мікропроцесорну платформу, а не зі стимулюванням розвитку термінальної інфраструктури як такої. Для тих, хто починає працювати з картками EMV, платіжні системи MasterCard і VISA вже сьогодні створюють досить пільгові умови, знижуючи вартість модернізації обладнання та полегшуючи сертифікацію. Таким чином платіжні системи стимулюють до підвищення безпеки операцій, розміщення додаткових платіжних функцій на картках і здійснення дрібних покупок в офлайн-режимі.

Процеси, що відбуваються у світовій картковій індустрії, спонукають також і банки вкладати гроші в термінальну інфраструктуру. Природно, вони прагнуть привести свої платіжні термінали у відповідність із вимогами специфікацій EMV, на чому рішуче наполягають основні гравці карткового ринку в Україні. Однак вартість EMV-проектів усе ще дуже висока, і цей шлях

обирають лише великі банки. Втім, вкладення в зазначені проекти — це, безперечно, інвестиції в майбутнє.

У більшості розвинутих країн термінали купують торговці, які самі зацікавлені в обслуговуванні клієнтів із картками. В Україні ж вірогідніший адміністративний варіант розвитку термінальної мережі — шляхом висування відомствами, відповідальними за організацію торгівлі, обов’язкових вимог щодо установки торговельних терміналів залежно від обсягів торгівлі або видів діяльності (за аналогією з вимогами щодо встановлення контрольно-касових апаратів). Якщо такі вимоги вводитимуться, бажано поєднувати їх з економічними стимулами, а ще краще зі стимулів розпочинати. Адже з економічною зацікавленістю торговців у встановленні терміналів потреба в адміністративних заходах відпаде.

Ведучи мову про інфраструктуру приймання карток, необхідно згадати також про імпринтери, що встановлюються банками на підприємствах торгівлі та сервісу. Зазначимо, лівову частку — 87.5% — імпринтерів встановлено трьома банками. На 01.01.2003 р. Приватбанк встановив 21 628 імпринтерів (його частка на ринку — 74.4%), “Аваль” — 2 468 (8.5%) і Промінвестбанк — 1 330 (4.5%). Інші банки до кінця 2002 року встановили менш як по 1 000 імпринтерів, і їх частка в загальному обсязі незначна.

Слід сказати, що останнім часом банки не дуже охоче розвивають цей сегмент інфраструктури приймання платіжних карток, отож темпи приросту кількості імпринтерів істотно знизилися. Крім Приватбанку, який до сих пор активно розширював власну мережу цих пристроїв і довів їх загальне число до 21 628 (приріст 33.8%), за

результатами 2002 року можна відзначити лише Укресімбанк, котрий майже подвоїв кількість імпринтерів і довів їх до 400.

Втім, порівнюючи ситуацію в Україні та в інших європейських країнах (зокрема східноєвропейських), маємо визнати, що за кількістю діючих карток і пунктів їх приймання на душу населення ми поки що істотно відстаємо.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Торік в Україні здійснено понад 74.8 млн. операцій з використанням платіжних карток на суму 20 571.44 млн. грн. Причому 73 млн. внутрішньодержавних операцій проведено за картками, емітованими українськими банками (на суму 18 832.35 млн. грн.) і 1.8 млн. — за картками, випущеними банками-нерезидентами (на суму 1 739.09 млн. грн.).

Протягом 2002 року переважно більшість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, виконували фізичні особи — 92% від загальної суми операцій, тоді як юридичні особи — лише 8%.

За межами України держателі вітчизняних карток здійснили понад 1 млн. операцій на суму 1 215.52 грн. (див. таблицю 6).

Держателі карток на території України використовували їх в основному для зняття готівки. У 2002 році здійснено 69.4 млн. таких операцій, або 92.8% від загальної кількості внутрішньодержавних операцій, що становило 95.5% (19 653.75 млн. грн.) від загального обороту за картками. Відповідно на безготівкові операції припадало 7.2% (917.69 млн.), а їх ча-

Таблиця 6. Кількість і суми операцій із використанням платіжних карток у 2002 році

№ п/п	Використання платіжних карток	Оплата товарів (послуг)		Зняття готівки		Усього	
		Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.
1	Емітованих українськими банками в Україні	5.1	635.43	67.9	18 196.92	73.0	18 832.35
2	Емітованих банками-нерезидентами в Україні	0.3	282.26	1.5	1 456.83	1.8	1 739.09
3	Емітованих українськими банками за кордоном	0.6	527.16	0.4	688.36	1.0	1 215.52
4	Усього в Україні (1+2)	5.4	917.69	69.4	19 653.75	74.8	20 571.44
5	Усього за картками, емітованими українськими банками (1+3)	5.7	1 162.59	68.3	18 885.28	74.0	20 047.87

стка в сумарному обороті становила 4.5% (917.69 млн. грн.).

Цікаво, що держателі карток українських банків за кордоном здійснюють набагато більше безготівкових платежів, ніж знімають готівку (у відношенні 60% до 40% за кількістю операцій), хоча за сумою операцій безготівкові платежі становлять дещо менший відсоток — відповідно 43.4% до 56.6%. Однак частка обороту за українськими картками в інших країнах торік була незначною — всього 6.1% (1 215.52 млн. грн.) від загальної суми операцій, здійснених за картками, емітованими вітчизняними банками (20 047.87 млн. грн.), тому не мала істотного впливу на загальну структуру карткових операцій. Значну кількість безготівкових операцій за українськими картками за рубежом можна пояснити розвиненішою, ніж у нас, інфраструктурою іноземних країн.

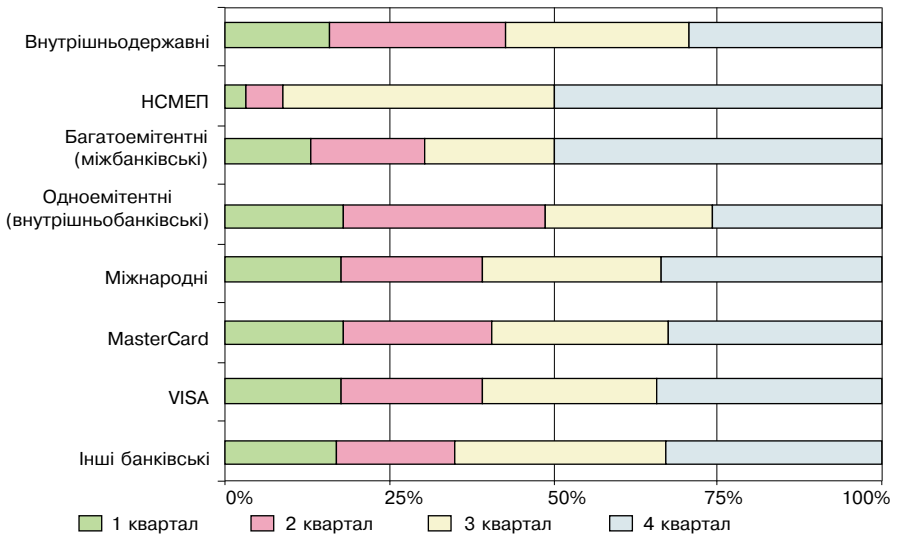
Для порівняння: в країнах Східної Європи відношення операцій зняття готівки в банкоматах і оплати картками за товари та послуги через торговельні термінали нині становить приблизно 90 : 10. Щоб збільшити частку безготівкових операцій платіжні системи і банки організують різноманітні рекламні акції та кампанії, стимулюючи клієнтів використовувати картки для безготівкових розрахунків за товари й послуги, але не знімати за картками готівку. Відтак і справді збільшується частка безготівкових платежів у загальному обсязі операцій. В Україні, на жаль, подібні акції проводяться рідко, і банки більше дбають про нарощування темпів емісії карток.

Загальний обсяг операцій за картками, емітованими українськими банками, в 2002 році становив 20 047.87 млн. грн. Отже, середньомісячний оборот за картками всіх діючих в Україні платіжних систем сягнув 1 670.66 млн. грн. Протягом року сума операцій за вітчизняними картками збільшувалася в середньому на 1 млрд. грн. щокварталу. Так, якщо у першому кварталі оборот за ними дорівнював 3 480.35 млн. грн., то в четвертому — 6 587.93 млн. грн.

Найвищі темпи приросту в 2002 році спостерігалися за операціями, які виконувалися з використанням карток НСМЕП — загальна сума операцій з ними збільшилася порівняно з 2001 роком більш як у 18 разів і становила 533.81 млн. грн., причому основний приріст обсягу операцій зафіксовано у другому півріччі, коли середньомісячний оборот по системі сягнув 80 млн. грн. (див. графік 2).

Обороти одноемітентних (локаль-

Графік 2. Динаміка оборотів у 2002 р. за картками, емітованими українськими банками, в розрізі платіжних систем

них) банківських платіжних систем у минулому році характеризувало невелике стійке зростання обсягів операцій (середньомісячний оборот становив 262.66 млн. грн.). При цьому значне збільшення було зафіксоване лише в другому кварталі, що можна пояснити

однак зауважити, що карток системи VISA на кінець 2002 року було випущено на 710 тис. штук більше. Динаміка ж приросту обсягів операцій цих платіжних систем була приблизно однаковою (див. таблицю 7).

Для повноти картини розвитку ук-

Таблиця 7. Обороти за картками, емітованими українськими банками

Таблиця 7. Обороти за картками, емітованими українськими банками						
Млн. грн.						
№ п/п	Платіжні системи	1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал	Усього за 2002 р.
1	Усього	3 480.35	4 546.04	5 433.55	6 587.93	20 047.87
У тому числі						
2	Внутрішньодержавні	587.61	1 006.53	1 033.36	1 090.72	3 718.21
2.1	НСМЕП	16.88	30.20	221.04	265.69	533.81
2.2	Багатоемітентні (міжбанківські)	4.24	5.66	6.33	16.19	32.43
2.3	Одноемітентні (внутрішньобанківські)	566.49	970.67	805.99	808.84	3 151.97
3	Міжнародні	2 892.74	3 539.51	4 400.19	5 497.21	16 329.66
3.1	MasterCard	940.17	1 186.41	1 412.75	1 711.20	5 250.54
3.2	VISA	1 830.18	2 223.12	2 757.05	3 550.57	10 360.91
3.3	Інші банківські	122.39	129.98	230.39	235.44	718.21

сезонним характером виплат, пов'язаним з періодом відпусток, характерним для зарплатних проектів, що становлять лівову частку цих внутрішньодержавних платіжних систем.

Середньомісячний оборот за міжнародними платіжними системами досяг у 2002 році 1 360.80 млн. грн., а в цілому за рік за картками цих систем, емітованими українськими банками, становив 16 329.66 млн. грн. Якщо порівняти показники платіжних систем MasterCard і VISA, які домінують на українському ринку за кількістю випущених карток, то простежується значна перевага останньої. Зокрема річний обсяг операцій за картками VISA становив 10 360.91 млн. грн., а за картками MasterCard — 5 250.54 млн. грн. Слід

раїнського ринку платіжних карток порівняємо показники їх використання у торговельно-сервісній мережі та для зняття готівки в розрізі платіжних систем найбільших емітентів, а саме: VISA, MasterCard, НСМЕП і групи одноемітентних внутрішньодержавних систем, а також подамо сукупні показники за всіма діючими в Україні платіжними системами. З цією метою скористаємося показником активності картки (кількість операцій з нею за один день). Для проведення аналізу взято середню кількість карток у 2002 році.

Отже, показник активності карток у 2002 році за всіма функціонуючими в Україні платіжними системами становив 0.0424, що відповідає 15.46 опе-

рації з однією картою за рік. Найчастіше використовувалися картки VISA — показник їх активності — 0.0457. Друге місце за цим показником посідають внутрішньодержавні емітентні системи — 0.0415. Слід зазначити, що понад 70% карток цієї групи — це внутрішньобанківські картки Промінвестбанку і Ощадбанку, решта належить цілій низці банків, що випустили від 30 до 60 тис. локальних карток. Показник активності карток платіжних систем MasterCard і НСМЕП дорівнював відповідно — 0.0385 і 0.0224.

Майже дві третини карток НСМЕП емітовано в другому півріччі 2002 року. Інфраструктура їх приймання шойно починає створюватися банками, отож найнижчий показник активності карток — об'єктивне відображення процесу становлення цієї системи. Разом із тим середньорічний оборот за однією картою НСМЕП становив 7 159.02 грн., а середня сума однієї операції — 873.66 грн., що є найвищим показником серед порівнюваних нами платіжних систем. Наведені вище дані свідчать насамперед про те, що для більшості держателів картки НСМЕП вона є першою платіжною картою, і держателі ще звикають до неї. На цій стадії реалізації зарплатних проектів клієнт, побачивши гроші на рахунок, поспішає зняти відразу всю суму. Але покориштувавшись картою та оцінивши її переваги, він нізачо не захоче знову отримувати зарплату через касу підприємства двічі на місяць. Невдовзі держатель картки починає залишати частину грошей на рахунок. Втім, ця ситуація тією чи іншою мірою характерна для всіх діючих в Україні платіжних систем і лише підтверджує наявність взаємозв'язку між показником активності картки та середньої суми однієї операції. Стосовно НСМЕП необхідно також зазначити, що за відносно невеликої емісії карток показники одного або двох банків фактично можуть стати показниками всієї платіжної системи. Враховуючи те, що НСМЕП задекларована як система масових платежів для розрахунків в основному невеликими сумами, згодом за достатнього розвитку торговельно-сервісної мережі саме вона матиме найнижчий показник середньої суми операції, зокрема при безготівкових платежах.

Загалом же за всіма платіжними системами середній оборот за однією картою в 2002 році становив 4 186.92 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 270.80 грн. Серед міжнародних систем за цими показниками, як і за показником активності, певну перевагу має платіжна система VISA.

Середній оборот за однією картою VISA торік становив 5 186.92 грн., за картою MasterCard — 3 542.98 грн. Причому середня сума однієї операції за картою VISA дорівнювала 309.31 грн., а за картою MasterCard — 251.53 грн. Якщо враховувати той факт, що термінальна мережа платіжної системи MasterCard в Україні розвинена дещо краще, ніж платіжна система VISA, такі показники без порівняння в розрізі відповідних продуктів цих платіжних систем пояснити досить складно. Вірогідно, це пов'язано насамперед із переважанням в емісійному портфелі банків дебетових карток Maestro, які вони нерідко видають як доповнення до депозитних рахунків, що відкриваються, а також використовують у зарплатних проектах.

Найменший середній оборот за картою в 2002 році зафіксовано по групі внутрішньодержавних емітентних платіжних систем (2 748.91 грн.). Оскільки ці картки використовуються тільки на території України (в основному для реалізації зарплатних проектів) і їх дія здебільшого обмежена рамками одного підприємства, міста чи регіону, це може свідчити про невисокий рівень добробуту держателів. Хоча, враховуючи доволі високу порівняно з іншими платіжними системами активність карток цих платіжних систем і найнижчу суму однієї операції (181.09), можна говорити про досить високий показник частоти їх використання.

Тепер проаналізуємо, як використовуються картки різних платіжних систем при здійсненні безготівкових розрахунків та отриманні готівки. Загалом за всіма платіжними системами середньорічний оборот у торговельно-сервісній мережі за однією картою, емітованою українськими банками, становив 242 грн., а середня сума однієї операції з безготівкових платежів — 204.66 грн.

Найактивніше для безготівкових розрахунків використовувалися картки платіжної системи VISA (майже 2 операції на рік). Картки емітентних внутрішньодержавних платіжних систем і MasterCard використовувалися в торговельно-сервісній мережі практично з однаковою активністю (0.0017 і 0.0016), а найменший показник активності мала НСМЕП.

Якщо порівнювати показники активності карток відповідних платіжних систем із середніми сумами однієї операції, простежується такий взаємозв'язок: чим активніше використовується картка в торговельно-сервісній мережі для проведення безготівко-

вих розрахунків, тим менша середня сума однієї операції. Наприклад, порівнюючи показники схожих міжнародних платіжних систем VISA і MasterCard, виявляємо, що картки платіжної системи VISA, емітовані українськими банками, використовуються для проведення безготівкових розрахунків утричі частіше, ніж картки платіжної системи MasterCard, але середня сума однієї операції за картками MasterCard майже в 2 рази більша, ніж за картками VISA.

Найнижчу вартість купівель товарів або послуг, що здійснювалися в 2002 році, було зафіксовано у групі емітентних платіжних систем (29.33 грн.). Картки цих систем використовувалися для безготівкових розрахунків досить активно, хоча на невеликій сумі. Проте дуже малий середній оборот за однією картою на рік (18.89 грн.) не дає поки що підстав стверджувати, що загалом картками цієї групи платіжних систем здійснювалися масові платежі. Можна швидше говорити про те, що в рамках деяких локальних проектів певними банками досягнуто непоганих результатів, позаяк держателі використовували платіжні картки для розрахунків, пов'язаних із повсякденними потребами. Але, як уже мовилося вище, ці системи мають замкнутий, локальний характер і без поліпшення добробуту держателів цих карток поки що важко розраховувати на збільшення оборотів за ними.

Якщо порівняти показники активності проведення безготівкових платежів та вилучення готівки за платіжними картками, зауважимо, що для отримання готівки картки використовуються майже в 12 разів частіше, ніж для розрахунків за товари та послуги. Загалом за однією картою в Україні за рік отримано в середньому 3 944.12 грн. готівки (відповідно середня сума однієї операції становила — 276.29 грн.). Серед платіжних систем найбільші обороти за однією картою і найбільша середня сума операції були у НСМЕП. Але, очевидно, це тимчасове явище, і з подальшим розвитком торговельно-сервісної мережі та збільшенням кількості емітованих карток середня сума готівки, знятої за однією картою, певно, знизиться. В інших платіжних системах показники активності використання карток для зняття готівки були близькими до середніх (практично однаковими). Причому дещо вищий середньорічний оборот за однією картою і дещо вища середня сума однієї операції зняття готівкових коштів мала VISA, а найнижчі показники — внутрішньо-

Таблиця 8. Показники використання платіжних карток в Україні у 2002 р.

№ п/п	Платіжні системи	Показник активності картки	Кількість операцій за однією картою за рік	Середньорічний оборот за однією картою, грн.	Середня сума однієї операції, грн.
1	НСМЕП	0.0224	8.2	7 159.02	873.66
1.1	Безготівкові платежі	0.0007	0.26	111.66	434.28
1.2	Отримання готівки	0.0217	7.94	7 047.36	887.90
2	Внутрішньодержавні одноемітентні	0.0415	15.18	2 748.91	181.09
2.1	Безготівкові платежі	0.0017	0.64	18.89	29.33
2.2	Отримання готівки	0.0398	14.54	2 730.02	187.82
3	MasterCard	0.0385	14.08	3 542.98	251.53
3.1	Безготівкові платежі	0.0016	0.61	181.31	295.50
3.2	Отримання готівки	0.0369	13.47	3 361.67	249.52
4	VISA	0.0457	16.69	5 162.48	309.31
4.1	Безготівкові платежі	0.0055	1.99	304.63	153.35
4.2	Отримання готівки	0.0402	14.70	4 857.85	330.38
5	Усього за платіжними системами	0.0424	15.46	4 186.92	270.80
У тому числі:					
5.1	Безготівкові платежі	0.0033	1.19	242.80	204.66
5.2	Отримання готівки	0.0391	14.27	3 944.12	276.29

державні одноемітентні платіжні системи (див. таблицю 8).

Безперечно, кількість емітованих карток не може слугувати індикатором ефективності роботи банку на картковому ринку. Щодо цього важливішим показником, що впливає на рентабельність карткових проєктів, є, скажімо, залишки на карткових рахунках. За минулий рік залишки банків на зазначених рахунках зросли з 1.017 до 1.925 млрд. грн., або на 89.3%. Залишки фізичних осіб на карткових рахунках (рахунок 2625) збільшилися з 972 до 1.843 млрд. грн. (на 89.6%), юридичних осіб (рахунок 2605) із 45 до 82 млн. грн. (на 82.2%).

На 01.01.2003 р. залишки на карткових рахунках населення у національній валюті становили 54.8% від загальної суми, в іноземній — 45.2%, у суб'єктів господарювання — відповідно 67.8 і 32.2%. Цікаво, що роком раніше пропорція стосовно фізичних осіб була зовсім іншою: 42.1% у національній валюті та 57.9% в іноземній. Що це: впевненість населення у стабільності гривні чи наслідок реалізації зарплатних проєктів? Відповідь на запитання дадуть час і детальний аналіз структури вкладів та карткових продуктів банків.

Слід зазначити, що, на протривагу громадянам України, фізичні особи-нерезиденти за станом на 01.01.2003 р. мали на карткових рахунках більше залишків у іноземній валюті, ніж у гривнях — відповідно 74.2 і 25.8%.

Наведені дані підтверджують думку про наявність взаємозв'язку між

зростанням обсягів емісії платіжних карток і збільшенням залишків на карткових рахунках банків. Так, у 2002 році кількість карток, емітованих українськими банками, збільшилася на 94.5%, а сума залишків на картрахунках — на 89.3%.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ У 2003 РОЦІ

С тосовно прогнозу на 2003 рік необхідно зазначити, що сценарій розвитку значною мірою визначатиметься не тільки планами емітентів і еквайрів, а й політичними чинниками — такими, наприклад, як рекомендація FATF своїм 29 членам перевіряти всі фінансові операції з партнерами з України. Загалом дії FATF можуть призвести до закриття рахунків, відмови від проведення деяких операцій, блокування коштів на рахунках, певних затримок у виконанні операцій. Якщо зазначені політичні аспекти будуть найближчим часом мінімізовані або усунуті, то, зважаючи на вельми амбіційні плани ряду його учасників, картковий ринок розвиватиметься так же активно, як і протягом двох останніх років.

Загалом можна прогнозувати, що картковий бізнес розвиватиметься динамічніше, ніж усі інші сфери банківських послуг, оскільки зараз дедалі більше банків зосереджує увагу на клієнтах — фізичних особах. В Україні майже не залишилося банків, які пра-

цюють виключно з юридичними особами та фізичними особами — підприємцями. Відтак усе популярнішим серед населення засобом безготівкових розрахунків у сфері торгівлі й послуг, отримання готівки стають платіжні картки.

Є підстави стверджувати, що у 2003 році розширюватиметься спектр послуг, пов'язаних із застосуванням платіжних карток, розроблятимуться нові спільні програми банків із небанківськими установами, бонусні програми та програми лояльності, широкого розповсюдження набудуть наперед оплачені картки. У нинішньому році можна також очікувати розвитку інтернет-розрахунків з використанням платіжних карток, зокрема смарт-карток НСМЕП, однак ці процеси навряд чи будуть такими масштабними, як хотілося б, оскільки у нас іще не з'явився споживач, який би активно використовував картки і для серйозних ділових операцій, і для повсякденних розрахунків.

У 2003 році, можливо, буде відкрито більше програм з кредитування — нині переглядаються основні його принципи. Тенденції розвитку карткового ринку ведуть до стирання межі між дебетовими та кредитними картковими продуктами. Вже зараз можна говорити про переважання дебетно-кредитних схем функціонування карткових рахунків. Відповідно до цих тенденцій вдосконалюватиметься законодавча база стосовно кредитування фізичних осіб, вивчатимуться можливості щодо створення в Україні кредитних бюро.

У поточному році деякі українські банки, вірогідно, почнуть реалізовувати пілотні EMV-проєкти міжнародних платіжних систем, а також збільшать кількість багатофункціонального (багатосистемного) термінального обладнання. На інвестиції з боку держави чи хоча б прийняття законодавчих актів, які б стимулювали розвиток інфраструктури безготівкових платежів поки що розраховувати не доводиться, та все ж є надія, що згодом учасники платіжних систем такі економічні стимули матимуть.

У 2003 році основний приріст карток, очевидно, забезпечуватимуть платіжні системи-лідери, а також багатоемітентні внутрішньодержавні системи, впроваджені останнім часом. Хочеться сподіватися, що дедалі більше карткових платежів переходитиме у безготівкову форму. В цьому зацікавлені всі — держава, держателі платіжних карток, банки, торговельні підприємства.

□

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2003 року

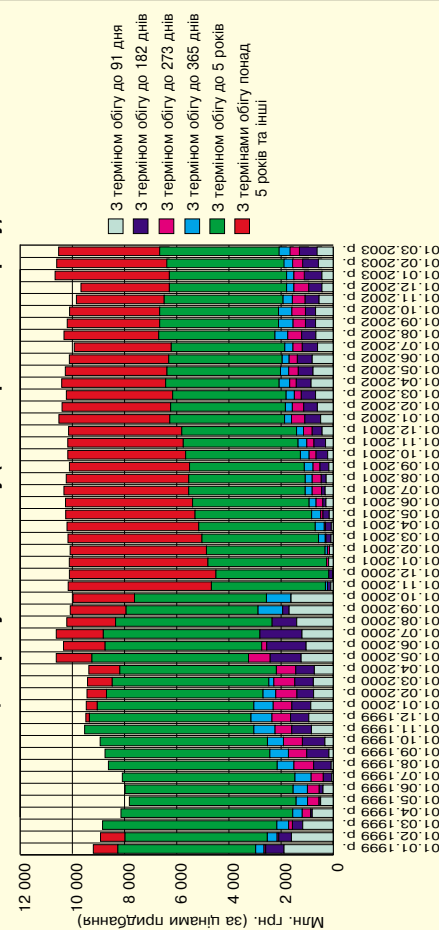
Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішніх державних позик, проведених у лютому 2003 року

Номер аукціону	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Термін погашення облігації	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Результати аукціону					
13	05.02.2003 р.	10 000	1 000	—	07.05.2003 р.	10 000	9 809.10	7.70	7.70	
14	05.02.2003 р.	5 000	1 000	—	06.08.2003 р.	5 000	4 806.80	7.95	7.95	
15	05.02.2003 р.	—	1 000	—	04.08.2004 р.	—	—	—	—	
16	12.02.2003 р.	15 000	1 000	—	14.05.2003 р.	15 000	14 717.52	7.60	7.59	
17	12.02.2003 р.	10 000	1 000	—	13.08.2003 р.	10 000	9 614.50	7.93	7.93	
18	12.02.2003 р.	—	1 000	—	11.08.2004 р.	—	—	—	—	
19	19.02.2003 р.	—	1 000	—	21.05.2003 р.	35 000	34 356.00	7.45	7.42	
20	19.02.2003 р.	—	1 000	—	20.08.2003 р.	20 000	19 242.45	7.90	7.79	
21	19.02.2003 р.	—	1 000	—	18.08.2004 р.	—	—	—	—	
22	26.02.2003 р.	30 000	1 000	—	28.05.2003 р.	30 000	29 454.90	7.32	7.32	
23	26.02.2003 р.	50 000	1 000	—	20.08.2003 р.	4 000	3 852.08	7.90	7.90	
24	26.02.2003 р.	—	1 000	—	11.02.2004 р.	—	—	—	—	
25	26.02.2003 р.	—	1 000	—	18.08.2004 р.	—	—	—	—	
Разом		X	X	X		129 000	125 853.35	X	X	

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень – лютий 2003 року*

Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	95 000	92 814.00
Лютий	129 000	125 853.35
Березень		
I квартал	224 000	218 667.35
Квітень		
Травень		
Червень		
II квартал	0	0.00
I півріччя	224 000	218 667.35
Липень		
Серпень		
Вересень		
III квартал	0	0.00
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	224 000	218 667.35

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 березня 2003 року)

*За станом на 01.03.2003 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Світовий госвід/

Правове регулювання створення та діяльності філій іноземних банків: досвід країн Центральної та Східної Європи

Автори аналізують досвід законодавчого регулювання створення та діяльності філій іноземних банків у країнах Центральної та Східної Європи. Розглядаються зобов'язання України щодо доступу філій іноземних банків на внутрішній ринок у світлі вимог Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС) та Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством (УПС).

ПРИНЦИПИ ГАТС ЩОДО ДОСТУПУ НА ФІНАНСОВІ РИНКИ

Глобалізація фінансових ринків (рух від конгломерату національних ринків до всесвітнього ринку) набуває сьогодні все більших масштабів. Цей процес має як позитивні, так і негативні сторони.

Якщо розглядати власне банківську систему, з точки зору споживача банківських послуг є очевидні й цілком переконливі аргументи на користь широкого залучення до неї іноземного капіталу, застосування сучасних банківських технологій, розширення спектра банківських послуг.

Але є й аргументи проти такої лібералізації — з боку національних постачальників банківських послуг, які сплачують свою частку податків до державного бюджету, надають робочі місця і становлять доволі вагомий чинник економічного розвитку. Існує також проблема ефективного нагляду за іноземними постачальниками банківських послуг.

Але так чи інакше об'єктивні процеси глобалізації виявляються у тенденції до лібералізації доступу на фінансові ринки, яка закріплюється міжнародно-правовими документами.

Дія Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС) поширюється на надання послуг ("поставку послуг") країнами — членами Світової організації торгівлі (СОТ) (стаття II (2) ГАТС), а саме:

- ♦ поставку послуги з однієї країни

до іншої ("транскордонна поставка");

- ♦ поставку послуги на території однієї країни споживачеві з іншої країни ("споживання за кордоном");

- ♦ поставку послуги постачальником послуг однієї країни шляхом комерційної присутності на території будь-якої іншої країни ("комерційна присутність");

- ♦ поставку послуги постачальником послуг з однієї країни шляхом присутності фізичних осіб на території будь-якої іншої країни ("присутність фізичних осіб").

У статті XXVIII (d) ГАТС термін "комерційна присутність" тлумачиться як будь-якого типу підприємницька або професійна діяльність, у тому числі шляхом: 1) заснування, придбання чи використання юридичної особи; 2) створення чи використання філії або представництва на території країни-члена з метою надання послуг.

Однією з найпоширеніших форм банківської діяльності на ринках інших країн є надання послуг через власні зарубіжні філії.

Згідно зі статтею XVI ГАТС кожна країна-член повинна надати постачальникам послуг будь-якої іншої країни-члена режим, не менш сприятливий, ніж той, який надається згідно з правилами, обмеженнями та умовами, узгодженими та обумовленими в його Розкладі (конкретні зобов'язання країни-члена із зазначенням часових рамок їх виконання і дати набуття ними чинності). Серед інших заходів, до яких країна-член не повинна вдаватися, — ті, які потребують конкретних типів

Сергій Юргелевич

Експерт Українсько-європейського консультативного центру з питань законодавства (UEPLAC)

Олександр Савельєв

Економіст, слухач магістерської програми університету Дьюка (США)

юридичних осіб або спільних підприємств, через які постачальник може надавати послугу. Це означає необхідність скасування всіх обмежень щодо організаційних форм надання послуг іноземними банками на території країни-члена.

Крім того, згідно зі статтею XVII ГАТС у секторах, які входять до національного Розкладу, і за виконання умов та кваліфікаційних вимог, обумовлених у ньому, кожна країна-член повинна надати постачальникам послуг будь-якої іншої країни-члена щодо всіх заходів, які стосуються поставки послуг, режим, не менш сприятливий, ніж той, який вона надає таким же своїм постачальникам послуг.

Приєднання до СОТ є одним зі стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики України. Складовою цього процесу є гармонізація

Об'єктивні процеси глобалізації знаходять свій вираз у тенденції до лібералізації доступу на фінансові ринки

вітчизняного законодавства з вимогами угод СОТ. Тому питання законодавчого врегулювання доступу філій іноземних банків на ринок нашої країни та режиму діяльності на ньому набувають актуального значення. З огляду на це варто врахувати зарубіжний досвід регулювання створення та функціонування філій іноземних банків на внутрішньому ринку, особливо досвід країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ), котрі, як і Україна, трансформують свої економіки, але значно випередили її у справі залучення іноземних інвестицій. За даними щодо деяких країн ЦСЕ, у 1999—2001 роках у Польщі діяло 14 філій іноземних банків, у Чехії — 10, Болгарії — 8, Литві — 4, Словаччині — 2, Латвії та Естонії — по 1.

ПРАВОВЕ ПОЛЕ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛІЙ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ У КРАЇНАХ ЦСЕ

Щонайперше слід наголосити: у більшості країн ЦСЕ банківське законодавство передбачає для філій іноземних банків національний режим правового регулювання, тобто такий же, як і для місцевих банків (за винятком положень, які не можуть бути застосовані до філій унаслідок особливостей їх правового статусу). Тому спробуємо проаналізувати правові норми, що є або додатковими стосовно вимог, які мають виконувати філії іноземних банків поряд із місцевими банками, або є спеціальними, тобто призначеними для регулювання саме цих філій¹.

Обсяг операцій. Філії іноземних банків є повноправною складовою банківських систем країн ЦСЕ — вони можуть здійснювати банківські операції в тому ж обсязі, що й місцеві банки, за незначними винятками (скажімо, у Болгарії філія не має права здійснювати операції, які іноземному банку заборонено здійснювати у його країні; у Чехії філіям іноземних банків не дозволяється випускати іпотечні облігації (mortgage bonds). Законодавством Словаччини передба-

Щодо філій іноземних банків у більшості країн Центральної та Східної Європи банківським законодавством передбачається національний режим правового регулювання, як і до місцевих банків (за винятком положень, які не можуть бути застосовані до філій унаслідок особливостей їх правового статусу)

чена для філій іноземних банків можливість здійснення додаткових операцій за умови, що це необхідно для належного функціонування самої установи, та лише за дозволом Національного банку країни).

Легалізація (ліцензування). Майже в усіх досліджуваних країнах (крім Румунії) законодавством встановлюються спеціальні або додаткові стосовно місцевих банків вимоги щодо створення філій іноземних банків. Насамперед це стосується переліку документів, які необхідно додати до заявки на одержання дозволу на створення філії (Б, Е, Сл), заявки на одержання ліцензії на здійснення банківської діяльності (Р, С, Ч), заявки про легалізацію (П). Найхарактернішими є:

1. Документи, що підтверджують існування іноземного банку в країні розташування та його фінансовий стан:

а) документ, що підтверджує реєстрацію (Б, Е, П, Р, Сл);

б) копію дозволу (ліцензії) на право здійснення банківських операцій (Б, Е);

в) статут або інший відповідний документ (Б, Е, Сл);

г) звіти про фінансову діяльність за останні три роки, завірені зовнішнім аудитором (Б, Е — за п'ять років; Р, Сл);

г) відомості про розмір капіталу (Б, Е), систему гарантування вкладів (Е, Сл), опис діяльності (перелік здійснюваних операцій) (Б, П);

д) відомості про членів органів управління (Б, Сл).

2. Документ, що підтверджує рішення уповноваженого органу управління іноземного банку про створення філії (В, Е, Р);

3. Письмова згода (дозвіл) органу банківського нагляду країни розташування банку на відкриття ним філії за кордоном (Б, П, Р, Сл). Законодавством деяких країн (Росія, Словенія) передбачено, що такий документ необхідно подавати лиш у тому разі, якщо це передбачено законодавством країни розташування іноземного банку;

4. Відомості про розмір капіталу та інших фінансових ресурсів, які буде

надано філії (П, С, Ч);

5. Опис діяльності (перелік операцій), яку здійснюватиме філія (Е, П, С, Сл, Ч);

6. Відомості про професійну кваліфікацію та досвід осіб, які управлятимуть філією (Б, Е, П, С, Ч);

7. Документ про надання іноземним банком гарантій забезпечення зобов'язань, які виникатимуть з операцій його філії (П, Сл);

8. Інші документи на вимогу центрального банку країни розташування філії (Б, В, Сл).

Поряд із наданням додаткових документів у різних країнах ЦСЕ існують специфічні вимоги до порядку створення філій іноземних банків. Скажімо, у Словаччині, Чехії, Польщі рішення про надання ліцензії центрального банку (у Польщі — Комісія з банківського нагляду) приймає лише за погодженням із Міністерством фінансів.

Рада Банку Естонії, даючи дозвіл на створення філії іноземного банку, враховує умови діяльності естонських банків та їхніх філій у країні розташування іноземного банку.

Центральні банки Болгарії та Словенії можуть відмовити у наданні ліцензії (дозволу), якщо здійснення банківського нагляду у країні розташування іноземного банку не відповідає вимогам власних відповідних законів Болгарії та Словенії.

Філії іноземних банків підлягають реєстрації у Комерційному реєстрі — П, Рум; Реєстрі компаній — С; Реєстрі банків — Ч.

Банківський нагляд. Філії іноземних банків є об'єктами банківського нагляду з боку органу банківського нагляду країни розташування філії (Б, Л, П, Рум, С). Найхарактернішою особливістю здійснення нагляду за філіями є можливість органу банківського нагляду країни розташування іноземного банку визначати спеціальні умови проведення нагляду за філіями цього банку (П) чи брати участь у проведенні такого нагляду (Л, Рум, С). Але ці можливості надаються виключно на підставі двосторонніх угод між органом банківського нагляду країни розташування

Згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством фінансові установи ЄС мають право створювати в Україні свої філії на умовах найбільшого сприяння або національного режиму залежно від того, який є вигіднішим.

¹ Аналіз базується на положеннях перелічених нижче законів (зі змінами і доповненнями); при цьому застосовуються такі скорочення: Б — Болгарія. Закон про банки (1997); В — Вірменія. Закон про банки та банківську діяльність; Е — Естонія. Закон про кредитні установи (1999); Л — Латвія. Закон про кредитні установи (1997); П — Польща. Закон про банки (1997); Р — Росія. Закон про банки та банківську діяльність (1990); Рум — Румунія. Закон про банки та банківську діяльність (1998); С — Словаччина. Закон про банки та банківську діяльність (1992); Сл — Словенія. Закон про банківську діяльність (1999); Ч — Чехія. Закон про банки та банківську діяльність (1992).

філії та відповідним органом країни розташування іноземного банку. Крім цього, латвійським Законом про кредитні установи передбачено, що Банк Латвії має право забезпечувати орган банківського нагляду відповідної країни на умовах суворої конфіденційності та, знову ж таки, на взаємній основі інформацією, необхідною для здійснення нагляду за філіями банків цієї країни.

Припинення чинності ліцензії. Крім підстав, передбачених національними законодавствами для припинення чинності ліцензій місцевих банків, дія ліцензії, наданої філії іноземного банку, припиняється також у разі позбавлення цього банку ліцензії в країні його розташування (Б, Сл, Ч), припинення діяльності філії (Ч, Е) та порушення умов участі у системі гарантування вкладів (Сл).

Додаткові вимоги. Крім того, законодавством деяких країн встановлено певні додаткові вимоги до філій іноземних банків.

Банк Росії за погодженням із урядом Росії має право встановлювати для філій іноземних банків обмеження на здійснення банківських операцій, якщо у відповідних іноземних державах обмежується створення та діяльність філій російських банків.

У Латвії філія іноземного банку має надсилати до Банку Латвії у перекладі латвійською мовою річну фінансову звітність відповідного іноземного банку разом з аудиторським висновком не пізніше як через 7 місяців по закінченні звітного року.

У Законі про банківську діяльність Словенії велику увагу приділено гарантуванню вкладів у філіях іноземних банків. Зокрема, передбачено, що філія має бути учасником системи гарантування вкладів країни розташування головного офісу банку. При цьому рівень та обсяг гарантій філії іноземного банку може не перевищувати рівень, установлений цим законом. Якщо ж у країні розташування головного офісу іноземного банку системи гарантування депозитів немає або обсяг гарантій менший, ніж у Словенії, то філія повинна приєднатися до системи гарантування депозитів Словенії.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ

Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством (УПС), укладеною 16 червня 1994 року, передбачено лібералізацію доступу на фінансові ринки та умов ведення бізнесу. Лібералізація послуг від-

повідно до УПС пов'язана із чинними або майбутніми зобов'язаннями сторін за ГАТС. Згідно зі статтею 44 Угоди про партнерство та співробітництво режим, наданий однією стороною іншій відповідно до умов УПС, не може бути сприятливішим, ніж режим, який ця перша сторона надає відповідно до умов ГАТС. Дане зобов'язання набуває чинності за один місяць до набуття чинності відповідних зобов'язань, узятих згідно з ГАТС.

УПС має справу переважно з методом надання послуг, визначеним у пункті (с) статті II (2) ГАТС — “комерційна присутність”, — передбачаючи заснування компанії однієї сторони на території іншої (стаття 30 УПС).

Статтею 30.2.а Угоди про партнерство та співробітництво фінансовим установам ЄС надається право створювати в Україні свої дочірні компанії та філії на умовах найбільшого сприяння або національного режиму залежно від того, який є вигіднішим. Отже, Україна не може ставити перед фінансовими установами ЄС вимог щодо доступу до фінансових ринків, якщо такі вимоги не ставляться до її національних фінансових установ або фінансових установ з іншої країни.

Згідно зі статтею 30.2.б УПС з моменту заснування фінансовою установою ЄС дочірнього підприємства або філії в Україні вона має право на такий же режим, який надано Україною національним фінансовим установам або установам з інших країн залежно від того, який є вигіднішим. Інакше кажучи, умови щодо пруденційного контролю, операцій, діяльності на ринку, фінансових продуктів тощо, які поширюються на фінансову уста-

нову ЄС в Україні, повинні бути не менш сприятливими, ніж ті, що поширюються на українські фінансові установи або на філії фінансових установ з інших країн.

Вітчизняне законодавство, зокрема Закон “Про банки і банківську діяльність”, не надає іноземним банкам права створювати на території України свої філії. Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, де передбачено таке право, готується Національним банком до подання в порядку законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради. З огляду на зобов'язання України за УПС та намір вступити до СОТ прийняття цього закону дасть змогу узгодити вітчизняне банківське законодавство у частині регулювання доступу філій іноземних банків на ринок нашої країни з вимогами цих міжнародно-правових документів, а також перейняти кращий досвід зарубіжних країн, передусім держав Центральної та Східної Європи.

Література

1. Пятницький В., Оніщук О. *Міжнародна торгівля послугами на основі принципів СОТ.* — К.: UEPLAC, 2001.
2. *Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством: Банківські та страхові послуги.* — К.: UEPLAC, 1999.
3. Козлов А. *Глобалізація фінансових ринків і її вплив на банківську систему Росії.* — С-Пб.: Парк-медиа, 1998.
4. *Opening markets in financial services and the role of the GATS.* - World Trade Organisation, 1997.

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Офіційна інформація/

Загальний зовнішній довгостроковий борг України¹

За станом на 31.12.2002 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А + Б)	12.8 ²
А. Державний та гарантований державою	10.2
у тому числі за кредитами МВФ	1.9
Б. Приватний негарантований	2.6

¹ Довгостроковий борг — борг із первісним або подовженим терміном погашення понад один рік.
² У загальній сумі зовнішнього довгострокового боргу враховано прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання НБУ.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти				
			01.02.2003 р.	02.02.2003 р.	03.02.2003 р.	04.02.2003 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	313.5329	313.5329	313.5329	310.8758
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	879.6804	879.6804	879.6804	873.1373
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8924	10.8924	10.8924	10.8924
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272
5	208 DKK	100 датських крон	77.5611	77.5611	77.5611	76.9279
6	840 USD	100 доларів США	533.2900	533.2900	533.2900	533.2900
7	233 EEK	100 естонських крон	36.8647	36.8647	36.8647	36.5681
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.9046	6.9046	6.9046	6.9002
9	124 CAD	100 канадських доларів	348.2710	348.2710	348.2710	350.9580
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.4361	3.4361	3.4361	3.4406
11	428 LVL	100 латвійських латів	917.8830	917.8830	917.8830	914.7341
12	440 LTL	100 литовських літів	167.1336	167.1336	167.1336	165.5358
13	498 MDL	100 молдовських леїв	37.7334	37.7334	37.7334	37.7019
14	578 NOK	100 норвезьких крон	77.4029	77.4029	77.4029	76.5031
15	985 PLN	100 польських злотих	139.5106	139.5106	139.5106	139.0341
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6752	1.6752	1.6752	1.6743
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	307.3678	307.3678	307.3678	305.9879
18	703 SKK	100 словацьких крон	13.8187	13.8187	13.8187	13.6575
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0324	0.0324	0.0324	0.0325
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2556	10.2556	10.2556	10.2556
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	23.6415	23.6415	23.6415	23.4754
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5553	0.5553	0.5553	0.5552
23	203 CZK	100 чеських крон	18.2696	18.2696	18.2696	18.1295
24	752 SEK	100 шведських крон	62.1224	62.1224	62.1224	61.9671
25	756 CHF	100 швейцарських франків	392.9735	392.9735	392.9735	389.6533
26	392 JPY	1000 японських єн	44.6548	44.6548	44.6548	44.2614
27	978 EUR	100 євро	576.8065	576.8065	576.8065	572.1668
28	960 XDR	100 СПЗ	734.0961	734.0961	734.0961	730.4702
			15.02.2003 р.	16.02.2003 р.	17.02.2003 р.	18.02.2003 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	316.5733	316.5733	316.5733	314.4531
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	862.2438	862.2438	862.2438	852.6445
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8972	10.8972	10.8972	10.8950
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272
5	208 DKK	100 датських крон	77.4671	77.4671	77.4671	76.9165
6	840 USD	100 доларів США	533.4200	533.4200	533.4200	533.4200
7	233 EEK	100 естонських крон	36.7952	36.7952	36.7952	36.5327
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.8883	6.8883	6.8883	6.8098
9	124 CAD	100 канадських доларів	351.1988	351.1988	351.1988	350.3603
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.4526	3.4526	3.4526	3.4683
11	428 LVL	100 латвійських латів	916.5292	916.5292	916.5292	911.8291
12	440 LTL	100 литовських літів	167.4210	167.4210	167.4210	165.4939
13	498 MDL	100 молдовських леїв	37.5674	37.5674	37.5674	37.5730
14	578 NOK	100 норвезьких крон	76.4011	76.4011	76.4011	76.0629
15	985 PLN	100 польських злотих	138.3610	138.3610	138.3610	137.6883
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6859	1.6859	1.6859	1.6859
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	304.1472	304.1472	304.1472	303.8878
18	703 SKK	100 словацьких крон	13.7168	13.7168	13.7168	13.6105
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0321	0.0321	0.0321	0.0326
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2581	10.2581	10.2581	10.2581
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	23.4557	23.4557	23.4557	23.2789
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5547	0.5547	0.5547	0.5538
23	203 CZK	100 чеських крон	18.3426	18.3426	18.3426	18.1620
24	752 SEK	100 шведських крон	63.2201	63.2201	63.2201	62.7836
25	756 CHF	100 швейцарських франків	391.8597	391.8597	391.8597	388.1921
26	392 JPY	1000 японських єн	44.2725	44.2725	44.2725	44.3695
27	978 EUR	100 євро	575.7202	575.7202	575.7202	571.6129
28	960 XDR	100 СПЗ	731.0168	731.0168	731.0168	731.0168

щодо іноземних валют, України щоденно (за лютий 2003 року)

Офіційний курс

05.02.2003 р.	06.02.2003 р.	07.02.2003 р.	08.02.2003 р.	09.02.2003 р.	10.02.2003 р.	11.02.2003 р.	12.02.2003 р.	13.02.2003 р.	14.02.2003 р.
314.3337	315.7890	314.9245	314.7702	314.7702	314.7702	316.2185	314.0957	315.7151	315.0270
878.3261	880.6436	874.8327	868.1824	868.1824	868.1824	871.5850	864.4050	862.2952	863.7165
10.8928	10.8972	10.8976	10.8936	10.8936	10.8936	10.8962	10.8962	10.8946	10.8928
0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272
77.6185	78.2497	77.5819	77.4366	77.4366	77.4366	77.5623	76.8313	77.0016	77.2170
533.3100	533.3100	533.3300	533.3500	533.3500	533.3500	533.3700	533.3700	533.4000	533.4200
36.8865	37.1864	36.8572	36.7768	36.7768	36.7768	36.8429	36.4952	36.5825	36.6759
6.9277	7.0415	6.9590	6.9783	6.9783	6.9783	6.9054	6.8923	6.8913	6.8824
351.5980	352.1402	349.9331	350.1468	350.1468	350.1468	350.2651	348.9099	348.9554	349.6760
3.4407	3.4407	3.4408	3.4410	3.4410	3.4410	3.4522	3.4522	3.4524	3.4526
916.3402	919.5000	916.3746	916.4089	916.4089	916.4089	914.8714	911.7436	911.7949	911.8291
166.8888	168.5450	166.8272	166.5574	166.5574	166.5574	167.1954	165.5760	165.7706	166.6261
37.6554	37.6156	37.6135	37.6176	37.6176	37.6176	37.6249	37.5941	37.5819	37.5682
77.0867	76.9275	76.7436	77.0426	77.0426	77.0426	77.2484	76.4835	76.7127	76.5801
139.2799	139.7213	138.8276	138.2650	138.2650	138.2650	138.2844	137.9456	138.2688	137.9886
1.6752	1.6752	1.6753	1.6753	1.6753	1.6753	1.6761	1.6781	1.6821	1.6851
306.6185	306.8945	306.3750	305.6578	305.6578	305.6578	303.7070	303.5273	304.2370	303.8190
13.8226	13.9157	13.8109	13.7295	13.7295	13.7295	13.6746	13.5826	13.6041	13.6557
0.0325	0.0325	0.0326	0.0325	0.0325	0.0325	0.0324	0.0323	0.0323	0.0320
10.2560	10.2560	10.2563	10.2567	10.2567	10.2567	10.2571	10.2571	10.2577	10.2581
23.6430	23.7244	23.4962	23.3280	23.3280	23.3280	23.4069	23.3034	23.3677	23.4878
0.5553	0.5553	0.5553	0.5553	0.5553	0.5553	0.5547	0.5547	0.5547	0.5547
18.2567	18.3061	18.2255	18.1364	18.1364	18.1364	18.1421	17.9551	18.0037	18.2135
62.4437	62.9092	62.6912	62.8084	62.8084	62.8084	62.9371	62.4413	62.6674	63.0158
393.3402	396.7279	393.2154	392.3306	392.3306	392.3306	393.2776	389.2739	390.0719	390.6953
44.4131	44.6540	44.4908	44.4383	44.4383	44.4383	44.2652	43.9116	44.0437	44.0139
577.1481	581.8412	576.6897	575.4313	575.4313	575.4313	576.4663	571.0259	572.3915	573.8532
732.8244	736.5021	733.1148	731.0992	731.0992	731.0992	732.1573	727.8521	729.4529	730.0063
19.02.2003 р.	20.02.2003 р.	21.02.2003 р.	22.02.2003 р.	23.02.2003 р.	24.02.2003 р.	25.02.2003 р.	26.02.2003 р.	27.02.2003 р.	28.02.2003 р.
315.0707	316.2048	317.9552	319.7453	319.7453	319.7453	321.1063	323.0868	323.0381	324.2892
851.3903	849.8563	851.3534	851.4454	851.4454	851.4454	841.0152	840.2617	840.8367	843.7585
10.8934	10.8912	10.8920	10.8908	10.8908	10.8908	10.8885	10.8912	10.8867	10.8890
0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0271	0.0270	0.0270
76.9013	76.9270	77.2692	77.7989	77.7989	77.7989	76.9787	77.3788	77.2239	77.7225
533.4500	533.4500	533.4900	533.4300	533.4300	533.4300	533.4300	533.4500	533.4500	533.4500
36.5280	36.5382	36.6978	36.9493	36.9493	36.9493	36.5505	36.7325	36.6609	36.8962
6.7295	6.7370	6.8057	6.8369	6.8369	6.8369	6.7929	6.8057	6.8215	6.8587
350.1000	352.2696	354.1792	354.3340	354.3340	354.3340	356.2292	357.8922	356.7059	358.1263
3.4685	3.4685	3.4687	3.4683	3.4683	3.4683	3.4683	3.4957	3.4957	3.4957
911.8803	911.8803	913.5103	914.9743	914.9743	914.9743	911.8462	911.8803	913.4418	915.0086
165.8944	165.5392	166.2740	167.1618	167.1618	167.1618	166.0327	166.7240	165.9563	166.6510
37.5767	37.5812	37.5875	37.5811	37.5811	37.5811	37.5676	37.5558	37.5001	37.4785
75.9873	75.9682	76.1936	76.6041	76.6041	76.6041	75.7170	75.3312	75.3621	74.1792
137.9694	137.5167	137.0722	137.5783	137.5783	137.5783	136.8584	137.4612	137.2031	137.2399
1.6908	1.6891	1.6909	1.6907	1.6907	1.6907	1.6907	1.6888	1.6878	1.6894
304.9668	304.4349	305.4555	305.8896	305.8896	305.8896	306.7258	307.6597	307.3891	307.9917
13.5935	13.6038	13.6172	13.7121	13.7121	13.7121	13.5285	13.6385	13.6997	13.7961
0.0329	0.0326	0.0326	0.0328	0.0328	0.0328	0.0326	0.0330	0.0329	0.0330
10.2587	10.2587	10.2594	10.2583	10.2583	10.2583	10.2583	10.2587	10.2587	10.2587
23.2597	23.2181	23.3308	23.4574	23.4574	23.4574	23.3130	23.5009	23.4811	23.7289
0.5538	0.5538	0.5538	0.5538	0.5538	0.5538	0.5538	0.5528	0.5528	0.5528
18.1308	18.0986	18.1638	18.2203	18.2203	18.2203	18.0475	18.2006	18.1617	18.2401
62.6584	62.8150	63.0478	63.3222	63.3222	63.3222	62.6743	63.0335	63.0378	63.2983
388.7751	388.3293	390.4231	394.0104	394.0104	394.0104	389.2529	392.3401	392.5669	394.5999
44.8899	44.8180	44.9152	44.9209	44.9209	44.9209	45.2624	45.5347	45.4496	45.6544
571.5383	571.6984	574.1953	578.1314	578.1314	578.1314	571.8903	574.7390	573.6188	577.2996
729.1035	729.0845	730.9204	732.4005	732.4005	732.4005	730.0090	731.5802	730.3242	731.2783

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

**ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ,
ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ
(за лютий 2003 року)***

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	294.8960
2	986 BRL	100 бразильських реалів	148.3009
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	91.2808
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.5815
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.4575
6	981 GEL	100 грузинських ларі	244.0686
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.3733
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	115.1814
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	108.9459
10	356 INR	1000 індійських рупій	111.4504
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6682
12	368 IQD	100 іракських динарів	1714.7588
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	11.4200
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1786.5662
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5523
16	434 LYD	100 лівійських динарів	433.7454
17	470 MTL	100 мальтійських лір	1366.3411

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	49.2897
19	496 MNT	10000 монгольських тугриків	47.3615
20	554 NZD	100 новозеландських доларів	291.6205
21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.1694
22	604 PEN	100 перуанських нових сол	152.5429
23	408 KPW	100 північнокорейських вон	242.4045
24	642 ROL	10000 румунських леїв	1.6066
25	682 SAR	100 саудівських ріялів	142.2069
26	760 SYP	100 сирійських фунтів	10.3401
27	705 SIT	100 словенських толарів	2.4804
28	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.4266
29	972 TJS	100 таджицьких сомони	175.6844
30	952 XOF	1000 франків КФА ВСЕАО	8.7913
31	152 CLP	1000 чилійських песо	7.2547
32	191 HRK	100 хорватських кун	76.5122
33	156 CNY	100 юанів Женьміньбі (Китай)	64.4319
34	255	100 доларів США за розр. із Індією	426.6320

* Курс встановлено з 01.02.2003 року. На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Банківська безпека /

Ірина Івченко

Начальник управління захисту інформації департаменту інформатизації Національного банку України. Кандидат фізико-математичних наук

Побудова онлайнової підсистеми управління криптографічними ключами для внутрішньої інформаційної мережі НБУ

Управління захисту інформації Національного банку України постійно працює над технологічним удосконаленням систем захисту інформації, що сприяє підвищенню рівня конфіденційності та автентичності інформаційного обміну в банках України. Останнім часом фахівцями управління розроблені і впроваджуються нові механізми захисту автоматизованих систем, які відповідають специфікаціям світових стандартів. Стаття містить докладне роз'яснення теоретичних і технологічних засад побудови централізованих онлайнових механізмів управління криптографічними ключами.

Дмитро Лук'янов

Провідний інженер-програміст управління захисту інформації департаменту інформатизації Національного банку України. Аспірант факультету кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕРЕДУМОВИ ПОШУКУ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Керівний принцип побудови криптографічних систем передбачає врахування специфіки інформаційних процесів, які відбуваються в автоматизованих системах, що потребують захисту. Поширена класифікація цієї специфіки спирається на відмінність технологій інформаційного обміну (файлова та пакетна). Про-

те, шукаючи нові засоби захисту інформаційних процесів, слід зважати на ще одну важливу тенденцію сучасного розвитку інформаційних систем автоматизації банківської діяльності, а саме: їх диференціацію за ознакою *суб'єктів* інформаційного обміну. Тобто з розвитком інформатизації банківської діяльності більшої значущості набувають інформаційні процеси, що здійснюються суб'єктами одного банку, — процеси, пов'язані передусім із виконанням завдань "внутрішнього життя" банку. Це, на-

приклад, управління персоналом, нарахування заробітної плати працівникам, внутрішній документообіг, а також внутрішня платіжна система банку тощо. Відтак дедалі злободеннішим стає питання щодо відокремлення “внутрішньої” інформації, яка циркулює в загальнодоступному інформаційному середовищі, засобами її захисту. Така ж тенденція спостерігається у світовій криптографічній практиці, яка дає приклади розробок різних технологій захисту, що уможливають відокремлення деяких “приватних” зон, закритих для загального доступу, у відкритому інформаційному середовищі. Зокрема інтерес викликає застосовувана на прикладному рівні технологія SNC [1].

Розглядаючи таку практику відокремлення у площині відмінностей обміну банківською інформацією між різними суб'єктами, на нашу думку, можна говорити про внутрішню та зовнішню інформаційні системи (див. схему 1). Так, *систему, що забезпечує інформаційні процеси в межах банку, означимо як його “внутрішню інформаційну систему”*, на відміну від тієї інформаційної системи, що забезпечує зв'язок банку з іншими банками та установами, тобто “зовнішньої”. Складовими останньої є система електронних міжбанківських розрахунків (СЕП), система термінових переказів, система електронної пошти тощо. Поняття “внутрішня інформаційна система” дає змогу чіткіше окреслити специфіку предмета криптографічного захисту, який розглядається у статті на прикладному рівні.

Пропонована орієнтація на спе-

цифіку внутрішньої інформаційної системи банку як основу вибору засобів її захисту дає певні інноваційні переваги. Вони полягають, зокрема, у можливості об'єднання криптографічних систем, побудованих для захисту як офлайнного, так і онлайнного обміну, тобто створенні єдиної криптографічної системи, зорієнтованої на захист усіх інформаційних процесів, що відбуваються в межах одного банку. А це становить підґрунтя для подолання технологічної різноманітності систем захисту, застосовуваних у внутрішній інформаційній системі банку, та розв'язання проблеми налагодження їх взаємодії. Створюючи єдину систему захисту внутрішньої інформаційної системи Національного банку України, фахівці управління захисту інформації департаменту інформатизації НБУ розробили уніфіковані програмні модулі захисту інформаційного обміну на основі стандарту GSS-API.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАВДАННЯ ПОВУДОВИ ПІДСИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРИПТОГРАФІЧНИМИ КЛЮЧАМИ

Важлива роль підсистеми управління ключовою інформацією в системі захисту визначається її функціональним призначенням. Воно полягає у забезпеченні користувачів криптографічними ключами, за допомогою котрих здійснюються необхідні криптографічні перетворення інформації (шифрування, цифровий підпис тощо), які уможливають її захист.

Розробляючи підсистему управління ключовою інформацією для системи електронних платежів (СЕП), яка працює в режимі файлового обміну відповідно до підвищених вимог захисту банківської інформації, фахівці управління захисту інформації НБУ включили в неї такі додаткові елементи, як іменний генератор ключів і таблиця відкритих ключів. Іменний генератор ключів призначений для генерації криптографічних ключів, забезпечення конфіденційності передачі відкритого ключа користувача до центру сертифікації після його генерації та його автентичності при подальшій сертифікації. Призначення таблиці відкритих ключів — зберегти відкритий ключ користувача і всіх його адресатів та перешкоджати використанню несанкціонованих шляхів при інформаційному обміні. Особливістю функціонування даної конфігурації підсистеми управління ключовою інформацією є формування криптографічних ключів для робочого місця в окремих системах. З розвитком автоматизації банківської діяльності у внутрішній інформаційній системі складається ситуація, коли користувачу доводиться працювати одночасно з кількома автоматизованими системами (завданнями), а отже, застосовувати кілька таємних криптографічних ключів, що, безумовно, ускладнює його роботу. Зважаючи на це, підсистему управління ключовою інформацією для внутрішньої інформаційної системи НБУ було зорієнтовано на формування криптографічних ключів з огляду на користувача, а не на виконуваним ним завдання.

Проте застосування такого, зручного для користувача, способу формування криптографічних ключів ускладнює саму схему управління ключовою інформацією: виконання процедур розсилання необхідних сертифікатів відкритих ключів користувачам і серверам застосовувань та їх внесення у відповідні таблиці відкритих ключів. Вони зумовлені передусім тим, що ключова інформація не містить ознак виконуваних завдань і систем, у яких може працювати користувач. А тому автоматизація процесу розсилання сертифікатів відкритих ключів та їх відповідне внесення до таблиць відкритих ключів потребує підтримки спеціального списку відповідностей користувачів системам, у яких вони працюють. Можливість такої підтримки ускладнюється тим, що до функціонування внутрішніх інформаційних систем ставиться вимога забезпечення динамічної зміни

Схема 1. Внутрішня та зовнішня інформаційні системи, відокремлені системою захисту на прикладному рівні

кількості її користувачів та виконуваних ними завдань.

ОРІЄНТУЮЧІ ВИМОГИ ДО ПРОЦЕСУ ГЕНЕРАЦІЇ КРИПТОГРАФІЧНИХ КЛЮЧІВ

Напрямами подальшого розвитку нової підсистеми управління криптографічними ключами залежать від обсягу завдань, які визначатимуть її функціональні можливості. З огляду на потреби, зумовлені загальною тенденцією ширшого застосування онлайнних технологій в банківських автоматизованих системах, можна говорити про нагальність завдання побудови такої підсистеми управління криптографічними ключами, котра б відповідала вимогам (і умовам здійснення) онлайнного режиму інформаційного обміну. Воно продиктоване передусім тим, що застосування цього елемента системи захисту, який працює у режимі файлового обміну, призводить до неприйнятних ресурсних витрат за умов роботи в динамічному онлайнному середовищі внутрішньої інформаційної системи НБУ.

Враховавши потреби технологічного поступу у визначенні функціональних можливостей нової підсистеми управління криптографічними ключами, доцільно також вжити певних заходів щодо забезпечення більшої зручності користувачам. Зважаючи на реальний рівень їхніх навичок у роботі з елементами системи захисту (в даному разі — з ключовою інформацією), слід знайти спосіб спрощення (чи уникнення) деяких процедур. Зокрема, йдеться про процедури внесення ключової інформації в таблиці відкри-

тих ключів, адже саме у виборі необхідних для внесення криптографічних ключів криється небезпека помилкових дій. Тобто вдосконалення роботи зазначеної підсистеми з урахуванням потреб користувача потребує вирішення низки нових управлінських завдань щодо автоматизації або ж скасування складних для користувача процедур.

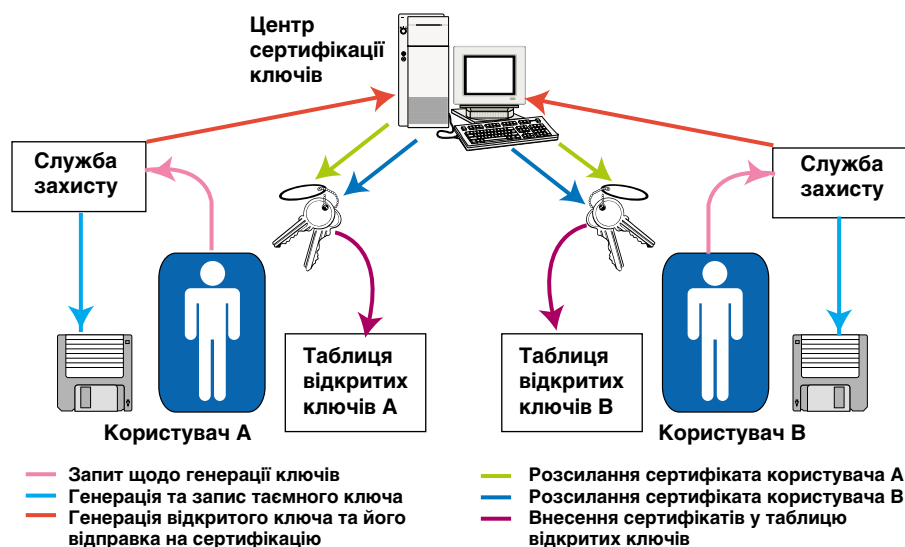
Отже, йдеться про пошук такої технологічної (а відповідно — й теоретичної) основи, що дасть змогу реалізувати системний підхід до вдосконалення підсистеми управління криптографічними ключами, яка не обмежиться поточними управлінськими завданнями, а надасть їй роботи нової якості. В міркуваннях щодо проєктованої схеми роботи підсистеми управління криптографічними ключами візьмемо насамперед до уваги можливості, що відкриваються на шляху централізації управління, який дає змогу скоротити проміжні ланки, котрі можуть бути використані як об'єкти несанкціонованого доступу, та налагодити досконаліший контроль за інформаційними потоками підсистеми управління криптографічними ключами внутрішньої інформаційної системи НБУ. А тому як альтернатива розглядається перехід від децентралізованих офлайнних елементів підсистеми управління криптографічними ключами до онлайнних, зокрема від іменних генераторів ключів до центру генерації ключів (надалі — ЦГК). Відтак можна скоротити управлінські витрати, звичайні для офлайнних інформаційних систем та небажані в онлайнних (витрати людських і часових ресурсів та обчислювальних потужностей), а крім того, знизити кількість процедур, у яких

користувач бере безпосередню участь.

Позитивному сприйняттю запропонованої ідеї створення потужного ЦГК, що обслуговуватиме генерацію ключів кожним користувачем із його робочого місця, сприятиме роз'яснення питання, чи не порушується режим захисту таємного ключа при передачі функцій його генерації якось просторово віддаленому від користувача центру. Відповідь на це питання значною мірою залежить від того, як тлумачиться наявність елементів довіри у криптографічних системах. Зазначимо, що фактично елемент довіри є обов'язковим для переважної більшості цих систем. Насамперед він обов'язковий для процедури сертифікації ключів, при виконанні якої користувач сподівається, що отримує від центру сертифікації правдиві (достовірні) сертифікати ключів. Другий, обов'язковий у процедурі генерації ключів елемент довіри, полягає у переконанні користувача, що програма генерації лише йому забезпечує виключне право володіння таємним ключем. І тут не важливо, якій програмі користувач довіряє: тій, що знаходиться на його робочому місці, чи розташованій на відстані від нього за умов наявності процедур взаємної автентифікації та шифрування інформаційного каналу.

Умови, що формують довіру користувача і є визначальними вимогами до ЦГК, загалом належать до традиційних завдань забезпечення захисту інформаційного зв'язку між двома його суб'єктами. Нетрадиційною в даному разі є сама ситуація, оскільки у користувача відсутній власний криптографічний ключ у момент встановлення зв'язку з ЦГК. А тому виникає необхідність пошуку не лише технологічного способу забезпечення зазначених вимог (взаємна автентифікація та шифрування), а й її теоретичної (математичної) основи, яка його уможливіє.

Схема 2. Функціонування вихідної підсистеми управління ключовою інформацією

МАТЕМАТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ГЕНЕРАЦІЇ КРИПТОГРАФІЧНИХ КЛЮЧІВ В ОНЛАЙНОВОМУ РЕЖИМІ

У пошуках основ побудови центру генерації ключів увагу привернули коаліційні принципи організації суб'єктів інформаційного обміну для виконання криптографічних завдань унаслідок їх відповідності характеру внутрішньої інформаційної системи. Бо остання є різновидом коаліції, а користувачі — членами коаліції. Коаліційні

принципи передбачають, по-перше, можливість централізованої генерації ключів в онлайнному режимі, по-друге, за їх допомогою стає можливим перенесення всіх ресурсомістких операцій на потужний центр; користувачу ж для виконання залишаються досить прості (лінійні) операції. Саме ці можливості обговорювалися вище як бажані для підсистеми управління криптографічними ключами. В літературі описані різні математичні моделі та протоколи, що дають змогу реалізувати коаліційні принципи. Оскільки в системах захисту НБУ використовується асиметричний криптографічний алгоритм RSA, увагу привернула розробка А.В.Анісімова [2, 3] протоколу (CRSA), призначеного для коаліційних схем.

Якщо спроектувати цей протокол генерації ключів у площину розглянутої побудови онлайнного ЦГК, то послідовність дій, виконуваних користувачем і ЦГК, буде такою:

— користувач вибирає деяке випадкове число i ;

— ЦГК за допомогою процедури $\alpha(i)$ робить усі складні математичні обчислення, результатом яких є експонента (e) та модуль (n) відкритого ключа користувача;

— користувач за допомогою процедури $\beta(i, n)$ робить нескладні лінійні математичні обчислення, щоб отримати експоненту таємного ключа (d).

Зазначимо, що алгоритм, за яким виконуються ці процедури, має однаковий рівень криптостійкості з використовуваною системою RSA. Але він дає змогу побудувати нову схему генерації криптографічних ключів, яка порівняно зі звичайною схемою цього процесу має такі переваги:

♦ якщо у звичайній схемі генератор ключів генерує і відкритий, і таємний

ключі користувача, то в новій схемі таємний ключ обчислюється на робочому місці користувача. А це, по-перше, обмежує можливості щодо маніпуляцій таємним ключем користувача, а по-друге, відпадає необхідність у пересиланні його користувачу;

♦ у новій схемі процес генерації ключів ініціюється користувачем за вибраним ним випадковим числом (i), що значно надійніше забезпечує його від фальсифікації криптографічних ключів порівняно зі звичайною схемою, де користувач не є фактичним ініціатором математичних обчислень, на основі яких генерується ключ.

Не деталізуючи характеристики процедури α , зазначимо, що її результат n не має однозначної залежності від числа i . Тобто випадкове обрання різними користувачами одного числа в якості числа i не означає, що отримані числа n будуть тотожними. Проте ймовірність генерації однакового модуля відкритого ключа існує не лише в цій моделі, а й в усіх системах RSA. А тому заборона використання однакового модуля n передбачена процедурою сертифікації відкритих ключів.

Отже, дану математичну модель можна розглядати як ефективну основу для побудови ЦГК. Проте практичне застосування цього елемента підсистеми управління ключовою інформацією спонукає детальніше опрацювати протокол CRSA, зокрема в напрямках:

— конкретизації процедури встановлення захищеного зв'язку між користувачем та ЦГК;

— побудови механізму автентифікації сторін зв'язку;

— забезпечення конфіденційності

зберігання таємного ключа користувача.

Конкретизація процедури встановлення захищеного зв'язку між користувачем та центром генерації ключів передбачає з'ясування, в який спосіб користувач отримує відкритий ключ ЦГК в режимі конфіденційності й автентичності. Це відбудеться в момент реєстрації апаратного носія таємного ключа користувача.

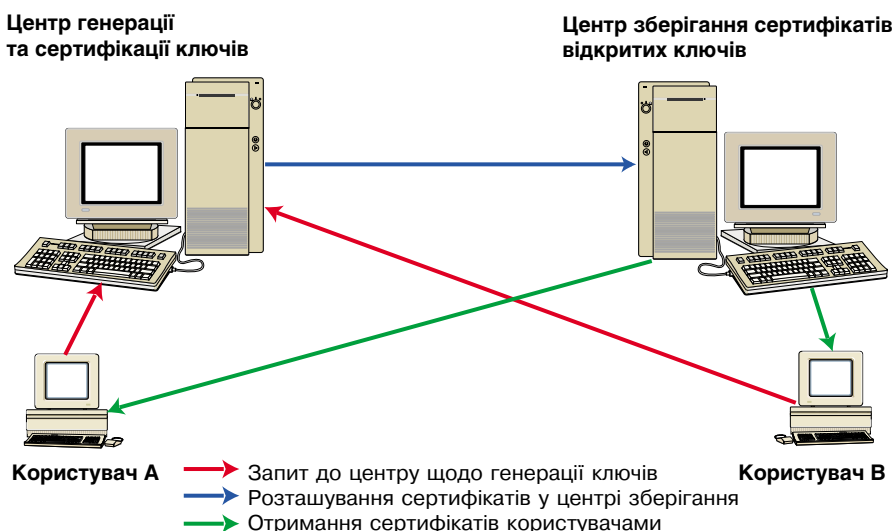
Запропонований механізм автентифікації сторін зв'язку передбачає "пакетне" виконання двох завдань автентифікації: центром користувача — до генерації ключа та користувачем центра — після генерації ключа. Виконання завдання автентифікації користувачем центра (після генерації ключа) стає можливим унаслідок наявності відкритого ключа ЦГК у користувача, за допомогою якого він може перевірити автентичність цифрового підпису повідомлення, відправленого ЦГК. Завдання автентифікації центром користувача (до генерації ключа) здійснюється на основі інформації, наданої користувачем ЦГК. Користувач отримує цю інформацію, підписану ЦГК або його уповноваженим представником у момент отримання відкритого ключа ЦГК, тобто при реєстрації апаратного носія користувача. Щоб інформацією автентифікації не скористався зловмисник, пропонуємо вдатися до двох обмежувальних заходів. Перший дасть змогу запобігти викраденню інформації автентифікації з апаратного носія — її зашифрують за допомогою симетричного ключа, який виготовляється з індивідуального пароля користувача. Другий захід забезпечить від викрадення інформації автентифікації у момент її передачі ЦГК — її зашифрують за допомогою відкритого ключа центра.

Конфіденційності зберігання таємного ключа користувача досягають шляхом його зашифрування за допомогою симетричного ключа, що також виготовляється з індивідуального пароля користувача. Тобто для забезпечення конфіденційності передбачається застосування однакового алгоритму зберігання інформації автентифікації і таємного ключа користувача.

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ПРОЦЕСІВ ГЕНЕРАЦІЇ, СЕРТИФІКАЦІЇ ВІДКРИТИХ КЛЮЧІВ І ПОДАЛЬШОГО ЇХ ЗБЕРІГАННЯ

Наступним елементом підсистеми управління ключовою інформацією, що потребує розгляду з точки зору необхідності доопрацювання відповідно

Схема 3. Функціонування проектованої підсистеми управління ключовою інформацією

до охарактеризованої трансформації процедури генерації ключів, є процедура сертифікації відкритих ключів користувачів. Її виконання зазвичай складається з таких дій:

1) генератор ключів надає користувачу відкритий і таємний криптографічні ключі;

2) відкритий ключ захищеним способом надсилається до центру сертифікації;

3) центр сертифікації виробляє сертифікат відкритого ключа користувача (див. схеми 2, 3).

У спроєктованій нами підсистемі управління ключовою інформацією передбачається можливість сертифікації відкритого ключа користувача безпосередньо після його генерації ЦГК. У такий спосіб, по-перше, розв'язується завдання забезпечення автентичності модуля відкритого ключа (n), який користувач отримує від ЦГК. Перевірка автентичності модуля відкритого ключа (n), що передує виконанню користувачем процедури β , може здійснюватися перевіркою підпису ЦГК на сам модуль відкритого ключа. Проте доцільніше використовувати як засіб перевірки підпис ЦГК сертифіката, складовою якого є даний модуль. По-друге, таким чином оптимізується процес сертифікації, скорочується одна з ланок пересилання відкритого ключа до центру сертифікації ключів. А по-третє, досягається вищий рівень централізації підсистеми управління ключовою інформацією внаслідок поєднання виконання функцій генерації криптографічних ключів та сертифікації відкритих ключів єдиним центром генерації та сертифікації ключів (ЦГСК).

На нашу думку, досягнутий рівень централізації виконання управлінських завдань можна підвищити, якщо переглянути існуючу схему подальших дій, об'єктом яких стають сертифікати відкритих ключів користувачів. А саме: пропонується впровадження єдиного онлайн-ового центру зберігання сертифікатів (ЦЗС) замість децентралізованих таблиць відкритих ключів користувачів, за допомогою яких здійснювалася функція зберігання сертифікатів їх відкритих ключів. Функціональне призначення ЦЗС полягатиме в:

1) отримувати сертифікатів відкритих ключів та їх розміщенні для зберігання;

2) зберіганні сертифікатів та їх видачі на запит користувачів;

3) блокуванні (в разі необхідності) доступу до визнаних недійсними сер-

тифікатів.

Побудова авторизованого ЦЗС, що знаходиться у безпосередньому зв'язку із ЦГСК, дає змогу уникнути низки складних управлінських дій, характерних для існуючої підсистеми управління ключовою інформацією. Вони зумовлені насамперед модифікацією процедури розподілу сертифікатів, які надсилаються не користувачам, а ЦЗС (для зберігання). Із запровадженням центру зберігання сертифікатів:

♦ зникає необхідність підтримки списку відповідностей користувачів системам, у яких вони працюють (функціональне призначення списку пов'язане з автоматизованим розсиланням сертифікатів відкритих ключів);

♦ відпадає потреба у численних таблицях відкритих ключів, функціональне призначення яких полягало в децентралізованому зберіганні сертифікатів;

♦ зникає необхідність перевірки сертифіката перед його використанням у списку недійсних сертифікатів (його функціональне призначення — запобігання застосуванню недійсного сертифіката, таємний ключ якого скомпрометовано).

Переваги нової схеми управління сертифікатами відкритих ключів полягають не лише у спрощенні чи вилученні складних процедур, а й у реалізації потреб, притаманних саме онлайн-овому середовищу. Наприклад, необхідність перевірки цифрового підпису до інформації, що зберігається в базі даних. Ця потреба стає актуальною при зміні криптографічного ключа користувача, за допомогою якого була підписана інформація. Вона реалізується ЦЗС, який зберігає всі сертифікати, що будь-коли надавалися користувачу. Детальніше протокол функціонування програмного комплексу, який формалізує роботу підсистеми управління ключовою інформацією, висвітлено у публікації одного з авторів [4].

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТУ

Підсумовуючи міркування щодо можливої побудови онлайн-ової підсистеми управління ключовою інформацією як елементу криптографічного захисту внутрішньої інформаційної системи НБУ, коротко нагадаємо ті характеристики проекту, що підтверджують перспективність його впровадження. Ці характеристики зу-

мовлені насамперед застосуванням передової (онлайн-ової) технології інформаційного обміну та новітньої ідеології побудови криптографічного захисту й відповідного математичного апарату.

Зорієнтованість даного проекту на специфіку захисту внутрішньої інформаційної системи дає змогу врахувати інноваційні переваги, пов'язані з відокремленням певної (закритої) частини інформаційного середовища, в якому здійснюється обмін внутрішньої банківської інформації, а саме:

♦ побудовою індивідуальної стратегії захисту інформаційної системи для різних установ;

♦ створенням технологічно однорідної системи захисту із централізованим управлінням;

♦ застосуванням коаліційних принципів організації суб'єктів інформаційного обміну для виконання криптографічних завдань. Приналежність суб'єктів інформаційного обміну одній установі надає особливого характеру вимогам щодо забезпечення гарантій інформаційної безпеки, які в даному проекті виконуються.

Представлений нами проект характеризується новим рівнем оптимізації та автоматизації управлінських процесів, що виявляється у скороченні обсягу завдань і ресурсних витрат, а також у спрощенні роботи користувачів із криптографічною інформацією. Його реалізація дасть змогу досягти вищого рівня захисту самої підсистеми управління ключовою інформацією як єдиної автоматизованої системи, ніж притаманний існуючій підсистемі такого призначення. □

Література

1. Лук'янов Д. Технології SNC та SSF в розбудові захисту інформації автоматизованих систем банківської діяльності // *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи інформації в Україні*. — 2002. — Вип. 5. — С. 110—114.

2. Анісімов А.В. *Алгоритмічна теорія великих чисел. Модулярна арифметика великих чисел*. — Київ: Академперіодика, 2001. — С. 136—150.

3. Анісімов А.В. *Коаліційні схеми з ключами общего доступа // Кибернетика і системний аналіз*. — 2001. — № 1. — С. 3—17.

4. Лук'янов Д. *Побудова протоколу централізованого управління ключовою інформацією в онлайн-овому режимі // Вісник Київського університету. Сер.: Фіз.-мат. науки*. — 2003. — Вип. 1.

Активізація лізингу — запорука структурних зрушень в економіці

Статтю присвячено питанням активізації розвитку лізингу в Україні. Аналізуються чинники, що його стримують, розглядаються шляхи вирішення назрілих проблем. Зокрема автор пропонує застосовувати підвищені коефіцієнти щодо норм амортизації основних засобів, які купуються шляхом фінансового лізингу, і передбачати можливість їх придбання за допомогою цього ж інструменту бюджетними установами та організаціями.

Активне впровадження лізингових операцій може дати відчутний поштовх структурній перебудові реального сектору економіки, оновленню основних фондів, розвитку малого та середнього бізнесу, індустріалізації виробництва. Не випадково лізинг як вид інвестування та реалізації продукції набув значного поширення у світі.

За даними Міжнародної фінансової корпорації, в 1998 році частка придбаних шляхом застосування лізингу основних засобів у Чехії становила 28%, Естонії — 25, Німеччині — 19.7, Франції — 17, Австрії — 16.1, Угорщині — 12.6, Словаччині — 12.6, Італії — 12.3, Польщі — 8.8 % від усіх придбаних основних засобів [1, с. 21].

Навести аналогічний показник щодо українських підприємств неможливо, оскільки в Україні офіційна статистика не веде окремого обліку таких операцій. Саме цим, на нашу думку, пояснюється незначна кількість публікацій в економічній літературі з проблематики розвитку лізингу в Україні.

Ведення обліку лізингових операцій ускладнюється також суперечливістю визначень цього поняття у вітчизняному законодавстві. Так, Закон України “Про лізинг” трактує *фінансовий лізинг* як договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об’єкт лізингу на термін, не менший від строку, протягом якого амортизується 60 відсотків вартості об’єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. *Оперативний лізинг*, згідно із цим же законом, — це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об’єкт лізингу на термін, не менший від строку, протягом якого амортизується 90 відсотків вар-

тості об’єкта лізингу, визначеної в день укладення договору [2].

Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств”, що діяв до 1 січня 2003 року, фінансовий лізинг (оренда) трактувався як господарська операція фізичної чи юридичної особи, якою передбачалося придбання за замовленням орендаря основних фондів із подальшою їх передачею у користування орендарю на термін, що не перевищував строку повної амортизації цих основних фондів із обов’язковою подальшою передачею права власності на зазначені основні фонди орендарю. Оперативним лізингом, згідно із цим же законом, вважалася господарська операція фізичної чи юридичної особи, якою передбачалося передача орендарю права користування основними фондами на термін, що не перевищує строку їх повної амортизації, з обов’язковим поверненням цих фондів їх власнику після закінчення строку дії лізингової (орендної) угоди [3].

Законом “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 24 грудня 2002 року затверджено нову редакцію поданих вище визначень. Згідно з нею фінансовий лізинг (оренда) — це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає відповідно до договору фінансового лізингу передачу орендарю майна, яке підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого орендодавцем, а також усіх ризиків і винагород, пов’язаних із правом користування та володіння об’єктом лізингу [4].

У цьому законі зазначено, що лізинг вважається фінансовим, коли лізинговий договір містить одну з таких умов:

- ♦ об’єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менше 75% його первісної вартості за

Володимир Парнюк

Керівник департаменту інструментів економічного розвитку Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.
Кандидат економічних наук

нормами амортизації, визначеними статтею 8 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”; орендар зобов’язаний придбати об’єкт лізингу у власність протягом строку дії лізингового договору або в момент його закінчення за ціною, визначеною в лізинговій угоді;

- ♦ сума лізингових (орендних) платежів із початку строку оренди дорівнює або перевищує первісну вартість об’єкта лізингу;

- ♦ якщо в лізинг передається об’єкт, що перебував у складі основних фондів лізингодавця протягом першої половини амортизації його первісної вартості, загальна сума лізингових платежів має дорівнювати або перевищувати 90% від звичайної ціни на такий об’єкт лізингу, яка існувала на початок строку дії лізингового договору, збільшеної на суму процентів, розрахованих на базі облікової ставки НБУ, встановленої на дату початку дії лізингового договору, на весь його строк;

- ♦ майно, яке передається у фінансовий лізинг, виготовлене на замовлення лізингоотримувача і після закінчення дії лізингового договору не може бути використане (зокрема з огляду на технологічні та якісні характеристики) ніким іншим, окрім лізингоотримувача.

Законом, про який йдеться, змінено й визначення оперативного лізингу — це господарська операція фізичної або юридичної особи, що передбачає відповідно до договору оперативного лізингу передачу орендарю майна, яке належить до категорії основних фондів, придбаного або виготовленого орендодавцем на інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом, умовах.

Після внесення зазначених вище змін виникла правова колізія. Згідно із Законом “Про лізинг” фінансовим вважається договір лізингу, що перед-

бачає передання у платне користування об'єкта лізингу на термін, не менший від строку, протягом якого амортизується 60% його вартості. А згідно із Законом "Про оподаткування прибутку підприємств" протягом дії договору фінансового лізингу амортизуватися має не менше 75% вартості об'єкта лізингу. Тобто Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" вимагає укладати договори фінансового лізингу на довший строк, ніж Закон України "Про лізинг". Так, відповідно до Закону "Про лізинг" мінімальний термін укладення договору фінансового лізингу об'єкта лізингу, який належить до другої групи основних фондів (автомобільний транспорт, електронно-обчислювальні машини, офісне обладнання тощо), має становити близько 4 років, оскільки за цей час буде амортизовано понад 60% вартості майна (протягом першого року — 25, другого — 18.75, третього — 14.06, четвертого — 10.54%), а відповідно до Закону "Про оподаткування прибутку підприємств" цей же термін має становити близько 5 років.

Суттєвими є відмінності у визначенні оперативного лізингу. Так, Закон "Про оподаткування прибутку підприємств" дає підстави відносити до нього деякі операції з ознаками фінансового лізингу. У законі зазначено: незалежно від того, належить лізингова операція до фінансового лізингу чи ні, платник податку має право при укладенні договору визначити таку операцію як оперативний лізинг без права подальшої зміни її статусу до закінчення дії відповідного договору [4].

Така правова колізія може спричинити негативні наслідки: якщо учасники лізингових операцій застосуватимуть норми Закону "Про лізинг", а податкові органи — Закону "Про оподаткування прибутку підприємств", судам доведеться розглядати численні конфліктні ситуації.

Одна з актуальних методологічних проблем пов'язана із застосуванням кількісного критерію амортизації, який, на наш погляд, недостатньо обґрунтований з економічної точки зору. Закон України "Про лізинг" не дає чіткої відповіді й на питання, про рівень якої амортизації йдеться: тієї, що нараховується для цілей бухгалтерського обліку, чи тієї, що застосовується з метою визначення податку із прибутку. Є в законі й суперечності. Так, якщо залишкова вартість об'єкта лізингу на момент закінчення договору перевищує 40% від його первісної вартості, то така операція не вважається операцією фінансового лізингу, а об'єкти

із залишковою вартістю меншою, ніж 60% від первісної вартості, не можна передавати у фінансовий лізинг. Якщо протягом дії договору лізингу амортизується понад 90% від його первісної вартості, то така операція не може вважатися операцією оперативного лізингу. Тобто згідно із Законом України "Про лізинг" передавати нові об'єкти на весь амортизаційний період у оперативний лізинг не можна. На практиці це призводить до того, що об'єкти фінансового лізингу, вилучені лізингодавцями у неплатоспроможних лізингоодержувачів, із залишковою вартістю меншою, ніж 60 відсотків від первісної, не можуть бути повторно передані у фінансовий лізинг. Для лізингових компаній стає не вигідним і придбання та передавання в оперативний лізинг нових основних фондів. Упровадження цієї норми по суті виводить лізингові компанії за межі переліку можливих покупців майна, що продається як податкова застава, та майна збанкрутих підприємств, оскільки більшість зазначеного майна на сьогодні має залишкову вартість меншу, ніж 60 відсотків від його первісної вартості.

На нашу думку, законодавство має давати єдине визначення лізингу. Головною рисою того чи іншого його виду повинна бути не амортизація, а повернення чи неповнення об'єкта лізингу лізингодавцеві. З огляду на це пропонуємо власні визначення фінансового та оперативного лізингу.

Фінансовий лізинг — вид лізингу, відповідно до якого лізингоодержувачу передається у користування на визначений договором строк об'єкт лізингу, який набувається лізингоодержувачем у власність після закінчення строку користування на умовах, визначених договором.

Оперативний лізинг — вид лізингу, відповідно до якого лізингоодержувачу передається у користування на визначений договором строк об'єкт лізингу, який підлягає обов'язковому поверненню лізингодавцю після закінчення визначеного договором строку користування.

Розбіжності у визначенні видів лізингу та відсутність відповідної офіційної статистики суттєво ускладнюють аналіз тенденцій у розвитку оперативного та фінансового лізингу в Україні, а також розробку адекватної політики щодо його активізації.

Якщо під оперативним лізингом розуміти операції оренди, то вони нині в нашій країні є доволі поширеними й прибутковими, причому як для орендодавців, так і для орендарів. Завдяки здачі в оренду частини виробничих площ сьогодні "на плаву" тримається

більшість науково-дослідних інститутів та бюджетних установ. Значні доходи отримують і підприємства, які здають в оренду не лише площу, а й виробниче устаткування.

Непрозорість операцій оренди створює умови для зловживань, що проявляються, зокрема, в заниженні зазначеного в договорі розміру орендної плати та в "тіньовій" доплаті за оренду готівкою. Сприяє цьому і діючий порядок оподаткування доходів із операцій оренди, які включаються до складу валових.

"Тінізація" розрахунків за оренду майна вигідна також орендарям, оскільки дає їм змогу занижувати собівартість і встановлювати меншу відпускну ціну на продукцію, що ними виробляється та реалізується, а отже, — нараховувати і сплачувати менший податок на додану вартість (ПДВ).

Операції фінансового лізингу, на відміну від оперативного, характеризуються низькою прибутковістю та вищим рівнем ризику, тому менш привабливі для лізингодавців. Головна перешкода на шляху розвитку фінансового лізингу — відсутність платоспроможних лізингоодержувачів. Нині до лізингового платежу, крім відшкодування частини вартості об'єкта лізингу, що нараховується залежно від строку амортизації, входять і проценти за залученим кредитом для придбання майна за договором лізингу, середній рівень яких майже втричі перевищує облікову ставку НБУ, а також — винагорода лізингодавцю, відшкодування страхових платежів за страхування об'єкта лізингу та інші платежі, передбачені договором.

У фінансовий лізинг передається здебільшого нова техніка. Тож згідно із чинним порядком нарахування амортизації для цілей оподаткування протягом перших двох років первісна вартість зменшується на 27.75—43.75% (залежно від того, до якої з груп основних фондів — другої чи третьої — належить об'єкт лізингу). Сума амортизації включається до лізингового платежу і має бути своєчасно сплачена лізингодавцю. Нині в Україні більшість лізингоодержувачів неспроможна своєчасно сплачувати такі платежі. Це призводить до того, що лізингодавці не отримують коштів за техніку, яка передається у фінансовий лізинг, і зазнають збитків.

З іншого боку, жорстка залежність терміну дії договору лізингу від строків амортизації його об'єкта звужує можливість суб'єктів лізингових відносин щодо визначення строку дії лізингової угоди. В окремих випадках (передусім

коли інтенсивно зростає попит на продукцію та послуги, а їх асортимент постійно змінюється) лізингоодержувачі зацікавлені у скороченні термінів дії договору фінансового лізингу. Проте вони не мають права обумовлювати в угодах лізингу строки менші від передбачених законодавством.

Використання суб'єктами лізингових відносин права здійснювати прискорену амортизацію об'єкта лізингу частково вирішує проблему регулювання термінів лізингової угоди. Однак згідно із чинним законодавством нараховувати прискорену амортизацію можна лише на нові об'єкти лізингу, що належать до третьої групи основних фондів. Вважаємо за доцільне поширити такий порядок і на об'єкти лізингу, що входять до другої групи основних фондів.

Ринок лізингу в Україні перебуває на стадії становлення. Його успішному формуванню перешкоджає низка невирішених проблем. Верховна Рада України попереднього скликання так і не прийняла в цілому нову редакцію Закону України "Про лізинг". Її схвалено лиш у другому читанні. Кабінет Міністрів досі не визначився з органом центральної виконавчої влади, відповідальним за проведення політики розвитку лізингу в нашій країні. Згідно із Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" функції контролю за діяльністю фінансових установ, до яких належать і лізингові компанії, покладаються на Уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, Національний банк та Державну комісію із цінних паперів і фондового ринку України (залежно від компетенції кожної із зазначених установ) [5]. І хоча цей закон діє вже майже два роки, Уповноваженого органу досі не створено. На нашу думку, державну політику щодо розвитку лізингу в Україні мало б упроваджувати Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, на яке покладатимуться функції з розробки загальної економічної політики уряду.

Перешкоджає розвитку лізингу в нашій країні і надто жорстка система оподаткування лізингових операцій. Відповідно до статті 1 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", який діяв до 1 січня 2003 року, витрати орендодавця на купівлю об'єктів фінансового лізингу не включалися до складу валових витрат або основних фондів. Це змушувало лізингодавців сплачувати податок на прибуток не лише з власне прибутку, а й з основної вартості об'єкта лізингу.

Із набуттям чинності Закону "Про

внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" порядок оподаткування операцій фінансового лізингу вже не передбачає заборони на включення до складу валових витрат або основних фондів орендодавця витрат на купівлю об'єктів фінансового лізингу. Однак у законодавстві про оподаткування з'явилися нові, значно складніші для застосування норми. Скажімо, передача майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування тепер прирівнюється до його продажу в момент передачі. З огляду на це та інші нововведення маємо підстави стверджувати, що оновлений Закон "Про оподаткування прибутку підприємств" не надає переваг лізинговим схемам придбання основних фондів.

Не надає таких переваг і Закон України "Про податок на додану вартість". Відповідно до його статті 3 передача майна лізингодавцем (резидентом) у лізинг не є об'єктом оподаткування [6]. Суми податку на додану вартість, сплачені лізингодавцем за придбані об'єкти фінансового лізингу, збільшуючи вартість основних фондів, які передаються у фінансовий лізинг, не дають лізингоодержувачу права на отримання податкового кредиту. Вони лише завищують базу для нарахування амортизації та лізингових платежів. Це також зменшує привабливість операцій фінансового лізингу для лізингоодержувачів порівняно, наприклад, із придбанням основних фондів за рахунок банківських кредитів.

Вважаємо за доцільне змінити порядок оподаткування операцій із передачі об'єктів у фінансовий лізинг, застосовувати щодо них ПДВ. Це дасть можливість лізингодавцю сплачені за придбання основних фондів суми податку на додану вартість одразу ж відобразити у податковому кредиті. Податкові зобов'язання лізингодавця, що виникатимуть унаслідок передачі основних фондів у фінансовий лізинг, зменшуватимуться на суму ПДВ, включеного до податкового кредиту. Лізингоодержувач матиме право включати суму податку на додану вартість (нараховану на вартість основних фондів, одержуваних шляхом операції фінансового лізингу) до податкового кредиту і відтак зменшувати свої податкові зобов'язання з ПДВ, оскільки право на податковий кредит виникатиме з моменту зарахування основних фондів на баланс лізингоодержувача. Таким чином, оподаткування ПДВ операцій із передачі основних фондів у лізинг дає лізингодавцю змогу збалансувати податкові зобов'язання сумами ПДВ, включеними до податкового кредиту, а лізингоодержувач матиме

право зменшувати свої податкові зобов'язання з ПДВ на суму податку на додану вартість, нараховану, але не сплачену лізингодавцеві за одержані основні засоби. Такий порядок може бути для лізингоодержувача привабливішим, ніж придбання основних фондів за рахунок банківського кредиту, адже йому не треба буде сплачувати постачальникові суму ПДВ, а отже — брати більший банківський кредит. При цьому лізингодавець не завищуватиме розміру лізингового платежу, адже чим більшим буде цей платіж, тим більшими — податкові зобов'язання з ПДВ. Лізингоодержувач сплачуватиме лізингодавцеві податок на додану вартість у складі лізингового платежу.

Як уже зазначалося, розвиток лізингу стримується недосконалістю чинного законодавства. У Законі України "Про лізинг", прийнятому в 1997 році, не враховано накопиченого за останні роки досвіду проведення лізингових операцій. Тому назріла необхідність перегляду окремих його положень. Приміром, чинним законом не передбачено можливість передачі об'єктів лізингу в сублізинг, хоч у світі подібна практика доволі поширена. Вважаємо за доцільне узаконити її і в Україні.

Нині вітчизняним законодавством обмежено коло осіб, які можуть брати в користування майно на умовах лізингу. Так, згідно із Законом "Про лізинг" здійснювати лізингові операції мають право лише суб'єкти підприємницької діяльності. Фізичні та юридичні особи (школи, лікарні тощо), які не є суб'єктами підприємницької діяльності, юридично позбавлені такої можливості. На наш погляд, збільшення числа суб'єктів лізингових операцій стимулювало б їх поширення і створювало б умови для поліпшення фінансового стану бюджетної сфери. Зазначені пропозиції знайшли своє відображення у проекті Закону "Про внесення змін до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про лізинг", розробленого Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції за участі Фонду державного майна, Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції, Всеукраїнської асоціації лізингу, "Укрлізинг", НАК "Укргролізинг", Німецької консультативної групи.

За інформацією Державного комітету статистики України, викладеною в листі Міністерству економіки від 30.10.2002 р. № 26-1-15/267ст, за станом на 15.10.2002 р. в Україні було зареєстровано 186 суб'єктів господарювання, основний вид діяльності яких —

фінансовий лізинг. Узагальненої статистичної інформації про роботу цих підприємств Держкомстат не оприлюднює. Відсутні й дані щодо обсягів вітчизняної та імпортової техніки, яка ними надається у фінансовий лізинг, щодо обсягів лізингових платежів, щодо галузей, у які спрямовується зазначена техніка, тощо.

З огляду на дієвість лізингу як інструменту інвестиційної політики, його неосяжні можливості у проведенні структурної реформи та необхідність постійного моніторингу цих процесів вважаємо за доцільне запровадити Державним комітетом статистики окремої статистичної звітності з лізингу в Україні.

На нашу думку, значною мірою саме внаслідок відсутності дієвої державної політики щодо розвитку лізингу, а не через брак коштів, темпи оновлення основних засобів та нематеріальних активів у нашій країні є не виправдано низькими. Так, за даними Державного комітету статистики України, у 2001 році підприємства України одержали 32.6 млрд. грн. чистого прибутку. Водночас на витрати, пов'язані з виробництвом продукції, вони віднесли амортизаційних відрахувань на суму 21.6 млрд. гривень [7, сс. 89, 96]. Тобто власний інвестиційний ресурс підприємств у 2001 році дорівнював 54.2 млрд. грн., що становило майже 27% від ВВП. Залишкова вартість основних засобів та нематеріальних активів у 2001 році збільшилася лише на 18.6 млрд. грн., або на 4.9% [7, с. 40], тоді як зношеність основних засобів та нематеріальних активів — на 33.6 млрд. грн., або на 11.2%. Тобто темпи зростання зношеності вдвічі перевищували темпи приросту залишкової вартості основних засобів та нематеріальних активів. Збереження такої тенденції вкрай небезпечно і свідчить про низький рівень інвестицій, домінування застарілої техніки і технологій, що позначається на темпах економічного розвитку.

За браком статистичної звітності немає змоги проаналізувати, яку частку основних засобів підприємства купують за допомогою фінансового лізингу.

Ефективність діяльності лізингових компаній значною мірою залежить і від можливості отримання банківських кредитів, коливань розміру позикового відсотка та інших обставин, які визначаються загальними напрямками економічної політики. Доводиться констатувати, що на сьогодні банки не зацікавлені в роботі на ринку лізингу. Про це свідчать залишки заборгованості перед комерційними банками за вкладеними у фінансовий лізинг

банківськими коштами, які у вересні 2002 року становили лише 55 млн. грн. [8, с. 102]. Їх питома вага у загальному обсязі кредитів залишається незначною і дорівнює 0.2%. Банківські кредити мають переважно короткостроковий характер, а їх висока вартість є додатковим тягарем для лізингодержувачів, які відшкодовують вартість позичок у складі лізингових платежів.

У процесі здійснення лізингових операцій перед комерційними банками постають актуальні питання, аналогічні проблемам кредитування. Серед найгостріших — недостатня кількість платоспроможних позичальників і їх збитковість. За даними Держкомстату, в 2001 році збитковими визнано 38.2% підприємств [7, с. 82]. Високою залишається і ймовірність несвоєчасної сплати ними лізингових платежів за користування майном, унаслідок чого банкам доводиться формувати резерви за цими операціями.

Активізація роботи банків на ринку лізингу неможлива без зниження ризиковості лізингових операцій (цьому сприяло б прийняття законів, спрямованих на вдосконалення системи захисту прав кредиторів) та виходу на нього надійних клієнтів (їх може привабити досконаліший порядок проведення операцій).

Ефективним джерелом формування ресурсів для ведення лізингового бізнесу можуть стати амортизаційні відрахування. Щоб зацікавити підприємства спрямовувати їх на проведення лізингових операцій, слід прийняти низку законодавчих рішень. На нашу думку, передусім потрібно запровадити підвищені коефіцієнти щодо норм амортизації (яка нараховується для цілей оподаткування) на нові основні фонди, що купуються на умовах лізингу.

Запровадження такого порядку нарахування амортизації, з одного боку, підвищить зацікавленість у придбанні техніки вітчизняного виробництва (оскільки ввезення імпортової стане економічно не вигідним через застосування ввізного мита), а з другого — стимулюватиме залучення фінансових ресурсів для виробництва техніки.

Зауважимо: намагання держави підтримати певні галузі економіки (сільське господарство, транспорт, виробництво сільськогосподарської техніки і транспортних засобів) шляхом спрямування бюджетних коштів за допомогою лізингу лише тимчасово "оживило" цей ринок. Так, упродовж 1998—2001 років держава вивела на ринок фінансового лізингу сільськогосподарської техніки дві лізингові компанії — НАК "Укграролізинг" і ЛК "Укгра-

ромашінвест". За даними Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, у 1999 році за рахунок коштів лізингового фонду проведено операцій фінансового лізингу на суму 56.4 млн. грн., у 2000 р. — на суму 64.2 млн. грн., у 2001 р. — 37.9 млн. грн. Мусимо констатувати, що бюджетні кошти, виділені державою для "введення в дію" механізму лізингу з метою оновлення парку сільськогосподарської техніки, загалом використані неефективно. На 17.10.2002 р. надходження за рахунок повернення лізингових платежів становили 31.819 млн. грн. (або 48%). Нині заборгованість компаній перед заводами-виробниками сягає близько 60 млн. гривень.

Не вдалося "запустити" механізм лізингу і з метою оновлення транспорту. Із трьох транспортних лізингових компаній (фондів), щодо створення яких уряд приймав відповідні рішення, відносно прозоро працює лиш одна — лізингова компанія "Укртранслізинг". Про діяльність інших фірм громадськість, у тому числі ділові кола країни, не одержують жодної інформації.

Очевидно, слід було б періодично заслуховувати на засіданнях уряду звіти про результати діяльності державних лізингових компаній.

Реалізація викладених нами пропозицій сприяла б активізації лізингу в Україні, зростанню попиту на основні засоби вітчизняного виробництва та прискоренню структурної перебудови вітчизняної економіки. □

Література

1. *Лізинг в Україні: Посібник. Проект з розвитку лізингу в Україні МФК.* — К.: Міжнародна Фінансова Корпорація, 2000. — 142 с.
2. Закон України "Про лізинг" // *Відомості Верховної Ради України.* — 1998. — № 16. — С. 68.
3. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" // *Відомості Верховної Ради України.* — 1997. — № 27. — С. 181.
4. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" // "Україна BUSINESS". — 2003 р. — 21—28 січня.
5. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" // *Відомості Верховної Ради України.* — 2001. — № 1. — С. 1.
6. Закон України "Про податок на додану вартість" // *Відомості Верховної Ради України.* — 1997. — № 21. — С. 156.
7. *Фінанси України. 2001 р.* — К.: Держкомстат України. — 2002. — 116 с.
8. *Бюлетень Національного банку України.* — 2002. — № 9. — 168 с.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2003 року

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України банків у 2003 р. та лютому 2003 р.

Відсотки

Показники	2003 р.	У тому числі за лютий
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування банків, усього	100	100
У тому числі через:		
— кредити "овернайт"	19.7	0.1
— кредити, продані на тендері	80.3	99.9
— операції РЕПО	—	—
— довгострокове кредитування інвестиційних програм	—	—
— інші механізми	—	—

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими банкам України у 2003 р. та лютому 2003 р.

Відсотки

Показники	2003 р.	У тому числі за лютий
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, усього	8.0	8.0
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт"	8.0	8.0
— кредитами, проданими на тендері	8.0	8.0
— операціями РЕПО	—	—
— довгостроковим кредитуванням інвестиційних програм	—	—
— іншими механізмами	—	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті в лютому 2003 р.*

Відсотків річних

Показники	Лютий 2003 р.
На міжбанківському ринку:	
за кредитами, наданими іншим банкам	4.63
за кредитами, отриманими від інших банків	4.61
за депозитами, розміщеними в інших банках	4.49
за депозитами, залученими від інших банків	5.82
На небанківському ринку:	
за кредитами**	17.69
за депозитами	6.80

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — лютому 2003 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2003 р.	01.02.2003 р.	01.03.2003 р.
Готівка. Гроші поза банками			
M0, % до початку року	100.0	93.5	96.5
M0 + кошти до запитання на поточних рахунках та в розрахунках у національній валюті			
M1, % до початку року	100.0	94.1	96.8
M1 + строкові кошти в національній валюті та валютні кошти			
M2, % до початку року	100.0	97.3	100.7
M2 + цінні папери власного боргу, емітовані банками, та поточні рахунки управителя з довірчого управління			
M3, % до початку року	100.0	97.4	100.6

Примітка. Облікова ставка Національного банку України в лютому 2003 р. не змінювалася і починаючи з 5 грудня 2002 р. становить 7% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

Норму формування банками обов'язкових резервів диференційовано з 10 грудня 2001 р. залежно від видів залучених коштів (див. "Вісник НБУ", № 2 за 2002 р.). Інформацію про внесення змін у нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від виду та строку депозиту опубліковано у "Віснику НБУ", №№ 3, 5 і 6 за 2002 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Валерій Майборода

Головний економіст групи управління проектами міжнародних кредитних ліній Національного банку України. Консультант гранту уряду Нідерландів

Роль банківського сектору Німеччини у сприянні розвитку малих і середніх підприємств

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ У НІМЕЧЧИНІ

З огляду на важливу роль, яку відіграють в економіці країни малі та середні підприємства (МСП), ряд міжнародних фінансових організацій — Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовий банк (СБ) та Кредитна установа для відбудови (KfW) — відкрив відповідні кредитні лінії, функції та обов'язки з керування й упродовження яких покладено на групу управління проектами міжнародних кредитних ліній при Національному банку України. За рахунок цих коштів група фінансує проекти МСП через українські комерційні банки, сприяючи тим самим становленню та розвитку в країні малих і середніх підприємств. Аналогічні функції виконують німецькі банки сприяння розвитку економіки — Кредитна установа для відбудови та Німецький компенсаційний банк (DIA). Автор статті стажувався у цих установах, а також у Комерцбанку АГ (Commerzbank AG), основною цільовою групою якого є малі та середні підприємства. Це дало змогу скласти повне уявлення про те, як банківський сектор Німеччини підтримує розвиток МСП. Автор мав нагоду ознайомитися з новими програмами, продуктами та інструментами фінансування малого й середнього бізнесу, а також із проблемами, які вирішують учасники цього процесу.

Малі та середні підприємства відіграють вирішальну роль в економіці країни — вони забезпечують суттєву частку бюджетних надходжень, зовнішньоторговельного обороту, валового внутрішнього продукту. Їх успішна діяльність істотно сприяє розвитку інших секторів економіки, насамперед банківського. Завдяки своїй гнучкості та мобільності МСП спроможні досить швидко й ефективно реалізовувати нові ідеї, адекватно реагувати на зміни кон'юнктури як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Малі та середні підприємства стимулюють інноваційний і технологічний розвиток, вони — головні ініціатори структурних змін в економіці. Проте найвагомішим і найважливішим результатом діяльності МСП для держави є те, що вони забезпечують найбільшу кількість робочих місць, допомагаючи таким чином вирішувати соціальні проблеми суспільства.

Малі й середні підприємства — основна складова економіки Німеччини. Саме вони сприяли швидкій відбудові та піднесенню країни у повоєнний час. За даними Дослідного інституту малого і середнього бізнесу в Бонні, на МСП припадає понад 40% внутрішніх валових інвестицій, на підприємства з чисельністю персоналу від 10 до 500 працівників — понад 60% робочих та 80% навчальних місць.

Однак аби справді виконувати свої суспільно-економічні функції, вдосконалювати діяльність, вагомо сприяти розвитку технологічного та інноваційного процесів, малий і середній бізнес потребує фінансування. Це питання набуло особливої актуальності в останні кілька років, коли погіршилася світова кон'юнктура, знизився рівень споживання, уповільнилися темпи еко-

номічного зростання і, як наслідок, частішали випадки неплатоспроможності та банкрутства великих і середніх підприємств. Чимало з них могли б цього уникнути, якби були достатньо забезпечені власним капіталом. Порівняно з іншими країнами Європи проблема дефіциту власного капіталу для німецьких МСП стоїть найгостріше. Так, за розміром частки власного капіталу середніх підприємств Німеччина посідає одне з останніх місць у Європі — 22%; у малих підприємств цей показник іще нижчий — лише 14%. Дефіцит власного капіталу — гостра проблема як для малих підприємств, так і для банківського сектору, оскільки брак капіталу негативно впливає на рейтинг позичальника, що зменшує ймовірність отримання кредиту і суттєво підвищує його вартість. При низькому рейтингу позичальника або його погіршенні банківська установа змушена збільшувати у структурі процентної ставки частку витрат, пов'язаних зі зростанням ризику за кредитом. При цьому загальний розмір процентної ставки не збіль-

Банківським сектором розробляються такі схеми та методи фінансування МСП, які б поєднували традиційні форми фінансування з продуктами ринку грошей та капіталу

шується — за високої конкуренції на ринку банківських послуг Німеччини вона має чітко виражений середньоринковий рівень. Унаслідок кредитні операції для багатьох банків стають менш прибутковими. Чимало банківських установ узагалі відмовляються від кредитування малих і середніх підприємств, що викликає занепокоєння у громадськості та уряду Німеччини. Ось головні причини такого стану речей.

♦ Малі та середні підприємства Німеччини порівняно з підприємствами інших країн Європи несуть більше податкове навантаження, що звужує їхнє фінансове поле для здійснення

необхідних інвестицій і збільшення частки власного капіталу. Щоб оптимізувати податкові платежі, переважна більшість підприємств обирає таку організаційно-правову форму господарювання, як “товариство з обмеженою відповідальністю”. Це, безумовно, послаблює податковий тиск, але водночас зменшує можливості щодо залучення додаткових фінансових ресурсів через ринок капіталу. Аналіз підприємницької активності, проведений Центральним банком Німеччини

Фінансування МСП через комерційні банки — найдоцільніша і широко застосовувана в усьому світі форма діяльності банків сприяння розвитку

у грудні 2001 року, засвідчив, що завдяки успішному розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, а отже, і зростанню їхніх доходів у період із 1994 по 1999 рік, вони були цілком спроможні збільшити власні кошти в середньому на чверть. Проте серед МСП, заснованих у формі товариств із обмеженою відповідальністю (в Німеччині їх частка сягає майже 60%), темпи зростання обсягів власних коштів у цей економічно привабливий проміжок часу становили всього лише 2.5%.

◆ Конкурентна боротьба у банківському секторі Німеччини значно інтенсивніша, ніж у інших європейських країнах. Це призвело до значного зниження процентних ставок, а відтак — до зменшення прибутковості та привабливості кредитних операцій для банків, причому рівень ризику за ними, особливо останніми роками, зростає. На штучне заниження процентних ставок впливає також діяльність громадсько-правових кредитних установ, які значно посилили конкуренцію на ринку банківських послуг Німеччини. У боротьбі за клієнта приватні банки змагаються з ними не на рівних умовах: якщо банки за організаційно-правовою формою є акціонерними товариствами, то громадсько-правові кредитні установи перебувають переважно у комунальній або у державній власності, а отже, перед ними не стоять такі питання, як залучення акціонерів, виплата дивідендів, високе котирування на біржовому ринку.

Через брак капіталу, з одного боку, і низькі процентні ставки за кредитами, з іншого, малі та середні підприємства Німеччини звикли фінансувати свою діяльність переважно за рахунок кредитів. Але в нинішніх умовах, коли тем-

пи економічного зростання, споживання та виробництва сповільнилися, а число випадків неплатоспроможності підприємств збільшилося, банки суттєво скоротили кредитування, а часом і взагалі відмовляються надавати МСП кредитні ресурси. Відтак банківський сектор відчув потребу в нових програмах, продуктах та інструментах фінансування малого і середнього підприємства, які поєднували б традиційні форми фінансування з продуктами ринку грошей і капіталу.

До сповільнення розвитку МСП (і не лише в Німеччині) спричиняються й інші проблеми, пов'язані з:

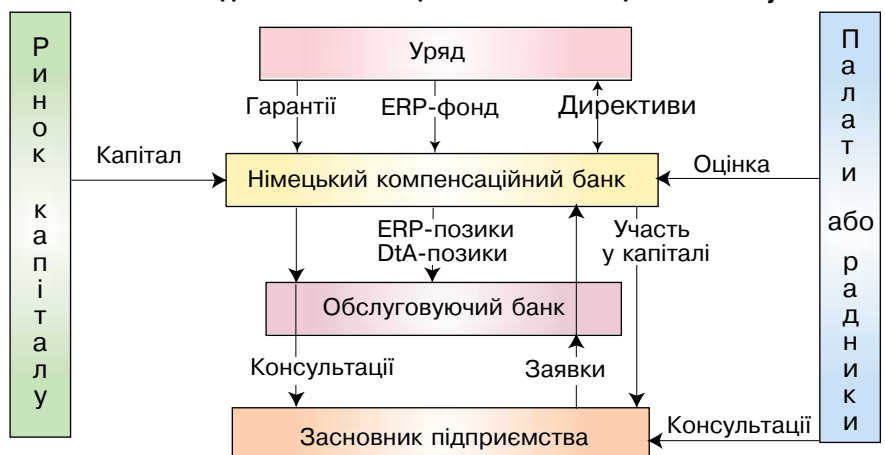
- ◆ вирішенням питань спадкоємства;
- ◆ забезпеченням високої майстерності та кваліфікації персоналу;
- ◆ удосконаленням і переведенням на сучасні стандарти системи та правил бухгалтерського обліку і контролінгу, що забезпечило б прозорість процесу аналізу та оцінки позичальників;
- ◆ нерозповсюдженістю серед МСП можливості залучення фінансових ресурсів через ринок капіталу. Попри стрімке зростання в останні роки ринку сек'юритизованих зобов'язань за кредитами підприємств, його учасниками є здебільшого великі підприємства, а не МСП, що пов'язано з розмірами та правовою формою останніх (60% із них засновано, як уже зазначалося, у формі ТОВ), браком міжнародної кредитної історії та рейтингу, високими витратами на здійснення першої емісії;
- ◆ низькою часткою власного капіталу, а отже, й високою залежністю МСП від кредитних ресурсів.

Велике занепокоєння серед малих та середніх підприємств Європи щодо подальшого їх фінансування викликають нові правила (“Базель II”), які мають набути чинності з 2004 року, замінивши старе положення Базельського комітету стосовно формування

та використання банками власного капіталу (“Базель I”), прийняте у 1988 році. За старими правилами банківські установи при здійсненні кредитних операцій повинні 8% від суми кредиту фінансувати із власного капіталу, а решту — за рахунок залучених коштів. При застосуванні єдиного “8-відсоткового правила” не враховують різний ступінь ризику за кредитами залежно від рейтингу позичальників, тобто кредитуючи клієнтів з високим рейтингом, банки змушені резервувати того ж розміру власний капітал, що й для проблемних позичальників. Такий підхід є некоректним як щодо успішних підприємств, котрим доводиться покривати кредитний ризик компанії із незадовільним рейтингом, так і з огляду на основну мету Базельського комітету — сприяння стабільності банківської системи.

За новими правилами (“Базель II”) вартість кредиту для позичальника та розмір власного капіталу банку, за рахунок якого фінансуватиметься частина кредиту, залежатиме від рейтингу позичальника. Кредитуючи позичальників із низьким рейтингом, банки залучатимуть більшу суму власного капіталу, а успішних клієнтів — меншу. Інакше кажучи, навантаження на власний капітал банку залежатиме від рейтингу позичальника та ступеня ризику за кредитом. Власний капітал має свою вартість, яку можна виразити розміром дивідендів за акціями банку; тому, коли останній, кредитуючи позичальника з низьким рейтингом, використовуватиме більше власного капіталу, процентна ставка за кредитом буде вищою, ніж для позичальника з високим рейтингом. **Правила “Базель II” забезпечують чесність і порядність у боротьбі підприємств за кредитні ресурси.** Як уже зазначалося, більшості МСП Німеччини бракує власного капіталу, на розмір якого зважають при розрахунку

Механізм діяльності Німецького компенсаційного банку

показників, котрі визначатимуть рейтинг підприємства і відповідно — оцінку ризиковості за кредитом. Тому з уведенням “Базеля II” для більшості МСП кредитні ресурси подорожчають. Щоправда, завдяки новим правилам, спрямованим насамперед на підтримку стабільності банківської системи, буде також забезпечений і подальший розвиток фінансування малих і середніх підприємств.

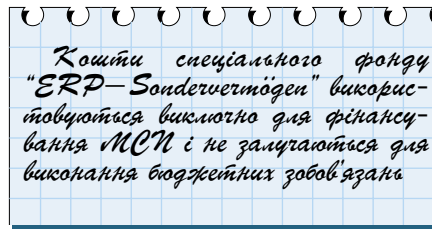
Хоча правила “Базель II” стануть чинними 2004 року, чимало великих німецьких банків уже розробили власні внутрішні системи оцінки рейтингу позичальників. Політики “банку малого та середнього бізнесу” дотримується і Комерцбанк АГ. Кілька років тому він створив систему оцінки рейтингу своїх клієнтів, яку постійно вдосконалює та розвиває. Система дає змогу розраховувати ступінь, розмір та ймовірність ризику за кожним із кредитів. Розуміючи важливість фінансування малих і середніх підприємств як для банківського сектору, так і для економіки країни в цілому, та зважаючи на складну ситуацію, в якій опинилася більшість із них, банк розробляє нові методи й інструменти кредитування цього сектору економіки. Основні зусилля спрямовано на розробку таких схем і методів фінансування, які поєднували б традиційні форми з продуктами ринку грошей і капіталу. Надаючи свою допомогу та послуги, банк намагається вивести підприємства малого та середнього бізнесу на ринок капіталу, де вони могли б залучати необхідні кошти. Саме в цьому він вбачає майбутній механізм фінансування МСП, і саме такі послуги можуть надавати великі інтегровані банки.

БАНКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ

Банківська система багатьох країн світу, в тому числі й України, має двоступеневу структуру. Центральний банк відповідає за грошову політику та стабільність національної валюти, мета діяльності комерційних банків — отримання прибутку. З огляду на досвід усіх економічно розвинутих конкурентоспроможних ринкових економік можна стверджувати: спеціальні кредитні інститути — банки сприяння розвитку — створювалися і створюються для виконання функцій, які не виконують ні центральний, ні комерційні банки. Йдеть-

* Докладніше функції банку сприяння розвитку розглянуто у статті Н.М.Якубенко та О.М.Гець “Створення Німецько-українського фонду як кінцева мета гранту, наданого Україні урядом Німеччини”, опублікованій у “Віснику НБУ”, № 4 за 2002 р.

ся про такі завдання, як підтримка структурних змін, реструктуризація, модернізація та приватизація підприємств, фінансування заходів, спрямованих на вирішення проблеми безробіття і головне — фінансова під-

тримка сектору життєздатних малих і середніх підприємств.

Банк сприяння розвитку економіки країни має виконувати три основні функції. Передусім — це підтримка цільових груп. Для країн Східної Європи це насамперед малі та середні підприємства. Вони є однією з основних цільових груп і в економічно розвинутих європейських країнах, особливо тоді, коли внаслідок кон'юнктурних змін у МСП виникають певні проблеми. Друга функція — сприяння розвитку банківської системи. Оскільки банк сприяння розвитку підтримує МСП через комерційні банки, ті також отримують допомогу у вигляді фінансових ресурсів і набувають досвіду роботи з підприємствами малого та середнього бізнесу. Третя функція зазначеного банку полягає у сприянні створенню та розвитку ефективного національного ринку капіталу*. Стосовно останніх двох функцій, то вони типовіші для банків розвитку в країнах Східної Європи, де банківський сектор та ринок капіталу розвинуті слабко. Підтримуючи національний банківський сектор та ринок капіталу, банки сприяння розвитку створюють собі надійний фундамент для подальшого вдосконалення фінансування МСП. По-перше, щоб фінансувати мале та середнє підприємство через комерційні банки, по-

трібен розвинутий і надійний банківський сектор (основний ризик повернення позики лежить саме на комерційних банках). По-друге, при збільшенні обсягів фінансування МСП державних коштів, безперечно, не вистачає — їх доведеться залучати на ринку капіталу, який для більшості банків сприяння розвитку в розвинутих країнах Європи є основним фінансовим джерелом. Завдяки своєму високому рейтингу — гарантом за всіма зобов'язаннями виступає держава — такі кредитні установи мають змогу залучати кошти на дуже вигідних умовах.

До нинішнього року в Німеччині функціонувало два банки сприяння розвитку:

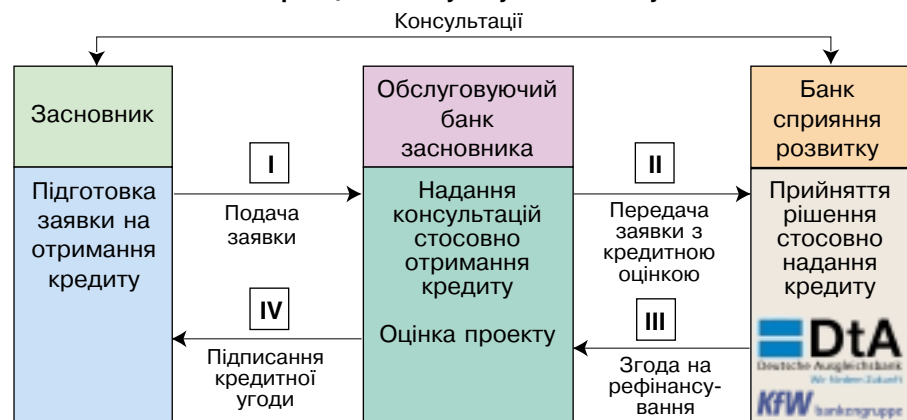
- ♦ Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) — Кредитна установа для відбудови;
- ♦ Deutsche Ausgleichsbank (DtA) — Німецький компенсаційний банк.

У 2003 році уряд Німеччини вирішив об'єднати зусилля цих двох банків, створивши один — “Банк середнього бізнесу. Ініціатива KfW та DtA щодо сприяння розвитку” (“Die Mittelstandbank. Förderinitiative von KfW und DtA”).

Свою діяльність обидві кредитні установи розпочали майже одночасно — у повоєнні роки. Передумовою їх створення став “План Маршалла”, за яким США надавали фінансову допомогу Німеччині. На відміну від інших європейських країн, ця допомога не дарувалась, а надавалася на умовах наступного повернення. Американський уряд сплачував своїм експортерам за товари та послуги, які ввозилися в Європу, в доларах США, тоді як європейські імпортери вартість робіт і послуг переводили на рахунки своїх центральних банків у відповідній національній валюті. Відтак на рахунках центральних банків країн Західної Європи накопичилися кошти, які потім кожна з них використовувала для відбудови власної економіки.

15 грудня 1949 року Німеччина і

Принцип “обслуговуючого банку”

США підписали угоду про економічну співпрацю. Угода регламентувала використання та управління коштами (на той час еквівалентні приблизно 3 млрд. євро), акумульованими на рахунках Центрального банку Німеччини. Згідно з угодою ці кошти пішли на створення спеціального або особливого фонду (Sondervermögen). За рахунок його коштів передбачалося надавати револьверні кредити для сприяння розвитку економіки. Статус “револьверний” означає, що всі кредити після погашення знову спрямовуються на фінансування потреб економіки. 1 лютого 1950 року угода набрала чинності. Цей день вважається офіційним днем народження фонду, який у 1953 році отримав назву “ERP-Sondervermögen” (European Recovery Program — європейська програма відбудови). Відповідно до умов Лондонської угоди 1953 року Федеративна Республіка Німеччина звільнялася від сплати боргу за фінансову допомогу, отриману згідно із “Планом Маршалла”, за винятком суми в 1 млрд. доларів США. Цю суму, в тому числі нараховані на неї відсотки за ставкою 2.5%, належало сплачувати 60 рівними частинами щопівроку. Але фактично борг було сплачено вже до кінця 1966 року. З погашенням останньої частини боргу кошти спеціального фонду перейшли у власність Німеччини. За станом на кінець 2000 року їх обсяг із початкових 3 млрд. євро зріс до 12 млрд. євро.

Назвою “спеціальні, або особливі кошти” наголошено передусім на незалежності зазначеного фонду. Спеціальні

кошти ERP чітко відокремлені з інших коштів і фондів бюджету ФРН, і в жодному разі не використовуються для виконання зобов'язань бюджету. Цим і пояснюється особливість їх статусу.

Функції та обов'язки з адміністрування спеціального фонду було покладено на KfW та DtA, котрі досі фінансують МСП за його рахунок, дотримуючись при цьому принципу “обслуговуючого банку”, за яким малі та середні підприємства отримують кредити через обслуговуючі банки клієнтів. Цей спосіб фінансування обрано з таких причин. По-перше, створення мережі філій потребувало б значних фінансових витрат, що в свою чергу негативно позначилося б на позичальниках — вищими процентами та комісійними. По-друге, подібні кредитні установи повинні не конкурувати із приватними банками, а навпаки — сприяти їх стрімкому розвитку, залучати до впровадження кредитних програм, поділяючи з ними ризик неповернення кредитів. Фінансування МСП банками сприяння розвитку через комерційні банки виправдало себе, і нині є основною формою діяльності кредитних установ такого типу в усьому світі.

На початку своєї діяльності KfW і DtA фінансували програми підтримки МСП виключно за рахунок ресурсів спеціального фонду, зробивши надзвичайно вагомий внесок у відбудову економіки Німеччини. Нині завдяки високому рейтингу цих кредитних установ кошти залучаються переважно на ринку капіталу. Цьому сприяють гарантії уряду: KfW підпо-

рядковується Міністерству фінансів Німеччини, а DtA — Міністерству економіки і технологій. Саме різною підпорядкованістю пояснювалася наявність двох банків сприяння розвитку. З іншого боку, це свідчення того, що, крім економічного, ці інституції мають також велике політичне значення. Інша примітна риса KfW і DtA — чітке розмежування сфер діяльності. Німецький компенсаційний банк із часу появи підтримував та сприяв створенню у ФРН малих і середніх підприємств, а також надавав кошти на **поточне** фінансування “молодих” підприємств (віком до восьми років). На відміну від нього, програми Кредитної установи для відбудови насамперед орієнтовані на фінансування **інвестицій** малих і середніх підприємств. Чимала частка програм KfW була спрямована на фінансування інвестицій німецьких підприємств за кордоном, фінансування експорту, надання технічної допомоги країнам із перехідною економікою та країнам, які розвиваються. У державах Центральної та Східної Європи, в тому числі в Україні, Кредитна установа для відбудови реалізує багато проєктів, покликаних прискорити перехід на засади ринкової економіки.

Підтримуючи малі і середні підприємства Німеччини, банки сприяння розвитку докладають значних зусиль для вирішення проблем, з якими стикаються не лише МСП, а й комерційні банки, що безпосередньо реалізують програми їх фінансування. □

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Міжнародні зв'язки /

Міцніють зв'язки з діловою Європою

18 березня 2003 року в Національному банку України відбулася зустріч Голови НБУ С.Л.Тігіпка з лордом-мером лондонського Сіті Гевіном Артуром, який прибув у Київ із діловим візитом.

Між Україною та Великобританією склалися міцні торговельно-економічні, банківські та ділові відносини. Сера Артура як представника інтересів провідного фінансового центру Європи та особу, що сприяє розвитку фінансового і ділового співробітництва між Великобританією та світом, цікавили питання стосовно фінансового та інвестиційного клімату, ситуації у банківському секторі Ук-

раїни. В ході зустрічі британську делегацію докладно поінформували про структуру, функціонування та перспективи розвитку української банківської системи, ознайомили з політикою НБУ, спрямованою на зміцнення банківського сектору. Сторони обговорили напрями співробітництва між банківською системою України та провідними британськими банківськими й фінансовими установами, розташованими у за-

Зустріч проходила в дружній, невимушеній атмосфері.

гально визнаному світовому фінансовому центрі — лондонському Сіті.

Фото Владислава Негребецького.

Експеримент Національного банку України в Харкові

У другій половині березня Голова Національного банку України С.Л.Тігіпка побував із робочою поїздкою у Харкові. Під час зустрічі з керівництвом області було досягнуто домовленості щодо проведення експерименту, мета якого — розширення кредитування малого бізнесу, сільського господарства та машинобудування на Харківщині. Глава Харківської обласної державної адміністрації Євген Кушнарвov наголосив, що ці провідні в регіоні галузі економіки мають найбільшу потребу в середньо- та довготермінових кредитах.

На зустрічі з банкірами і бізнесменами області С.Л.Тігіпка зазначив, що банки Харківщини нагромадили чималі кредитні ресурси. Вони повинні спрямовувати їх у галузі, які принесуть найбільшу економічну вигоду. В НБУ нині розробляється механізм кредитування харківського АПК на триваліший, ніж тепер, термін. Строки надання кредитів селянам будуть збільшені в середньому на 3—5 місяців.

Майбутні банкіри радо вітали головного банкіра країни.

Як відомо, в області налічується 84 банківські установи та 716 безбалансових відділень. За кількістю кредитних установ вона посідає четверте місце в Україні. Регулятивний капітал банків Харківщини збільшився в 2002 році на 14% і сягнув 619 млн. гривень. Активи банків зросли торік на 46%, а зобов'язання — на 55%. Залишки коштів на рахунках клієнтів у банках — юридичних особах і філіях області торік збільшилися на 66% і на початок 2003 року становили 3.1 млрд. гривень. Усе це дає підстави впевнено йти на експеримент, який у подальшому сприятиме піднесенню й інших галузей економіки.

Національний банк України на 30% скорочує звітність комерційних банків. Про це заявив Голова НБУ Сергій Ті-

На зустрічі С.Л.Тігіпка з харківськими банкірами та бізнесменами панували діловитість, невимушеність і відвертість.

гіпка в ході зустрічі з главою Харківської облдержадміністрації Євгеном Кушнарвovим. За словами С.Л.Тігіпка, таке рішення було прийнято Правлінням НБУ напередодні його приїзду на Харківщину. Голова НБУ зазначив, що звітність спрощено також для територіальних управлінь НБУ. На прес-конференції в Харкові Сергій Тігіпка заявив, що вважає за доцільне проведення податкової амністії після завершення повномасштабної податкової реформи. За його словами, проведення амністії уже зараз — не змінить ситуації, і тенденція до ухилення від оподаткування збережеться. “Який резон сьогодні легалізувати капітали, якщо завтра не замінюється схема (одержання доходів) і знову починається нагромадження “тіньового” капіталу? — зауважив Голова НБУ. — Проведення податкової реформи і легалізація капіталів — комплексне завдання. Спочатку слід провести податкову реформу, тоді амністія капіталу матиме сенс”.

У ході зустрічі С.Л.Тігіпка повідомив, що найближчим часом Національний банк України планує створити у своїй структурі казначейство. Його основною функцією буде виконання бюджету Національного банку.

Під час поїздки до Харкова С.Л.Тігіпка відвідав Харківську філію Української академії банківської справи.

Фото Владислава Негребецького.

С.Л.Тігіпка серед студентів Харківської філії Української академії банківської справи.

Будинок Харківської контори Держбанку Росії (споруджено в 1901 році). Архівне фото.

Історія створення банків на Харківщині бере початок у ХІХ столітті. Для підтримки сільського господарства і промисловості у південно-східних губерніях за клопотанням генерал-губернатора князя Долгорукова указом царя 10 березня 1843 р. у місті Харкові засновано контору Комерційного банку. Її було віднесено до державних кредитних установ із підпорядкуванням Міністерству фінансів Російської імперії. Приміщення для контори було споруджено за проектом губерньського архітектора Ярославського на Вознесенській площі (нині — площа Феєрбаха).

Реформи кінця 1850-х — початку 1860-х років привели до важливих змін у фінансовій системі Російської імперії. До 1860-х рр. у Росії не було капіталістичного кредиту. Створення кредитної системи мало стати (одночасно із будівництвом залізниць) важливою передумовою розвитку капіталізму в країні. У процесі скасування кріпосного права царський уряд у 1859—60 рр. ліквідував казенні банки. На їх основі в 1860 р. було створено Держбанк, який підпорядковувався Міністерству фінансів. Згідно зі статутом 1860 року основними його завданнями були “пожвавлення торговельних оборотів і зміцнення грошово-кредитної системи”. Банк став важливим інструментом реформування суспільно-економічного життя країни. На території України контори Держбанку 1860 року засновано в Києві, Харкові та

Після капітального ремонту операційному залу повернуто всю його вишуканість і первозданну пишноту.

Пером та об'єктивом/

Шедевр банківської архітектури Харкова

Банки трьох держав — Російської імперії, СРСР та незалежної України — працювали в цьому столітньому будинку, спорудженому в стилі флорентійського ренесансу. Нині у цій архітектурній перлині Харкова, що переживає другу молодість після капітального ремонту, розміщується Управління НБУ у Харківській області.

Одесі і відділення в Полтаві.

До 1900 року Харківська контора Держбанку функціонувала в приміщенні колишнього Комерційного банку. ХХ століття вона зустріла вже у новому будинку на розі вулиці Сумської та Театрального скверу. Цю будівлю споруджено у стилі флорентійського ренесансу. І хоча на той момент вона була двоповерховою, будівля вирізнялася красою та монументальністю, що відповідало її статусу та призначенню.

У 1930-х роках будинок Харківської контори Держбанку СРСР (до речі, як і 1934 року — будинок Київської контори Держбанку) дуже вдало добудовано ще на два поверхи. Автори проекту — архітектори Бекетов і Петі. За своїми художніми якостями та особливостями архітектурного вирішення будівля

Будинок Управління НБУ у Харківській області. Сучасний вигляд.

репрезентує один із кращих зразків громадської споруди ХХ століття. 2001 року будівлі виповнилося 100 років. Весь цей період тут функціонували лише банківські установи. Нині тут — офіс Управління НБУ у Харківській області.

Сучасні фото **Владислава Негребецького**.

Парадні сходи будинку прикрашають майстерно відреставровані вітражі.

КНЕУ гарантія професійного успіху

Перший запис у трудовій книжці Анатолія Павленка — Київський інститут народного господарства. Запис давній — зроблений майже чотири десятиліття тому. Відтоді, як кажуть, стільки води сплило! Вуз і назву, й адресу змінив, проте, по суті, так і лишився кращою в державі уже протягом майже століття еко-

Київський національний економічний університет бере початок від заснованих у 1906 році професором університету ім. Св. Володимира М.В.Довнар-Запольським приватних Вищих комерційних курсів, які у 1908-му було перетворено на Київський комерційний інститут. 1912 року він здобув статус державного вищого навчального закладу. У 1920 році вуз перейменовано у Київський інститут народного господарства, а в 1992-му на базі останнього створено Київський державний економічний університет. У різні роки тут навчалися такі видатні діячі України як О.П.Довженко, П.Г.Тичина, О.О.Богомолець, В.М.Еллан-Блакитний, Ю.К.Смолич, академіки АН УРСР Ю.К.Воблий, Є.О.Патон, В.Г.Шапошников, Л.М.Яснопольський, почесний член АН УРСР Д.О.Граве.

Дух, наука, думка, воля — основа всіх на світі перемог

Штрихи до портрета
ректора Київського національного
економічного університету
Анатолія Павленка

Головний корпус Київського національного економічного університету.

номічною школою, заслужено набувши високого статусу — національного.

Нинішній його ректор Анатолій Федорович Павленко, визначаючи в молодості шлях у життя, обрав саме цей вуз. Змалечку навчений трудитися, він і в інституті працював у поті чола. І врешті-решт економіка — наука, якою займалися і його батьки, — всерйоз захопила юнака. Тому після інституту Анатолій залишається асистентом на кафедрі економіки промисловості. Невдовзі його призначають викладачем кафедри економіки праці та матеріально-технічного постачання. Молодий науковець опікується проблемами, пов'язаними зі створенням основних інфраструктурних комплексів сучасного ринку товарів та послуг, їх трансформацією відповідно до вимог соціально орієнтованої економіки. У 33 роки в Московському заочному фінансово-економічному інституті Павленко захищає

КНЕУ сьогодні — провідна вища економічна школа України. До його складу входять базовий навчальний заклад у Києві (10 факультетів, Центр магістерської підготовки, Навчальний центр, центр інтенсивного навчання іноземних мов "Інтенсив"), Криворізький (7 факультетів) і Кримський (3 факультети) економічні інститути, Київський та Сімферопольський технікуми, де на всіх формах навчання здобувають освіту загалом понад 30 тисяч студентів.

кандидатську, стає доцентом і водночас заступником декана, а згодом — деканом факультету.

Анатолій Федорович багато працює: він — автор понад 100 друкованих праць, серед яких монографії, підручники, навчальні посібники, статті тощо. У 41 рік очолює кафедру маркетингу, приділяючи цій, новій для нашої економіки науці підвищену увагу. Але й адміністративна робота потребує особливої енергії (Анатолій Федорович — перший проректор інституту). Так і доводиться науковцю Павленку взаємодіяти з Павленком-організатором, здатним рішуче та оперативно приймати виважені управлінські рішення, взаємодіяти з численними структурами не тільки в межах університетського простору, а й на теренах вітчизняного освітянства. Тож у червні 1987 року колектив КІНГУ обирає своїм ректором Анатолія Федоровича Павленка, який невдовзі захистив докторську дисертацію і набув звання професора.

Наближався час реформ і новацій в усіх сферах суспільного життя. Не обминув процес реформування і систему вищої освіти.

— Головне в освіті — її зміст, — говорить Анатолій Федорович. — Коли суспільство обрало шлях перетворень, наш вуз упродовж майже семи років працював над якісними змінами у підготовці фахівців, оновлював традиційні дисципліни та освоював понад сто нових дисциплін, створював систему підвищення кваліфікації викладачів, вводив ступеневу систему навчання.

Саме за ініціативою Павленка в Законі України "Про освіту" з'являється положення щодо багаторівневої підготовки фахівців з економіки, приймається програма вищої освіти за професійним спрямуванням бакалавра з економіки, а згодом і бакалавра з підприємництва. Під науковим керівництвом Анатолія Федоровича розробляється комплекс нормативних програм професійно орієнтованих дисциплін з одинадцяти економічних спеціальностей, програма підготовки магістрів. Дипломи останніх як такі, що відповідають сучасним міжнародним вимогам, визна-

ються провідними університетами США, Канади, ФРН, Франції, інших країн. Підтвердженням загальнодержавного і міжнародного значення вузу став указ Президента України від 27 лютого 1997 року, згідно з яким Київському державному економічному університету присвоєно статус національного.

Анатолій Федорович згадує слова улюбленого поета Івана Франка: "Вічний революціонер — дух, наука, думка, воля". А далі розмірковує:

— Ні, це — не той революціонер, хто закликає до бою, революціонер той, хто прагне новизни, повсякчас у динаміці — щось продукує, створює, поліпшує, прагне, аби суспільство розвивалося...

Павленко, який пройшов шлях від асистента до ректора, — саме такий.

Перше, що зробив Анатолій Федорович, коли став ре-

Одне з найурочистіших свят університету — вручення студентських квитків першокурсникам.

ктором, — створив умови для розвитку національних закладів української вищої школи.

— Студенти повинні вчитися рідною мовою, — проголосив він. — Тому перед колективами кафедр ставиться завдання забезпечити навчальний процес власними підручниками та посібниками.

Нині Київський національний економічний університет щороку випускає понад сто видань. Це монографії, підручники, навчальні посібники, наукові збірники, кейси із задачами і виробничими ситуаціями, матеріали наукових конференцій тощо. Видання КНЕУ стали основним джерелом поповнення бібліотек України економічною літературою. Її замовляють тисячі інших вузів, книготорговельних організацій, банків, підприємств. Якось в університеті підраховали, що на рік у розрахунку на одного дослідника тут припадає більше одного друкованого аркуша наукових публікацій. Пристойний обсяг...

Проте виявляється, що і такого масиву економічної літератури замало. Тож два роки тому Анатолій Федорович приймає нове рішення:

— Якщо з якихось дисциплін немає підручників чи навчально-методичних матеріалів, слід створити електронні версії, розмістивши їх у комп'ютерній мережі університету для відкритого доступу студентів.

При цьому ректор наголошує, що брак належного навчального і навчально-методичного забезпечення змушуватиме вилучати з навчального процесу відповідні дисципліни. Не вводитимуться без виконання цієї вимоги і нові предмети.

— Не будемо лукавити, — говорить Анатолій Федоро-

вич, — за роботу треба платити. Якщо людина займатиметься наукою, творчістю і не матиме винагороди, її здібності та ентузіазм можуть зійти нанівець. Тож ми укладаємо з викладачами угоди щодо написання підручників — і це їх стимулює.

Система платної освіти відкрила вузу нові горизонти: студент отримав висококваліфікованих викладачів, комп'ютери, якісні підручники. Залишається лише сумлінно вчитися.

— У центрі уваги навчального закладу завжди має бути студент, — підкреслює Анатолій Федорович. — Не він служить вузу, а вуз йому. Тож головне наше завдання — навчити його вчитися...

Ректор багато уваги приділяє вдосконаленню технологій поточного і підсумкового контролю знань студентів, проведенню заліків та іспитів, що включає розробку та своєчасне доведення до студентів екзаменаційних завдань і проведення письмового іспиту. Однією з най-

ворій відповідності з програмою дисципліни. Їх потрібно вивчити і — скласти іспит. А за шпаргалку наказом ректора передбачено покарання — аж до виключення з університету.

Дбаючи про забезпечення навчального процесу, у вузі впроваджено дистанційні технології, автоматизовані інформаційні джерела, для чого задіяні сервери пошукових систем "Ірбіс", "Право", "Ліга", бібліотечний каталог "Ірбіс", вільний доступ до інформаційних ресурсів Інтернету через внутрішньоуніверситетський Інтранет.

Студент сьогодні не той, що десять років тому. Він повинен не просто вчитися, а вчитися цікаво. І Анатолій Федорович, молода душею людина, це чудово розуміє:

— Нині потрібні нові технології навчання: ділові ігри, тренінги, індивідуальні консультації, дистанційне навчання. І все це у нас є...

Не варто говорити про те, наскільки може бути зайнятий ректор. Але при всій своїй завантаженості він ні-

Ректор КНЕУ А.Ф.Павленко — заслужений діяч науки і техніки, член-кореспондент Академії педагогічних наук України, професор, доктор економічних наук, дійсний член (академік) Міжнародної академії наук вищої школи в Москві, почесний доктор Міжнародного християнського університету Відня. Він є членом Вищої атестаційної комісії України, Державної акредитаційної комісії Міністерства освіти і науки України, президії науково-методичної ради при Головержслужбі України, головою Науково-методичної комісії з економіки і підприємництва Міністерства освіти і науки. З 2002 року А.Ф. Павленко — член виконавчого комітету Організації університетів країн Чорноморського регіону, голова Консорціуму економічних університетів Чорноморського регіону. Має нагороди: три ордени "За заслуги" — I, II і III ступенів.

Президент України Л.Д.Кучма вручає ректору КНЕУ А.Ф.Павленку орден "За заслуги" I ступеня.

є проблема шпаргалок, вважає Анатолій Федорович. Вона породжує формальне ставлення до навчання, та й моральний аспект проблеми турбує.

— Студент, який витягає шпаргалку, — зауважує ректор, — виходить, здатен обманути, сфальсифікувати. Ось тут би нам не завдав досвід зарубіжних університетів, де студенти приймають кодекс честі. Того, хто порушив його, карають.

Покарання справді суворе. Наприклад, у деяких країнах факт користування шпаргалкою фіксується в особовій справі студента, і цей запис усе життя супроводжує людину, негативно впливаючи на ділову кар'єру.

Як же вирішити дану проблему? З цього питання науково-методичний центр університету навіть проводив спеціальне соціологічне опитування серед студентів, щоб з'ясувати їх думку, а головне, зрозуміти, чому вони обманюють самих себе. Викладачі теж висловили свої пропозиції. Відтепер у КНЕУ свій порядок: на початку семестру студенти отримують екзаменаційні запитання в су-

гостріших проблем, виявленою новою системою складання іспитів,

коли й нікому не передоручає своїх аспірантів. Особисто керує їхніми дипломними проектами, багато працює з докторантами. Це для нього — святе.

Павленко, хоч і реформатор, але до певної межі. Він прагне зберегти надбання і традиції вузу, його ауру, атмосферу причетності до вічного. Але насамперед — інтелектуальний потенціал, висококваліфікований професорсько-викладацький склад, який керівництво вузу змогло зберегти за жорстких умов перехідної економіки. Сьогодні тільки у базовому навчальному закладі у Києві працюють майже вісімсот п'ятдесят викладачів, серед яких — 12 дійсних членів НАНУ та галузевих академій, понад п'ятдесят професорів, докторів наук, більше трьохсот кандидатів наук, доцентів. З огляду на високий науково-педагогічний потенціал університету Міністерство освіти і науки України поклало на нього функцію науково-методичної координації підготовки економістів у нашій державі. За рішенням державної акредитаційної комісії КНЕУ з 1996 року є базовим освітнім закладом в організації роботи фахової ради з ліцензування підготовки фахівців з економіки. Безперечно, ці факти свідчать про якість освіти, яку дає вуз.

— Вітчизняною освітою слід дорожити. Вона, до речі,

найкраща у світі, — зауважує ректор. — У нас немає прагматичних підходів. Студента ми “напаковуємо” базовими знаннями, даємо йому фах економіста. А вже потім, коли вийде зі стін університету, — на виробництві, у банку чи фірмі — нехай вчиться прагматично застосовувати набуті знання, вдосконалюється.

Павленко категорично проти того, щоб у гонитві за найсучаснішим зарубіжним досвідом нехтувалися власні набутки і традиції. Буває, повернеться керівник із закордонного відрядження і під впливом нових вражень починає ламати своє, те, що будувалося десятки років. А потім лікті кусає. Звісно, ламати — не будувати.

— Бували в нас і закордонні реформатори, — розповідає Анатолій Федорович. — Казали: “Ваша освіта надто складна. Для чого вона вам така?”. Зазвичай відповідаю: “Це — наша національна справа”. Справді, нам власне треба берегти. Бо якщо втратимо, доведеться їздити за базовою освітою до Гарвардів та Оксфордів... Усе має бути в межах розумного.

Звичайно, сучасний вуз, та ще й такого рівня, має тримати руку на пульсі часу, запозичувати із зарубіжного досвіду те позитивне, що можна застосувати в наших умовах. У КНЕУ це чудово усвідомлюють. Вуз співпрацює із 22 закордонними навчальними закладами, зокрема — із трьома німецькими університетами (у містах Констанц, Марбург і Хаген), двома британськими (у Ньюкаслі та Единбурзі), двома канадськими (в Торонто і Манітобі), а також Інститутом економічного розвитку Світового банку реконструкції та розвитку (Вашингтон, США), Інститутом соціального управління у Парижі (Франція), Вищою комерційною школою Тулузи (Франція), Школою менеджменту в Маастрихті (Нідерланди). Відтак студенти-старшокурсники КНЕУ мають змогу навчатися в Единбурзькому університеті Непієр, Міжнародному професійному університеті та його інститутах у Парижі й Ліоні. На підставі угод про співпрацю з цими вузами діє система так званого включеного навчання, що створює реальні умови для отримання після четвертого курсу двох дипломів про бакалаврську освіту.

КНЕУ бере також активну участь у європейських програмах TACIS, TEMPUS, INTAS. За програмою TACIS створені та успішно функціонують Українська фінансово-банківська школа та Український центр страхової справи. Координацію наукових досліджень із вітчизняними та зарубіжними партнерами здійснює Українсько-британська асоціація викладачів бухгалтерського обліку.

Ректор із цілковитою підставою пишається здобутками очолюваного ним вузу. І як людина скромна, котра не любить говорити про себе, знову й знову розповідає про рідний університет, про своїх колег. Справді, в результаті зусиль багатьох поколінь учених КНЕУ нині має найпотужніший в Україні науковий потенціал у галузі економіки. Широко відомі в учених колах країни наукові школи з економічної теорії, фінансово-кредитних проблем, бухгалтерського обліку, економічного аналізу й аудиту, маркетингу, статистики тощо. За свою майже столітню історію університет перетворився на справжню кузню вчених-економістів. Аспірантура і докторантура вузу, а також найбільша в Україні мережа спеціалізованих вчених рад з економіки дають змогу готувати висококваліфікованих фахівців — учених з більшості економічних спеціальностей — і не лише для свого, а й для багатьох інших вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ країни.

Науково-дослідницька робота зосереджується на розв’язанні актуальних проблем економічної реформи і ко-

ординується Науково-дослідним інститутом економічного розвитку, який є структурним підрозділом університету. Науковці КНЕУ беруть активну участь у розробці низки законодавчих і нормативних актів, що регулюють економічне поле держави.

Нині в КНЕУ працюють відомі в Україні та за її межами вчені: член-кореспондент Академії аграрних наук України професор В.Г.Андрійчук, члени-кореспонденти НАНУ, професори В.М.Бородюк і С.І.Дорогунцов, заслужені діячі науки і техніки України, професори А.М.Мороз і В.С.Савчук, академік НАНУ Ю.М.Пахомов, заслужений діяч науки і техніки, академік НАНУ, професор М.Г.Чумаченко, заслужений діяч науки і техніки, член-кореспондент НАНУ, професор В.Ф.Опришко та інші. Такий науковий потенціал уможливорює постійне оновлення і збагачення навчальних програм, застосування новітніх методів і технологій в освітній діяльності, широкі міжнародні зв’язки.

Ще одне свідчення масштабних здобутків університету — рішення ЮНЕСКО про святкування в 2006 році 100-річного ювілею КНЕУ на світовому рівні.

Аби такий складний механізм, як університет, працював чітко і злагоджено, треба, щоб ним управляв справжній керманіч. Павленко — ректор від Бога. Він — у центрі економічної науки держави.

Та Анатолій Федорович сміється:

— Я живу так, щоб мене не було видно. Але ніколи не сидітиму склавши руки. Франко писав, що ледарство, особливо духовне, — це злочин проти гуманності.

Ми — з країни КНЕУ.

Так він жив завжди. Як усі. Не прагнучи виділятися. Але багато працював. І зовсім не змінився, ставши ректором у 1987 році.

— Найбільше не люблю, — говорить Павленко, — коли людина починає зверхньо ставитися до інших, не помічати нижчих за посадою. Я — звичайна людина.

Що вкладає Анатолій Федорович у це поняття, зрозуміти неважко. До нього на прийом потрапити однаково просто що професору, що прибиральниці. Він уміє вислухати, порадити, поспівчувати і щиро переймається чужими проблемами.

Усе, що обирав у житті Анатолій Павленко, він обирав назавжди: життєві принципи, професію, друзів, дружину, захоплення. І це не лише свідчення цілісності його натури — це ознака української ментальності. Свідчення того, що він — з діда-прадіда козак, як Анатолій Федорович називає себе сам. І цим усе сказано.

Людмила Патрикац,

“Вісник НБУ”.

Голова Національного банку України С.Л.Тігішко (в центрі) і генеральний директор Банкнотно-монетного двору НБУ Р.В.Арешкович (ліворуч) бесідує з лауреатом Всесвітнього конкурсу "Монета року", головним художником-скульптором сектору розробки дизайну технологічного відділу Монетного двору НБУ Р.Я.Чайковським.

Пам'ятна екскурсія для журналістів

21 березня 2003 року на Банкнотно-монетному дворі Національного банку України відбулася зустріч представників провідних українських і зарубіжних засобів масової інформації з Головою НБУ С.Л.Тігішком. Цю пам'ятну для журналістів зустріч було проведено з нагоди дев'ятої річниці з дня введення в дію першої друкарської лінії Банкнотної фабрики НБУ.

Бригадир друкарської бригади друкарського цеху Банкнотної фабрики О.О.Лисюк перевіряє якість продукції.

Символічно, що саме навесні розпочалося професійне становлення українських фахівців із виготовлення грошових знаків. Банкнотна фабрика веде відлік своєї діяльності з 22 березня 1994 року. Монетний двір — з 23 квітня 1998 року. Пригадується, дев'ять років тому, коли монтувалася лише перша черга Банкнотної фабрики, журналісти називали її підприємством XXI століття. Адже це було одне з перших високотехнологічних виробництв новоствореної Української держави.

Час пролетів непомітно. XXI століття — уже не метафора. Це реальність. І вона довела, що красива журналістська фраза, сказана майже 10 років тому, не була перебільшенням. Нині Банкнотно-монетний двір НБУ — одне з кращих підприємств із виготовлення грошей у світі.

Із часу відкриття Банкнотної фабрики на її потужностях виготовлено понад 1.7 млрд. штук купонокарбованців, 2.47 млрд. гривневих банкнот п'яти номіналів. Крім них, фабрика виготовляє на замовлення міністерств, відомств, організацій бланки цінних паперів та документів суворого обліку — розрахункові та грошові чеки, земельні сертифікати, облігації, казначейські зобов'язання, марки акцизного збору, службові та дипломатичні паспорти, візові документи, акції, поштові марки тощо.

Обладнання і технології Банкнотної фабрики забезпечують повний цикл виробництва грошей: розробку за допомогою спеціалізованої системи комп'ютерної графіки дизай-

ну банкнот; орловський офсетний та інтагліо-друк; спеціальну нумерацію банкнот; їх нарізання та пакування на спеціалізованих автоматичних технологічних лініях. Останнім часом на Банкнотній фабриці опановано технологію нанесення на паперові грошові знаки голограм. Одне слово, банкноти, виготовлені в Києві, за своїми технічними характеристиками, дизайном, елементами захисту не поступаються найзахищенішим грошовим знакам економічно розвинутих країн.

Монетний двір Національного банку України дещо молодший від "Банкнотки". Йому лише п'ять років. Та за цей короткий час він теж гідно склав іспит на професійну зрілість. Унікальне обладнання, новітні технології, висока кваліфікація працівників підприємства дали йому змогу увійти до числа кращих монетних виробництв світу. Нині Монетний двір НБУ спромож-

За відповідністю розмінних монет технічним характеристикам стежить оператор карбування розмінних монет Н.Л.Синюченко.

Про роботу друкарського цеху Банкнотної фабрики розповідає провідний майстер цеху В.П.Гапай (ліворуч).

Голова НБУ С.Л.Тігішко і головний художник-дизайнер сектору розробки дизайну технологічного відділу Монетного двору НБУ В.А.Дем'яненко (праворуч) розглядають ескізи пам'ятних і ювілейних монет.

ний своєчасно і повною мірою забезпечити грошовий обіг країни розмінними монетами з різноманітних металів чи сплавів (а це — випуск близько 1 мільярда штук монет за рік), задовольнити найвибагливіші запити колекціонерів пам'ятних і ювілейних монет. На підприємстві налагоджено також виробництво пам'ятних і настільних медалей, відомчих відзнак, державних нагород.

Екскурсія, влаштована для журналістів керівництвом

Пакувальник цеху карбування розмінних монет Т.С.Кирюханцев.

Национального банку України з нагоди дев'ятої річниці введення в дію першої черги Банкнотної фабрики НБУ, справила на гостей підприємства незабутнє враження. Адже багато з них уперше побачили на власні очі, як виготовляються гроші. Відвідини працівниками засобів масової інформації Банкотно-монетного двору НБУ — лише один із заходів, які центральний банк планує провести з метою посилення відкритості та прозорості своєї діяльності.

Фото Владислава Негребецького.

Монети України /

Про введення в обіг ювілейної монети “Володимир Вернадський”

Национальний банк України 26 березня 2003 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні “Володимир Вернадський”, присвячену видатному природознавцю, мислителю, досліднику, основоположнику комплексу сучасних наук про Землю — геохімії та біохімії, академіку, першому президенту ВУАН (1919 р.) Володимиру Івановичу Вернадському (12.03.1863 — 06.01.1945 рр.). Його ідеї відіграли значну роль у становленні сучасної наукової картини світу, а вчення про взаємозв'язок природи і суспільства вплинуло на формування сучасної екологічної свідомості.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено Землю — колиску людства; над нею розміщено малий Державний герб України і написи: **УКРАЇНА 2003 р.** (угорі півколом), **2 / ГРИВНІ** (внизу) та логотип

Монетного двору НБУ.

На реверсі розміщено портрет В.І. Вернадського (праворуч); по колу монети — кругові написи: **АКАДЕМІК В.І.ВЕРНАДСЬКИЙ** (ліворуч) та роки життя: **1863 / 1945**.

Художник — Микола Кочубей. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Володимир Вернадський” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Чи може банк, визнаний кредитором банкрута, відмовити в наданні інформації?

Часто від економістів, фінансистів, банкірів, інших суб'єктів ринкового господарства, особливо коли йдеться про серйозні проблеми, можна почути фразу: недосконала законодавча база. Це означає або розбіжне трактування однієї й тієї ж норми в різних законах, або невідпрацьований механізм застосування положень правових актів на практиці, або навіть ситуацію, коли щодо одного питання закони вступають у явне протиріччя. Згодом подібні нонсенси, сподіваємося, узгоджуватимуться. Але ж працювати треба вже сьогодні.

Ось приклад із життя. Спочатку надамо слово практику — приватному підприємцю, арбітражному керуючому.

ЛИСТ-ЗАПИТАННЯ

Постановою Господарського суду Одеської області від 03.09.1999 р. за справою № 7/330/2 Асоціація “Регіоналзовнішінвест” визнана банкрутом.

Ця організація обслуговувалася у Промінвестбанку, а саме — Одеським центральним відділенням, яке визнане кредитором. Отже, ухвали, постанови, рішення Господарського суду банк отримував.

На підставі повноважень, які має ліквідатор згідно зі статтею 25 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” надіслано запит до Одеського центрального відділення Промінвестбанку від 18.07.2001 р. за № 1-Б про надання інформації щодо розрахункових рахунків Асоціації “Регіоналзовнішінвест”, відкритих в Одеському центральному відділенні Промінвестбанку та його відділеннях, а також про рух грошових коштів за рахунками. У відповіді від 25.07.2001 р. за № 11-05/3377 в наданні інформації банк відмовив. Зокрема, в листі зазначено: “Відомості, які запитуються (ліквідатором — ред.), згідно зі статтями 60 і 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” є банківською таємницею і можуть розкриватися банком на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації, а також на письмову вимогу судових і правоохоронних органів, визначених даним законом. Арбітражні керуючі не введені до складу таких органів”.

Для захисту інтересів кредиторів я як арбітражний керуючий подав до Господарського суду Одеської області позовну заяву “Про визнання незаконною відмову в наданні інформації”.

Так, у супереч пункту 1 статті 55 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, згідно з яким відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком, Одеське центральне відділення Промінвестбанку України в обґрунтованій відмові надати інформацію зіслалося лише на один нормативний акт — Закон України “Про банки і банківську діяльність”.

Але ж згідно зі статтею 38 Закону України “Про інформацію” “інформація, створена організаціями (юридичними особами) або придбана ними іншим законним способом, є власністю цих організацій”. Отже, власником інформації щодо розрахункових рахунків Асоціації “Регіоналзовнішінвест” є не фізична особа, зазначена у картках зі зразками підписів, а юридична особа. У статті 29 Цивільного кодексу України зазначено: “Юридична особа набуває цивільних прав і бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, що діють у межах прав, наданих їм за законом або статутом (положенням).” У разі банкрутства Господарський (арбітражний) суд згідно зі статтею 22 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру, після чого відповідно до пункту 2 статті 23 припи-

Владислав Бедненко

Начальник відділу аналізу та профілактики банківських правопорушень юридичного департаменту Національного банку України

ВІДПОВІДЬ

Арбітражний керуючий Олег Тимофієнко порушує питання, пов'язане із застосуванням на практиці норм Закону України “Про банки і банківську діяльність”, які визначають правовий режим доступу до банківської таємниці, та співвідношенням банківської таємниці з іншою інформацією з обмеженим доступом.

У зв'язку із цим, на мою думку, необхідно проаналізувати загальні правові вимоги щодо поширення інформації з обмеженим доступом в Україні та з урахуванням цього прокоментувати ситуацію, яку описує автор.

Загальні правові основи у сфері інформаційних відносин встановлено Законом України “Про інформацію”, де зокрема зазначено, що отримання, використання, поширення та зберігання інформації здійснюється у порядку, передбаченому цим законом та іншими законодавчими актами стосовно інформації.

Щодо доступності інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. При цьому держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації, який полягає в забезпеченні дотримання вимог законодавства про інформацію, недопущенні необґрунтованого віднесення відомо-

няються повноваження органів управління банкрута і на підставі статті 24 суддя призначає ліквідатора — фізичну особу, яка відповідно до рішення Господарського суду організовує здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів у встановленому цим законом порядку. Повноваження ліквідатора та членів ліквідаційної комісії встановлено статтею 25 цього ж закону “Ліквідатор виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута; виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута.” Згідно зі статтею 38 Закону України “Про інформацію”, яка встановлює режим реалізації права власності, “власник інформації щодо об’єктів своєї власності має право здійснювати будь-які законні дії”. Це положення зазначено у пункті 1 статті 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” як обов’язок банку надати інформацію, що містить банківську таємницю на письмовий запит власника такої інформації.

Таким чином, власником інформації щодо розрахункових рахунків є Асоціація “Регіоналзвншіінвест”, тобто підприємство. Позаяк її керівником вважається ліквідатор, він, виконуючи свої функції, має право вимагати від банку всю необхідну інформацію стосовно розрахункових рахунків.

Обов’язок банку надати інформацію впливає з таких норм законодавства.

◆ По-перше, згідно зі статтею 23 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” із дня прийняття Господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури *відомості про фінансове становище банкрута втрачають статус конфіденційної інформації чи комерційної таємниці*. Зазначену норму наголошено при визначенні питання банківської таємниці у статті 60 Закону України “Про банки і банківську діяльність”. “Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин із ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею.”

Отже, відомості про стан розрахункових рахунків Асоціації “Регіоналзвншіінвест” — банківського клієнта, визнаного банкрутом, — є відкритою інформацією і не можуть вважатися банківською таємницею.

◆ По-друге, згідно зі статтею 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” інформація, що містить банківську таємницю, розкривається банками на письмовий запит власника такої інформації.

На підставі вищевикладеного позивач просив суд визнати незаконною відмову Промінвестбанку в особі Одеського центрального відділення у наданні інформації щодо розрахункових рахунків в Асоціації “Регіоналзвншіінвест”.

Справа розглядалася Господарським судом Одеської області (рішення № 17-2-2/01-8969 від 23.11.2001 р.). Розглянувши матеріали справи, суд з’ясував таке.

Нормативно-правовими актами НБУ, що регулюють порядок відкриття та використання рахунків і взаємовідносин банків з їх клієнтами є Інструкція “Про порядок відкриття та використання рахунків в національній і іноземній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ № 527 від 18.12.1998 р., та Інструкція “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ № 135 від 29.03.2001 р.

Згідно із цими нормативними актами НБУ керівниками підприємства є особи, вказані в картках зразків підписів підприємства, що обслуговується банком.

У разі зміни керівника підприємства до банку подається нова картка зі зразками підписів (пункт 7.12 розділу 7 інструкції, затвердженої постановою Правління НБУ № 527 від 18.12.1998 р.). Згідно з пунктом 8.2 розділу 7 цієї ж інструкції для проведення ліквідаційної процедури використовується один рахунок підприємства, яке ліквідується, зазначений ліквідатором.

Ліквідатор Асоціації “Регіоналзвншіінвест” не переоформив на своє ім’я рахунок асоціації в банку. В картках зі зразками підписів асоціації в банку керівником до цього часу значиться президент асоціації.

На підставі викладеного, керуючись статтями 82-85 ЦПК України, суд вирішив: “У задоволенні позову відмовити”. Згадане рішення оскаржене не було.

Отже, незважаючи на швидку зміну законодавства України, на думку Господарського суду, банк, визнаний кредитором по справі, може відмовляти арбітражному керуючому в наданні інформації стосовно розрахункових рахунків підприємства-банкрута, якщо він не переоформив картку зі зразками підписів на своє ім’я. Особливістю даної справи, на мою думку, є той факт, що банк виступав кредитором у справі про банкрутство.

Отже, всі документи Господарського суду отримував та мав право самостійно ознайомитися з матеріалами справи. Це безумовно спростовує формальний підхід до вирішення питання, чи може банк, визнаний кредитором по справі, відмовляти арбітражному керуючому в наданні інформації щодо розрахункових рахунків банкрута. Посилання на нормативні акти НБУ, наведені у відповіді, не розкриває всі існуючі сторінки справи.

Олег Тимофієнко,

арбітражний керуючий.

Від редакції. Ситуацію, що склалася, ми попросили прокоментувати фахівця-правознавця Національного банку України.

стей до категорії інформації з обмеженим доступом.

У свою чергу інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну.

Тобто законодавець чітко поділяє й розрізняє правовий режим обмеженого доступу до відомостей різного характеру, визначає склад інформації, коло її власників та права і обов’язки суб’єктів інформаційних відносин щодо її отримання, збереження, поширення.

Так, статтею 30 Закону України “Про інформацію” обумовлено, що відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов, є конфіденційною інформацією. Особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною за власні кошти, або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї (зокрема належність до категорії конфіденційної) та встановлюють систему (способи) її захисту.

Аналіз зазначеної норми закону доводить, що безпосереднім власником конфіденційної інформації є фізична або юридична особа, якій ця інформація (одержана за власні кошти) належить на правах власності чи однієї з його складових, або ж становить певний інтерес особи. Водночас зауважу, що віднесення суб’єктом інформаційних відносин інформації до категорії конфіденційної не повинно порушувати передбаченої законом таємниці, тобто правового режиму таємної інформації.

З огляду на це законодавець робить виняток, зокрема для інформації комерційного та банківського характеру, що може становити конфіденційну інформацію окремих фізичних або юридичних осіб, та визначає відомості, які становлять таємну інформацію, а також правовий режим доступу до неї.

До таємної віднесено інформацію, що містить відомості, які становлять державну та інші передбачені законом таємниці, розголошення яких завдає шкоди особі, суспільству і державі.

Аналіз законодавства України свідчить, що до таємної інформації віднесено широке коло відомостей, які ста-

новлять передбачену законом таємницю. На жаль, чинне законодавство не дає точного визначення такого терміну, як таємниця, що спричиняється до різних його трактувань при застосуванні на практиці. Зокрема, в Україні маємо такі категорії таємної інформації, як “таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції”, “державна таємниця”, “лікарська таємниця”, “комерційна таємниця”, “таємниця страхування”, “банківська таємниця”, “адвокатська таємниця”, “таємниця вчинюваних нотаріальних дій”, “таємниця усиновлювання”, “професійна таємниця”.

Як правило, визначення певної таємниці, зумовленої характером інформації, передбачає перелік відомостей, що становлять таку інформацію, а також перелік суб'єктів інформаційних відносин, їх прав та обов'язків щодо дотримання правового режиму, встановленого для даної категорії таємної інформації, а її обіг регулюється окремими законами.

Як впливає із запитання арбітражного керуючого О.Тимофійка, у даному разі йдеться про співвідношення конфіденційної інформації, комерційної та банківської таємниць у відносинах призначеного судом ліквідатора з банком, який обслуговує банкрута.

Комерційна таємниця та правовий режим доступу до відповідної інформації визначено у статті 30 Закону “Про підприємства в Україні”. Під комерційною таємницею підприємства розуміються відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю підприємства, що не є державною таємницею, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, порядок їх захисту визначає керівник підприємства.

Аналіз цих норм законодавства чітко засвідчує, що власником інформації, яка становить комерційну таємницю, є підприємство. Його керівник самостійно визначає перелік відповідних відомостей та правовий режим доступу третіх осіб до них. При цьому держава гарантує дотримання правового режиму доступу до комерційної таємниці та її збереження, встановлюючи юридичну відповідальність, у тому числі кримінальну, за незаконні дії щодо цієї категорії інформації.

Згідно зі статтею 60 Закону України “Про банки і банківську діяльність” інформація про діяльність та фінансове становище клієнта, яка стала відо-

мою банку в ході його обслуговування та взаємовідносин із ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної або моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею. Такою таємницею є, зокрема, відомості про стан рахунків клієнтів, операції, проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди, його фінансово-економічне становище, інформація по комерційну діяльність клієнтів чи комерційну таємницю.

На підставі аналізу зазначених норм доходимо висновку, що безпосереднім власником інформації, яка становить банківську таємницю, є клієнт банку — фізична або юридична особа. Банк лише користується та розпоряджається відповідною інформацією у встановленому законом порядку, дотримуючись спеціального режиму доступу до неї як службовців банку, так і третіх осіб і забезпечуючи належне збереження банківської таємниці.

Покладене на банки зобов'язання щодо збереження банківської таємниці має вирішуватися таким шляхом:

1) обмеження кола осіб, що мають доступ до інформації, яка становить банківську таємницю;

2) організації спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю;

3) застосування технічних засобів для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації;

4) застосування застережень щодо збереження банківської таємниці та встановлення відповідальності за її розголошення у договорах і угодах між банком та клієнтом.

У свою чергу приватні особи та організації, які при виконанні своїх функцій або наданні послуг банку безпосередньо чи опосередковано отримали конфіденційну інформацію, зобов'язані не розголошувати її і не використовувати на свою користь чи на користь третіх осіб. При цьому особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання банківської таємниці, несуть відповідальність згідно із законами України.

Зважаючи на відповідний правовий режим інформації, що становить банківську таємницю, та вимоги щодо її збереження, законодавець у статті 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” визначив спеціальний порядок розкриття банківської таємниці, обсяги інформації та вичерпний перелік осіб, яким банк може розкрити інформацію.

З аналізу правового режиму роз-

криття банківської таємниці випливає, що інформація, яка становить банківську таємницю, може бути розкрита банком у повному обсязі за письмовим запитом або з письмового дозволу її власника, тобто клієнта банку, а також за письмовою вимогою суду або за його рішенням.

Отже, банківська таємниця з огляду на спеціальний, притаманний лише цій категорії інформації правовий режим доступу до неї, суттєво відрізняється від комерційної таємниці або конфіденційної інформації, хоча й може містити аналогічні (тотожні) відомості або безпосередню комерційну таємницю чи конфіденційну інформацію. Тож банки зобов'язані дотримуватися вимог Закону України “Про банки і банківську діяльність”, оскільки саме на них покладаються обов'язки щодо належного збереження та розкриття банківської таємниці в процесі своєї діяльності.

У випадку, про який веде мову арбітражний керуючий О.Тимофійко, ліквідатор, виконуючи свої функції, надіслав запит до установи банку про надання інформації щодо відкритих у ньому рахунків клієнта-банкрута, а також щодо руху коштів за цими рахунками. Банк відмовився надавати відповідну інформацію, а за позовом ліквідатора до банку Господарський суд виніс рішення про правомірність дій останнього.

Аналізуючи ситуацію, доходимо висновку, що інформація про наявність у клієнта рахунків та їх стан (рух коштів) у банку, без сумніву, становить банківську таємницю, власником якої є клієнт — юридична особа, оскільки відкриття рахунку є операцією, проведеною банком на користь клієнта, що оформляється угодою (договором).

Разом із тим, оскільки клієнт банку визнаний банкрутом і Господарським судом призначено ліквідатора для проведення ліквідаційної процедури, то відповідно до статті 23 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” з дня прийняття Господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняються повноваження керівних органів банкрута щодо управління підприємством та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше. При цьому відомості про його фінансове становище перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю.

Таким чином, на інформацію про фінансове становище банкрута не по-

ширюється правовий режим інформації з обмеженим доступом, а власник цієї інформації позбавляється права поширювати її у визначеному ним порядку з метою забезпечення належного захисту. Тобто Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” прямо зазначає, що банкрут як власник відповідної інформації не має права відносити наявні в нього відомості про фінансове становище до конфіденційної інформації або комерційної таємниці й повинен поширювати такі відомості як відкриті інформацію — шляхами, визначеними статтею 29 Закону України “Про інформацію”.

Однак інформація щодо клієнта, яка відома банку і становить банківську таємницю, не втрачає правового режиму банківської таємниці, оскільки ні в Законі України “Про банки і банківську діяльність”, ні в Законі України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” прямо не зазначено, що відомості про діяльність та фінансове становище клієнта, які стали відомі банку в ході його обслуговування — у тому числі й такого, що збанкрутував, — втрачають статус банківської таємниці й переходять під правовий режим відкритої інформації, що може бути поширена банком без обмежень.

Водночас, як випливає зі змісту позовної заяви арбітражного керуючого О.Тимофієнка, відповідна інформація запитувалася ліквідатором, до якого згідно зі статтею 25 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” з дня призначення переходять права і повноваження керівника (органів управління) юридичної особи — банкрута.

Чому ж, незважаючи на це, а також те, що банк визнано кредитором банкрута і він отримав рішення Господарського суду, в тому числі й щодо призначення ліквідатора, банк відмо-

вив ліквідатору у наданні відповідної інформації?

На мою думку, такі дії банку зумовлені тим, що з нього не знімається обов'язок належно забезпечувати збереження банківської таємниці щодо свого клієнта, котрий є банкрутом, оскільки до закінчення ліквідаційної процедури на клієнта — юридичну особу поширюються всі права, надані Законом України “Про банки і банківську діяльність” у частині збереження банком інформації про нього. При цьому слід враховувати й норми вказаного вище закону, якими встановлено, що відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку та угодами (договорами) між клієнтом і банком, а також заборонено банку вступати в договірні відносини з анонімними особами.

Володіючи інформацією про призначення ліквідатора і маючи договірні відносини з клієнтом — юридичною особою, яку визнано банкрутом, банк одночасно виконує обов'язок щодо збереження банківської таємниці та несе відповідальність за її розголошення, що обумовлено в договорах і угодах між ним і клієнтом (для доступу до банківської таємниці встановлено спеціальний правовий режим розкриття відповідної інформації банком безпосередньо в законі).

Отже, банк може розкрити банківську таємницю стосовно наявності та стану певного рахунку банкрута на запит ліквідатора як керівника банкрута виключно після переходу до нього відповідних повноважень ліквідатора як керівника у відносинах із банком.

Господарський суд, відмовивши у задоволенні позову ліквідатора, виходив із того, що відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України, які регулюють питання відкриття рахунків у банках та здійснення розрахунків із клієнтами, керівниками підприємства є особи, зазначені в картках зразків підписів підприємства,

обслуговуваного банком, а ліквідатор не переоформив на своє ім'я рахунок підприємства у банку.

Таке рішення суду, на мою думку, є цілком правомірним: детальний аналіз норм Інструкції “Про порядок відкриття та використання рахунків в національній та іноземній валюті”, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 18.12.1998 р. № 527 (зі змінами), доводить, що при зміні керівника підприємства (із призначенням ліквідатора до нього переходять права керівника) необхідно внести зміни до картки зі зразками підписів (пункт 7.12 інструкції), а зразок підпису керівника вноситься в картку обов'язково (пункт 7.3 інструкції).

Зауважимо також, що пунктом 8.2 цієї інструкції зазначено, що в разі ліквідації підприємства для проведення ліквідаційної процедури використовується лише один його поточний рахунок, визначений ліквідатором (ліквідаційною комісією). Для цього до банку подають рішення про ліквідацію підприємства і нотаріально засвідчену картку зі зразками підписів ліквідатора (уповноважених членів ліквідаційної комісії) та відбитком печатки підприємства, яке ліквідується. Інші рахунки, виявлені в ході ліквідаційної процедури, підлягають закриттю ліквідатором (ліквідаційною комісією).

Підсумовуючи викладене вище, доходимо такого висновку: ліквідатор, який виконує повноваження керівника підприємства-банкрута, безперечно має право на отримання від банку будь-якої інформації, в тому числі про стан рахунків банкрута. Але надавати таку інформацію банк повинен із дотриманням вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України, забезпечуючи належне збереження банківської таємниці та запобігаючи її неправомірному розголошенню. □

Наприкінці березня у Київській філії Львівського банківського інституту НБУ вручено дипломи 55 випускникам, які здобули другу вищу освіту, за спеціальністю “Банківська справа”.

Під час церемонії вручення дипломів директор Київської філії Львівського банківського інституту НБУ О.Ю.Оболєнський зазначив, що в закладі сьогодні навчається 686 осіб, 215 із них — із системи НБУ; більш як 90% студентів — працівники банківських установ України. За спеціальностями “банківська

справа” та “фінанси” на 18 потоків проходять підготовку 26 груп.

На врученні дипломів були присутні й виступили начальник управління підготовки персоналу НБУ І.К.Безуглий, викладач маркетингу Львівського банківського інституту НБУ Т.Д.Гірченко, керівник Групи з організації науково-дослідного інституту НБУ О.І.Кіреєв, заступник директора філії Л.С.Співак. Від студентів-випускників зі словами подяки виступив Олександр Москаленко.

Диплом отримує Марина Гриценко.

Новий підручник львівських авторів з основ менеджменту

Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Основи менеджменту: Підручник. Серія "Альма-матер" — К.: "Академвидав", 2003. — 416 с.

Нещодавно серія "Альма-матер" (серія підручників та посібників для вищих навчальних закладів видавництва "Академвидав") поповнилася книгою "Основи менеджменту", авторами якої є відомий український учений, директор Навчально-наукового інституту економіки та менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", заслужений працівник народної освіти України, доктор економічних наук, професор О.Є.Кузьмін та викладач цього ж закладу О.Г.Мельник.

Студенти й викладачі вузів України одержали оригінальний за змістом, логічною структурою і сконцентрованою викладу підручник, написаний відповідно до державного стандарту України. Його основна мета — сприяти підготовці висококваліфікованих, конкурентоспроможних управлінських кадрів, які могли б забезпечити підприємству чи установі успіх в умовах жорсткої конкуренції.

Перше, що привертає увагу і в чому полягає оригінальність підручника — це те, що зміст кожної категорії менеджменту автори розкривають з точки зору її значення й ролі як складової загальної системи менеджменту. Вони вміло використовують індуктивний і дедуктивний методи викладу та метод аналогій, вдало ілюструють матеріал графіками й таблицями. Усе це допомагає активізувати думку студента і сам процес навчання.

При викладі матеріалу автори дотримуються принципів науковості, послідовності, системності, історичності й логічності, переходу від загального до конкретного тощо. Такий методологічний підхід сприяє глибокому розумінню сутності менеджменту, пізнанню ролі та взаємозв'язку його складових на різних етапах і рівнях управління. Теоретичні викладки автори органічно поєднують із практичною емпірією, розкриваючи світовий досвід та висвітлюючи сучасні реалії управлінської діяльності.

Підручник вигідно вирізняється з-поміж інших аналогічних видань із менеджменту структурою та змістом.

У першому розділі — "Сутність, значення та особливості розвитку менеджменту" — окрім визначення предмета, об'єкта й суб'єкта менеджменту, основних категорій, рівнів управління тощо, розглянуто основні методи дослідження в менеджменті, його закони, модель процесу менеджменту, висвітлено діалектичний розвиток науки управління, базові принципи кожної зі шкіл менеджменту, починаючи від їх зародження у 1885—1920 роках до сьогодення. Особливу увагу приділено розвитку управлінської науки в Україні.

У другому розділі — "Види і зміст управлінської діяльності" — автори розкривають сутність п'яти загальних функцій менеджменту (планування, організаційна робота, мотивування, контроль і регулювання) та виділяють три групи конкретних функцій за ознаками: процесів управління, об'єктів управління та елементів виробничо-господарської діяльності. На конкретних прикладах показано взаємозв'язок загальних і конкретних функцій менеджменту, що, на нашу думку, сприятиме їх глибшому засвоєнню студентами. У розділі детально висвітлено зміст місії організації, показано процес визначення цілей, виходячи з місії, методику оцінки сильних та слабких сторін організації, розкрито особливості формування сучасних організаційних структур з урахуванням зовнішньоекономічної діяльності.

У третьому розділі — "Забезпечення результатів управлінської

діяльності" — визначено сутність та особливості методів менеджменту, описано процес формування управлінських рішень, подано методи їх оптимізації. Там же розглянуто комунікаційний процес менеджменту (зокрема, чільну увагу приділено комунікації ділових партнерів), розкриваються основні стратегії переговорів, коректні та некоректні тактичні прийоми в переговорних процесах. Зазначено характерні риси ділового спілкування з іноземними контрагентами.

Досить глибоко і всебічно автори розкрили сутність лідерства, особливості стилів керівництва. Поряд із відомими традиційними системами комбінованих стилів (Лайкерта, Блейка і Моутона, Фідлера, Херсі та Бланшара, Врума і Йеттона та інших) уперше охарактеризовано стилі керівництва на засадах компромісу інтересів, зроблені львівськими науковцями, а також подано інші підходи, недостатньо висвітлені у підручниках та посібниках із менеджменту, виданих раніше. Зокрема, викладено погляди українського економіста В.Терещенка щодо управління виробництвом.

У четвертому розділі — "Соціально-психологічні та економічні аспекти менеджменту" — з'ясовано такі питання, як юридична та соціальна відповідальність у менеджменті, етика менеджменту, організаційні зміни та організаційний розвиток, ефективність менеджменту тощо.

Підручник містить також вельми корисний для студентів і викладачів порівняльний аналіз німецької, шведської, фінської, японської та інших систем менеджменту.

Висвітливши ту чи іншу тему, автори ставлять відповідні завдання для перевірки та самоперевірки знань студентів, а також подають орієнтовні теми рефератів. Крім того, у підручнику вміщено комплексні тести (150 запитань) для перевірки рівня засвоєння курсу. Відтак у процесі навчання забезпечується зворотний зв'язок, зосереджується увага на ключових питаннях теорії і практики.

У кінці підручника подано короткий термінологічний словник, де розкривається зміст близько 200 основних понять із менеджменту.

Поряд із цілою низкою зазначених вище переваг нового видання зауважимо також певні його недоліки. На нашу думку, в підручнику недостатньо розкрито проблеми управління конфліктами та запобігання дисфункціональним конфліктам. Крім того, вважаємо, що теорію культури сучасної організації менеджменту варто було б виділити в окрему тему.

Загалом же хочемо ще раз наголосити на високих якостях нового підручника — належному науково-теоретичному рівні, оригінальності викладу, доступності. Він не лише відіграватиме важливу роль у формуванні нового покоління високоосвічених спеціалістів, а й стане настільною книгою для менеджерів-практиків.

Тамара Смовженко,

доктор економічних наук.

Василь Гладунський,

кандидат педагогічних наук.

АННОТАЦИИ

Сергей Тигипко. *Современная Украина: пути, формы, проблемы реформирования банковской системы.*

Обосновывается необходимость углубления реформ в банковской сфере Украины. Проанализированы ключевые проблемы законодательного обеспечения ее оптимального функционирования, определены стратегические направления дальнейшего развития.

Игорь Францкевич — “Финансист года”.

Сообщение о церемонии чествования победителей и лауреатов общенациональной программы “Человек года”.

Игорь Фомин. *Конкурентная позиция банка: детерминанты определения и методика оценки.*

Анализируется сущность экономической категории “конкурентная позиция” субъекта рынка, рассматриваются способы определения конкурентоспособности банковских услуг.

Константин Раевский, Николай Зубок. *Ликвидация банков. Организация процедуры.*

На примере ликвидации банка “Украина” раскрыты организационные аспекты ликвидационной процедуры, сложный механизм работы ликвидатора.

Дмитрий Гладких. *Анализ структуры доходов и расходов банков Украины по итогам 2002 года.*

Анализируются самые высокие и самые низкие показатели отдельных банков Украины, характеризующие структуру их доходов и расходов.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков и перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2003 г.

Банки, исключенные из Государственного реестра банков в феврале 2003 г.

Ирина Бушуева, Владимир Галишин, Алексей Пахомов. *Модельные исследования организационной структуры коммерческого банка при реструктуризации менеджмента.*

Предложен метод моделирования организационной структуры коммерческого банка при реструктуризации менеджмента. Обоснован рациональный вариант структуры и параметров менеджмента коммерческого банка. Сформулированы принципы построения и особенности банковского менеджмента.

Татьяна Богдановская. *Выставки как действенный способ маркетинга.*

Автор определяет основные цели и задачи участия в различных выставках, которые могут быть полезны банку.

Руслан Грищенко. *Экономическая безопасность банковской системы Украины.*

Рассматриваются основные факторы отрицательного влияния на экономическую безопасность банковской системы страны, предлагается комплекс соответствующих упреждающих мер.

“Удобные переводы” Приватбанка.

Сообщение о пресс-конференции во втором киевском филиале Приватбанка, посвященной новой услуге — переводу денег на карточки VISA по Украине и за рубеж.

Владимир Харченко. *Итоги деятельности банков Украины на рынке платежных карт в 2002 году.*

Анализируется развитие рынка платежных карт в Украине в 2002 году в разрезе их эмиссии, инфраструктуры обслуживания, эквайринга и использования.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2003 г.

Аналитические материалы в форме таблиц и графика о результатах аукционов по размещению облигаций внутреннего государственного займа в феврале 2003 года.

Сергей Юргелевич, Александр Савельев. *Правовое регулирование создания и деятельности филиалов иностранных банков: опыт стран Центральной и Восточной Европы.*

Анализируется опыт законодательного регулирования создания и деятельности филиалов иностранных банков в странах Центральной и Восточной Европы. Рассматриваются обязательства Украины, касающиеся доступа филиалов иностранных банков на внутренний рынок в контексте требований ГАТС и СПС.

Общий внешний долгосрочный долг Украины (по состоянию на 31.12.2002 г.).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2003 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2003 года).

Ирина Ивченко, Дмитрий Лукьянов. *Построение онлайн-подсистемы управления криптографическими ключами для внутренней информационной сети НБУ.*

Обосновывается проект построения онлайн-централизованных механизмов управления (генерации, сертификации и хранения) криптографическими ключами для защиты информационной банковской среды. Концептуальной основой проекта является математическая модель коалиционной схемы организации субъектов информационного обмена для выполнения криптографических задач.

Владимир Парнюк. *Активизация лизинга — залог структурных сдвигов в экономике.*

Рассматриваются вопросы активизации развития лизинга в Украине. Анализируются факторы, сдерживающие его распространение в стране, предлагаются пути их устранения.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2003 года.

Механизмы и объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средние процентные ставки НБУ и банков, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2003 г.

Валерий Майборода. *Роль банковского сектора Германии в содействии развитию малых и средних предприятий.*

Обобщен опыт финансирования банками содействия развитию малых и средних предприятий Германии.

Крепнут связи с деловой Европой.

Информация о встрече Председателя Национального банка Украины Сергея Тигипко с лордом-мэром лондонского Сити Гевинном Артуром.

Эксперимент Национального банка Украины в Харькове.

Сообщение о рабочей поездке Председателя НБУ С.Л.Тигипко в Харьков.

Шедевр банковской архитектуры Харькова.

Фотоочерк о здании Управления Национального банка Украины в Харьковской области, которому в этом году исполняется 102 года. Здание репрезентует один из лучших образцов гражданского сооружения XX века.

Людмила Патрицац. *Дух, наука, мысль, воля — основа всех побед на свете.*

Очерк о ректоре Киевского национального экономического университета Анатолии Павленко.

Памятная экскурсия для журналистов.

Фоторепортаж о посещениях Председателем НБУ С.Л.Тигипко и представителями средств массовой информации Банкотно-монетного двора Национального банка Украины по случаю девятой годовщины введения в строй первой очереди Банкотной фабрики НБУ.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Володимир Вернадський”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни “Володимир Вернадський”, посвященной выдающемуся ученому, мыслителю, основоположнику геохимии и биохимии, академику, первому президенту ВУАН (1919 г.) Владимиру Ивановичу Вернадскому (12.03.1863 — 06.01.1945 гг.). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Владислав Бедненко. *Может ли банк, признанный кредитором банкрота, отказать в предоставлении информации?*

С целью защиты интересов акционеров обанкротившейся организации арбитражный управляющий (ликвидатор) обратился в банк, признанный кредитором организации-банкрота, за информацией, которая является банковской тайной. Ситуацию комментирует специалист-правовед Национального банка Украины.

Тамара Смуженко, Василий Гладунский. *Новый учебник львовских авторов по основам менеджмента.*

Мини-рецензия на учебное пособие “Основи менеджменту”.

ANNOTATIONS

Sergiy Tigipko. *Present day Ukraine: ways, methods and problems of banking system reformation.*

The article substantiates the need for in-depth reforms in the banking system of Ukraine, discusses the legal framework key problems of its optimum functioning and determines strategic ways of its further development.

Ihor Frantskevych is the "Financier of the Year".

Report on the celebration in honour of the winners and laureates of the national programme "The Man of the Year".

Ihor Fomin. *Competitive position of a bank: its estimation determinants and estimation methodology.*

Analyzed is the essence of the economic category "competitive position" of a market entity. Considered are ways of estimating competitiveness of banking services.

Kostiantyn Raievskiy, Mykola Zubok. *Liquidation of banks. Procedure organization.*

On the example of the Bank "Ukraine" liquidation the author disclosed organizational aspects of liquidation and complicated mechanisms of liquidator's work.

Dmytro Hladkykh. *Analysis of income and expenditure structure of Ukrainian banks by results of 2002.*

Analyzed are the highest and lowest indicators of some Ukrainian banks characterizing their income and expense structure.

Changes and addenda to the State Register of Banks and a list of transactions for which banks have been granted a banking license and permission of the NBU to perform transactions made over a period from 1 February to 1 March 2003.

Banks excluded from the State Register of Banks in February 2003.

Iryna Bushueva, Volodymyr Halitsyn, Oleksii Pakhomov. *Model studies of the organizational framework of a commercial bank in order to improve its governance.*

Proposed is a simulation method of the organizational framework of a commercial bank in order to improve its governance. Substantiated is a rational structure and parameters of commercial bank governance. Formulated are the building techniques and peculiarities of bank governance.

Tetiana Bohdanovska. *Exhibitions as efficient marketing.*

The author determines the fundamental objectives of participating in various exhibitions that can be of use to a bank.

Ruslan Hrytsenko. *Economic security of the banking system of Ukraine.*

The article deals with the main factors of the adverse impact on the economic security of the banking system of a country and proposes a range of respective preventive measures.

"Convenient transfers" of Privatbank.

Report on the press-conference on money transfers through VISA payment cards within Ukraine and abroad that took place in the second Kyiv Privatbank branch.

Volodymyr Kharchenko. *Results of the activity of Ukrainian banks in the payment cards market in 2002.*

Disclosed is the development of the payment cards market in Ukraine in 2002 by their emission, infrastructure, servicing, acquiring and use.

Government securities market of Ukraine in February 2003.

Analytical materials in tables and graphs on the result of auctions on T-bills allocation in February 2003.

Serhii Yurhelevych, Olexander Saveliev. *Legal regulation of establishment and operation of foreign bank branches: experience of Central and Eastern Europe.*

Disclosed is the legal regulation experience of establishment and operation of foreign bank branches in Central and Eastern Europe. Considered are the commitments of Ukraine with regard to access of foreign bank branches to the Ukrainian market according to the GATS and PCA.

Total external long-term debt of Ukraine as of 31 December 2002.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in February 2003).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in February 2003).

Iryna Ivchenko, Dmytro Lukianov. *Building of an on-line crypto key control sub-system for the NBU intranet.*

Substantiated is a project of building on-line centralized mechanisms for control (generation, certification and storage) by crypto keys for protection of bank infomedia. The project conceptual framework is a mathematical model of the coalition scheme for organization of information exchange entities for performing cryptographic tasks.

Volodymyr Parniuk. *Leasing intensification is the key-stone of structural changes in the economy.*

The author considers some questions of leasing intensification in Ukraine, analyses the factors hindering its spread in the country and proposes ways of their elimination.

Basic monetary parameters of the monetary market of Ukraine in February 2003.

Mechanisms and refinancing of banks by the National Bank of Ukraine, average interest rates of the NBU and banks, dynamics of the money supply growth as of 1 March 2003.

Valerii Maiboroda. *Role of the banking sector of Germany in promotion of small and medium enterprises.*

The author summarizes the experience of financing small and medium German enterprises by banks.

Business relations with Europe grow stronger.

Information on the meeting of NBU Governor Sergiy Tigipko with Lord-Mayor of the London City Gavyn Arthur.

NBU experiment in Kharkiv.

Report on the business trip of Sergiy Tigipko to Kharkiv.

Masterpiece of bank architecture in Kharkiv.

Photoessay about the NBU Administration building in Kharkiv region which will mark its 102nd anniversary this year. The building represents one of the best examples of civil construction of the XXth century.

Liudmyla Patrikats. *Temper, knowledge, mind and will are the cornerstones of victories all over the world.*

Essay about Anatolii Pavlenko, the rector of the Kyiv National Economic University.

Memorable excursion for journalists.

Photo-report on a visit of NBU Governor Sergiy Tigipko and mass media representatives to the Banknote Printing and Minting Works of the National Bank of Ukraine on the occasion of the 9th anniversary of putting into operation the first stage of the NBU Banknote Printing Works.

On the issue of the commemorative coin "Volodymyr Vernadskyi".

Official announcement on putting into circulation and numismatic description of the 2 hryvnia commemorative coin "Volodymyr Vernadskyi" dedicated to a prominent scientist, thinker, founder of geochemistry and biochemistry, academician, first president of the All-Ukrainian Academy of Science (1919) Volodymyr Vernadskyi (12 March 1863 - 6 January 1945). Pictures of obverse and reverse of the coin are enclosed.

Vladyslav Bednenko. *Can a bank recognized as a bankrupt creditor refuse to give information?*

In order to defend the interests of stockholders of a failed organization the arbitration manager (liquidator) applied to the bank recognized as a bankrupt creditor for information which is the bank secrecy. The NBU lawyer comments on the situation.

Tamara Smovzhenko, Vasyl Hladunskyi. *New textbook on the fundamentals of management written by the authors from Lviv.*

Mini-review on the textbook "Fundamentals of management".